

Київський національний торговельно-економічний університет
Кафедра туризму та рекреації

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на тему:
«Антикризовий розвиток туристичної дестинації
Донецької області »

Студента 2 курсу 9 групи
освітнього ступеня «магістр»
спеціальності 242 «Туризм»
спеціалізації «Міжнародний
туристичний бізнес»

(підпис)

Зіпа Кристини
Сергіївни

Науковий керівник
к.е.н., доц.

(підпис)

Гладкий Олександр
Віталійович

Гарант освітньої програми
д.е.н., професор

(підпис)

Ткаченко Тетяна
Іванівна

Київ 2018

Київський національний торговельно-економічний університет

Факультет ресторанно-готельного та туристичного бізнесу

Кафедра туризму та рекреації

Спеціальність 242 «Туризм»

Спеціалізація «Міжнародний туристичний бізнес»

Затверджую

Зав. кафедри _____

«___» _____ 201__ р.

**Завдання
на випускну кваліфікаційну роботу (проект) студентіві**

Зіпа Кристині Сергівні

1. Тема випускної кваліфікаційної роботи (проекту)

«Антикризовий розвиток туристичної дестинації в Донецькій області»

Затверджена наказом ректора від «18» грудня 2017 р. № 4329

2. Строк здачі студентом закінченої роботи (проекту) 01.12.2018**3. Цільова установка та вихідні дані до роботи (проекту)**

Мета роботи (проекту) полягає в оціненні стану розвитку туристичної дестинації в Донецькій області, а також огляд перспективи її антикризового регулювання.

Об'єкт дослідження антикризове регулювання розвитку туристичної дестинації.

Предмет дослідження антикризовий розвиток туристичної дестинації в Донецькій області.

4. Перелік графічного матеріалу:

1. Ідентифікаційні ознаки дестинації
2. Класифікація видів дестинацій за різними ознаками.
3. Система антикризового управління регіональним розвитком територій.
4. Фактори, що визначають ефективність антикризового регулювання розвитком туристичної дестинації.
5. Структура промисловості Донецької області.
6. Динаміка виробництва продукції тваринництва.
7. Динаміка кількісних показників розвитку малого підприємництва.

5. Консультанти по роботі (проекту) із зазначенням розділів, за якими здійснюється консультування:

Розділ	Консультант (прізвище, ініціали)	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
1	Гладкий О.В.	12.01.2018	12.01.2018
2	Гладкий О.В.	12.01.2018	12.01.2018
3	Гладкий О.В.	12.01.2018	12.01.2018

6. Зміст випускної кваліфікаційної роботи (проекту) (перелік питань за кожним розділом)

Вступ.

Розділ 1. Теоретико-методичні основи наукових досліджень туристичної дестинації.

1.1. Сутність туристичної дестинації та наукові основи її дослідження.

1.2. Особливості антикризового регулювання розвитку туристичної дестинації.

1.3. Методика і методи наукових досліджень антикризового розвитку туристичної дестинації.

Висновки до розділу 1.

Розділ 2. Передумови і фактори антикризового розвитку туристичної дестинації Донецької області.

2.1. Природно-ресурсні та географо-геополітичні фактори.

2.2. Суспільно-політичні та економічні фактори.

2.3. Організаційно-адміністративні фактори.

Висновки до розділу 2.

Розділ 3. Розвиток туристичної дестинації Донецької області в кризових умовах.

3.1. Функціональні особливості формування туристичної дестинації Донецької області в умовах суспільно-політичної кризи.

3.2. Територіальна структура туристичної дестинації Донецької області та механізми її оптимізації.

3.3. Проблеми та перспективи антикризового регулювання туристичної дестинації Донецької області.

Висновки до розділу 3.

Список використаних джерел.

Додатки.

7. Календарний план виконання роботи (проекту)

№ пор.	Назва етапів випускної кваліфікаційної роботи (проекту)	Строк виконання етапів роботи	
		за планом	фактично
1.	Вибір і затвердження теми випускної кваліфікаційної роботи	01.09.2017-25.10.2017р	01.09.2017-25.10.2017р
2.	Оформлення і затвердження завдання на роботу	26.10.2017-20.11.2017р	26.10.2017-20.11.2017р
3.	Написання та попередній захист 1 розділу випускної кваліфікаційної роботи у наукового керівника	20.11.2017 - 11.05.2018р	20.11.2017-11.05.2018р
4.	Написання та оформлення наукової статті	до 01.06.2018р	до 01.06.2018р
5.	Написання та попередній захист 2 розділу випускної кваліфікаційної роботи у наукового керівника	12.05.2018-31.08.2018р	12.05.2018-31.08.2018р
6.	Написання та попередній захист 3 розділу випускної кваліфікаційної роботи у наукового керівника	01.09.2018-14.10.2018р	01.09.2018-14.10.2018р
7.	Оформлення випускної кваліфікаційної роботи за структурою, представлення роботи на кафедру та попередній захист у комісіях	15.10.2018-22.10.2018р	15.10.2018-22.10.2018р
8.	Доопрацювання, оформлення, друкування, підготовка матеріалів до захисту Оформлення електронної версії ВКР для репозитарію КНТЕУ та перевірка на плагіат	23.10.2018-31.10.2018р	23.10.2018-31.10.2018р
9.	Представлення готової зшитої випускної кваліфікаційної роботи на кафедру	01.11.2018р	01.11.2018р
10.	Захист випускної кваліфікаційної роботи в екзаменаційній комісії	Згідно з розкладом	Згідно з розкладом

8. Дата видачі завдання «21» грудня 2017 р.

9. Керівник випускної кваліфікаційної роботи (проекту):

(підпис)

Гладкий О. В.

10. Керівник проектної групи (гарант освітньої програми):

(підпис)

Ткаченко Т. І.

11. Завдання прийняв до виконання студент:

(підпис)

Зіпа К. С.

ЗМІСТ

Вступ.....	8
Розділ 1. Теоретико-методичні основи наукових досліджень туристичної дестинації.....	11
1.1. Сутність туристичної дестинації та наукові основи її дослідження.....	11
1.2. Особливості антикризового регулювання розвитку туристичної дестинації.....	20
1.3. Методика і методи наукових досліджень антикризового розвитку туристичної дестинації.....	33
Висновки до розділу 1.....	42
Розділ 2. Передумови і фактори антикризового розвитку туристичної дестинації Донецької області.....	43
2.1. Природно-ресурсні та географо-геополітичні фактори.....	43
2.2. Суспільно-політичні та економічні фактори.....	50
2.3. Організаційно-адміністративні фактори.....	65
Висновки до розділу 2.....	73
Розділ 3. Розвиток туристичної дестинації Донецької області в кризових умовах.....	74
3.1. Функціональні особливості формування туристичної дестинації Донецької області в умовах суспільно-політичної кризи.....	74
3.2. Територіальна структура туристичної дестинації Донецької області та механізми її оптимізації.....	81
3.3. Проблеми та перспективи антикризового регулювання туристичної дестинації Донецької області.....	87
Висновки до розділу 3.....	95
Список використаних джерел.....	99
Додатки	

ВСТУП

Актуальність дослідження визначається тим, що початок нового тисячоліття ознаменувався підйомом світового туристичного руху. Під впливом бурхливого розвитку інфокомунікаційних технологій і міжнародних економічних зв'язків туризм перетворився в одну з найбільш представницьких галузей світової економіки. Про це свідчать дані Всесвітньої туристичної організації (UNWTO): в 2017 р. у світі подорожувало майже 975 млн. чоловік. За прогнозами, в 2025 р. кількість туристів перевищить 1,6 млрд. чоловік [79].

Вперше про необхідність і важливість розвитку туризму було заявлено в Гаазькій декларації з туризму, в якій туризм виділено пріоритетним сектором економіки. У подальшому використання системного підходу до вивчення туризму призвело до формування поняття «дестинації». Стало очевидним, що стратегічне управління є обов'язковим забезпеченням розвитку туризму, а підходи до стратегічного управління туристичною галуззю, визначення її ролі й місця в розвитку регіону повинні розглядатися в рамках розвитку туристичних дестинацій.

Україна у світі є званою туристичною дестинацією – завдяки столиці м. Києву, Карпатському регіону, Львівщині, Одещині, Полтавщині. Однак інші її регіони, на жаль, залишаються маловідомими не лише для іноземного туриста, але й іноді для вітчизняного. І Донеччина – не виняток, особливо в сучасних кризових геополітичних та соціально-економічних умовах.

Різні аспекти розвитку туризму у Донецькому регіоні підіймали А. Блэкберн, А. Бовсуновська, В. Горягін, В.Данильчук, С.Голубнича, М.Кудокочев та ін. У їх роботах увага була приділена туристичним цікавинкам прибережної смуги Північного Приазов'я, Слов'янського, Артемівського, Шахтарського, Волноваського, Амвросієвського районів Донецької області. Варто відзначити, що за останні чотири роки практично ніхто із учених (як українських, так і закордонних) не торкався питань дослідження туризму на

Донеччині та антикризового розвитку цієї туристичної дестинації. Виключення склали міжнародні огляди й окремі публікації співробітників самих природно-рекреаційних об'єктів та історико-культурних комплексів регіону. Зважаючи на це, вважаємо тему дипломної роботи досить актуальною.

Мета дипломної роботи – оцінка стану розвитку туристичної дестинації в Донецькій області, а також огляд перспективи її антикризового регулювання.

Для досягнення мети дослідження необхідно вирішити наступні **завдання**:

1. Розглянути сутність туристичної дестинації.
2. Визначити особливості антикризового регулювання розвитку туристичної дестинації.
3. З'ясувати методiku і методи наукових досліджень антикризового розвитку туристичної дестинації.
4. Дослідити передумови і фактори антикризового розвитку туристичної дестинації Донецької області.
5. Проаналізувати розвиток туристичної дестинації Донецької області в кризових умовах.
6. Окреслити перспективи антикризового регулювання туристичної дестинації Донецької області.

Об'єкт дослідження – антикризове регулювання розвитку туристичної дестинації.

Предмет дослідження – антикризовий розвиток туристичної дестинації в Донецькій області.

Методологія дослідження обумовлена предметом, метою й завданнями дослідження. Загальними методом пізнання на всіх етапах дослідження був аналітичний. Застосовувалися також методи конкретизації, опису, систематизації, обробки й аналізу інформації. Дослідження ґрунтувалося на принципах системного та комплексного підходів, цілеспрямованості, плановості й наступності знань щодо антикризового регулювання туристичної дестинації Донецької області.

Інформаційна основа дослідження – широке коло друкованих видань, наукових збірників і монографій, вітчизняних та закордонних спеціалізованих періодичних та довідкових видань, матеріали доповідей і тематичних оглядів, а також інформаційні бази мережі Інтернет.

Теоретичне значення дослідження полягає у тому, що матеріал дипломної роботи може являти цінність для туризмознавства, культурології, історії, географії та інших дисциплін, що звертаються до тих або інших аспектів регіонального туризму.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що матеріал дипломної роботи може бути використаний у подальших дослідженнях з даної тематики.

Структура дипломної роботи включає вступ, основну частину – три розділи, висновки, список використаної літератури, додатки. Загальний обсяг роботи – 102 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТУРИСТИЧНОЇ ДЕСТИНАЦІЇ

1.1. Сутність туристичної дестинації та наукові основи її дослідження

Еволюція наукових поглядів і практичний досвід фахівців у країнах із розвинутою індустрією туризму та пріоритетами ринку покупця обумовили виокремлення специфічних у сфері туризму «точкових» територіальних зон концентрації туристичних потоків. Відповідно, це сприяло фокусуванню в них суб'єктів туристичного бізнесу та вироблення якісно нових підходів управління ними, що набуває особливої актуальності у контексті сталого розвитку. У науці цей процес ознаменувався появою нових понять «дестинація» (з англ. – місце призначення, мета подорожі або походу [10, с. 129])

В той же час, різні дослідники феномена «дестинація» тлумачать це поняття по-різному, розглядаючи його як явище з різних точок зору.

Так, датський науковець Н. Лейпер характеризує поняття дестинації з геопросторової точки зору, тобто це географічна територія, яка володіє привабливістю для туристів. Однак вчений підкреслює, що процесом розвитку дестинації необхідно управляти, тобто розглядає її як об'єкт управління [30, с. 34]

Американський маркетолог Ф. Пірс трактує дестинацію як місце, де мандрівники можуть отримати різноманітні враження, досвід і емоції [55, с. 56].

Англійський вчений Дж. Суорбрук, досліджуючи особливий характер дестинації, стверджує, що вона є центральною ланкою туристичного продукту [30, с. 39].

Німецький вчений В. Альтхоф визначає дестинацію як певне місце призначення або цільовий регіон. У якості дестинації можуть виступати, наприклад, місця для замських прогулянок, спорудження для проведення

вільного часу, комуни, регіони, федеральні землі, Німеччина, Європейський союз тощо [74, с. 29].

К. Каспар говорить про дестинацію як про пункт «кристалізації туристичного попиту» [75, с. 12]

Російський науковець К. Макаричева характеризує дестинацію як єдину конкурентоспроможну стратегічну комерційну одиницю управління [38, с. 57].

М.А. Морозов стверджує, що дестинація – це територія, яка пропонує певний набір послуг, що відповідають потребам туриста й задовольняють його попит на перевезення, ночівлю, харчування, розваги й т.д. При цьому автор виділяє первинну дестинацію, яка являє собою головну мету поїздки, і вторинну дестинацію, під якою розуміються зупинки в шляху при русі до первинної дестинації [43, с. 182].

Т.А. Себекина зауважує, що дестинація – це місце, що має реальну або умоглядну межу (фізичну, політичну, географічну, ринкову) – країна, область, острів і т.п., яку відвідують туристи з певною метою [59, с. 12].

А.Ю. Рябуха зазначає, що дестинацією можуть виступати або місцевість, або спорудження, які володіють туристичним потенціалом, тобто це те, що турист вибирає для свого відвідування й що продають виробники послуг [57, с. 67].

С.С. Ніколаєв під сформованою туристичною дестинацією розуміє якусь соціально-географічну місцевість (місце, регіон, місто, село, парк атракціонів), яку конкретний турист або цілий сегмент туристичного попиту вибрав за мету поїздки. Вона має у своєму розпорядженні всі необхідні установи, організації, засоби розміщення, обслуговування й інфраструктуру розваг [Никол, с. 14].

Отже, дестинація характеризується водночас чотирма основними позиціями:

- з геопросторової (територіальної) точки зору – це таксономічна одиниця;
- з економічної та маркетингової – комерційна одиниця;
- з соціальної – соціально-географічна місцевість;

- з управлінської – об'єкт управління [65, с. 56].

Територіальний аспект. Оцінка поняття «туристична дестинація» у рамках територіального аспекту ґрунтується, в першу чергу, на критерії «прихильності» її території до конкретної географічної місцевості. Більшість авторів пов'язують дестинацію з певним місцем у просторі, зміна якого неможлива й у напрямку до якого переміщуються туристи (П. Пірс, Н. Лейпер, М.А. Морозов, С.С. Ніколаєв, Т.А. Себекина). У визначенні А.Ю. Рябухи, в якості дестинації, поряд з місцевістю, розглядаються також спорудження, які можуть бути не прив'язані до якої-небудь конкретної території, тобто, на думку автора, зміна місця розташування дестинації є можливою. У визначеннях В. Альтхофа й К. Каспара питання просторово-територіальну прихильність туристичної дестинації залишається невизначеним [39, с. 89]

Економічний аспект. У визначеннях В. Альтхофа, Лейпера, П. Пірса, Т.А. Себекиної туристична дестинація представляється як деяке місце, відвідуване туристами, і вона не розглядається як економічна категорія, у той час як у визначеннях К. Каспара, М.А. Морозова, С.С. Ніколаєва, А.Ю. Рябухи однією з істотних ознак, що характеризують дестинацію, є туристичний попит. Отже, туристична дестинація розуміється ними не тільки як приваблива для туристів територія. У першу чергу вона розглядається як товар, що має свою споживчу вартість і виступає як об'єкт ринкових відносин.

Крім цього, у визначеннях С.С. Ніколаєва й М.А. Морозова як істотна ознака висувається обов'язкова наявність туристичної інфраструктури (засоби розміщення, харчування, розваги, транспорт). Отже, туристична дестинація виступає не тільки в ролі товару або продукту, але і являє собою свого роду економічний простір [39, с. 90].

Соціальний аспект. У визначенні С.С. Ніколаєва туристична дестинація трактується як деяка соціально-географічна місцевість, тобто, на думку автора, простір туристичної дестинації одночасно є життєвим простором місцевого співтовариства. У дефініціях інших авторів соціальний аспект залишається невизначеним [39, с. 90]

Управлінський аспект. Управлінський аспект як критерій, що характеризує поняття «туристична дестинація», полягає в розгляді туристичної дестинації як об'єкта управління й має на увазі наявність суб'єктів управління. Говорячи загалом, будь-яка система представляється керованою, коли як суб'єкт управління виступають сили природного характеру. Однак у цьому випадку як суб'єкт управління розглядається людина, і туристична дестинація в управлінському аспекті оцінюється саме із цих позицій. Головною ознакою, що дозволяє судити про наявність управлінського аспекту у визначенні поняття «туристична дестинація», є оцінка її як об'єкта ринку. Отже, у визначеннях К. Каспара, М.А. Морозова, С.С. Ніколаєва й А.Ю. Рябухи туристична дестинація розглядається як керована система. У дефініціях інших авторів управлінський аспект не визначений [39., с. 91].

Будь-яка дестинація є системою засобів і служб, діяльність яких спрямована на задоволення потреб туристів. Здебільшого, вважають вчені з Датської академії туризму О. Йоргенсен, К. Купер, Д. Флетчер та їхні однодумці [28, с. 67], ця система являє собою сукупність компонентів, що можуть бути охарактеризовані як «чотири А»:

- атракції (attractions) – об'єкти дозвілля та розваг, пам'ятки;
- доступність (access) – місцевий транспорт і транспортні комунікації;
- зручності (amenities) – інфраструктура туризму (засоби розміщення, заклади ресторанного господарства, торгівлі тощо);
- посередники та допоміжні служби (ancillary services) – маркетингові організації дестинацій, менеджмент організацій, бюро подорожей та екскурсій.

Ткаченко Т.І. трактує поняття «атракція» дестинації як комплекс заходів та засобів задоволення потреб туристів у розвагах та змістовному проведенню дозвілля (вільного від роботи часу) з використанням туристичних ресурсів об'єктів природного або штучного походження на визначеній території [65, с. 57].

Три інші компоненти дестинації фактично являють собою елементи її інфраструктури: загальної (access), спеціальної (галузевої) (amenities) та

спеціальної підприємницької (ancillary service). Виокремлення їх є принципово важливим для розуміння сутності дестинації. Так, обов'язковими є:

- транспортна доступність туристичного об'єкта;
- наявність об'єктів, що забезпечують усі необхідні умови перебування в дестинації шляхом надання відповідних послуг;
- функціонування посередницьких підприємств, які забезпечують процеси виробництва та реалізації туристичного продукту.

Незважаючи на різноманітність, неповторність і власний імідж, будь-яку дестинацію можна ідентифікувати за певними ознаками (рис.1.1):

Рис. 1.1. Ідентифікаційні ознаки дестинації

Складено за: [65, с. 58]

Як видно із наведеної схеми, дестинації являють собою культурні цінності, які неподільні, оскільки туристичний продукт виробляють там, де і споживають; їх використовують не тільки туристи, але і місцеве населення; різні елементи дестинацій взаємодоповнюють один одного.

Крім того, широкий спектр існуючих дестинацій можна класифікувати за найбільш суттєвими ознаками з метою подальшого використання в різних аспектах управлінської діяльності та регулювання їх розвитком на різних ієрархічних рівнях (табл. 1.1).

Класифікація видів DESTИНАЦІЙ за різними ознаками

Ознака	Види (типи) DESTИНАЦІЙ
1. За масштабами	- туристичний регіон - країна - адміністративно-територіальна одиниця країни - туристичний об'єкт
2. За стадією життєвого циклу	- що народжується - що розвивається - зростаюча - рецесійна - стагнаційна - відроджувальна (комунікативна) - вмираюча (леталентна)
3. За видами туризму	- екологічна - сільська - зелена - пізнавальна - освітня - культурологічна - воєнна
4. За цілями подорожі	- комплексна - дозвіллева - спортивна-оздоровча - лікувальна - рекреаційно-оздоровча - ділова (службова, бізнес, навчання) - спеціалізована (релігійна, пізнавально-просвітницька та ін.)
5. За ресурсною базою	- природна - штучна - змішана
6. За станом розвитку	- реальна - перспективна: (а) планова; (б) прогнозована
7. За ступенем навантаження	- слабо навантажена - оптимально навантажена - максимально навантажена - перенавантажена
8. За рівнем агрегації	- мала - велика
9. За ступенем агломерації	- проста - складна
10. За категорією споживачів	- молодіжна - сімейна - універсальна

Складено за: [65, с. 59]

Класифікація DESTИНАЦІЙ має умовний характер. Складові її угруповань тісно взаємопов'язані між собою. Спроба класифікації здійснена з метою

розкриття сутності терміну та аргументації визначення явища «дестинація» як категорії. Необхідно також зазначити, що види дестинацій за ознакою масштабності можуть бути описані одночасно з використанням усіх інших класифікаційних ознак.

Поняття «дестинація» охоплює різні географічні та просторові рівні – від території окремого туристичного об'єкта (готелю, ресторану, пляжу) до окремих країн, частин світу, материків. Складна дестинація може складатися з комплексу різних туристичних продуктів або бути складовою комплексного туристичного продукту (наприклад, відомий український тур «Намисто Славутича») [65, с. 59].

Яскравими прикладами дестинацій-об'єктів можуть бути центр розваг «Євро-Диснейленд», висококатегорійні готелі «Savoy» або «Ritz». Дестинації-місцевості – курорт Ніцца, Франція чи навіть Західна Європа.

Туристична дестинація – один з головних елементів туристичної системи. Боголюбов В.С. та Орловська В.П. характеризують її як центр (територію) з різними зручностями, засобами обслуговування й послугами для забезпечення різноманітних потреб туристів. Інакше кажучи, туристична дестинація включає в себе найбільш важливі й вирішальні елементи туризму, необхідні для туристів. Регіон туристичної дестинації є одним з найважливіших у туристичній системі, тому що самі туристичні дестинації та їхній імідж залучають туристів, мотивують їхній візит і у такий спосіб активізують всю туристичну систему [8, с. 62].

Для того, щоб територія стала дестинацією, необхідне виконання наступних умов:

- наявність на цій території місць розміщення, харчування, розваг (повинен бути певний рівень якості послуг) і високорозвиненої транспортної системи;
- наявність визначних пам'яток, які цікавлять туристів (наявність фактора привабливості є одним з головних факторів конкуренції між дестинаціями,

Отже, повинна бути певна ізіюминка для залучення туриста на територію дестинації);

- наявність інформаційних (наприклад, глобальних інформаційних систем «Amadeus», «Galileo», «Worldspan», «Sabre») і комунікаційних систем, тому що це – необхідний інструмент інформування туристичного ринку про дестинації.

Кожній дестинації властиві свої власні риси, але все-таки можна виділити й чотири загальні [8, с. 64].

1. Дестинація – сукупність різноманітних компонентів:

- визначна пам'ятка (природні багатства або створені людиною, тобто те, що спонукає туриста здійснити подорож);

- зручності (розміщення, харчування, розваги, а також роздрібна торгівля й інші підприємства сфери послуг, такі як банки, обмінні пункти, перукарні, медичні підприємства, тобто все те, що не тільки забезпечує притулок і їжу, але й створює загальне відчуття привітного прийому туристів даною дестинацією);

- доступність (віддаленість дестинації від туристичних ринків робить їх вразливими до знижень попиту, тому що до подібної дестинації можна добратися тільки шляхом тривалих поїздок. Отже, розвиток і підтримка ефективних транспортних зв'язків з туристичними ринками є необхідними для успіху дестинації. Але для туристів важлива не тільки фізична доступність дестинації, тобто зовнішні транспортні зв'язки з нею, але й наявність розвинених внутрішніх транспортних зв'язків. Інакше кажучи, для них важливі такі послуги, як прокат автомобілів, надання місцевого транспорту для проведення оглядових екскурсій і трансферів до місць розміщення в дестинації);

- допоміжні служби, які надають такі послуги, як реклама дестинації, координація й управління її розвитком, надання населенню й організаціям необхідної інформації й послуг з резервування, забезпечення устаткуванням (підприємства харчування, спорту й т.д.), забезпечення дестинації керівним персоналом [8, с. 67].

2. Дестинація являє собою культурну цінність: відвідувачі повинні вважати дестинацію привабливою і такою, яка заслуговує витрачання грошей і часу. Таким чином, важливо підтримувати відмінність умов дестинації від звичайних «домашніх» умов за допомогою гарного дизайну й управління, щоб уникнути розробки «уніфікованого туристичного ландшафту» [8, с. 67].

3. Дестинація нероздільна, тобто туристичний продукт споживається там, де він безпосередньо виробляється, і, щоб його випробувати, туристи повинні фізично бути присутніми у дестинації. Слід зазначити, що процеси виробництва й споживання туристичного продукту збігаються не тільки в просторі, але й у часі, тобто дестинації не можуть бути запасені в запас (номери в готелях, театральні квитки й т.д. не можуть бути відкладені в «міжсезоння» для наступного їхнього продажу під час, наприклад, театрального сезону). Таким чином, сезонність дестинації є найбільш важливою проблемою, тому що знижує їхню прибутковість і робить неефективними з погляду використання основних засобів дестинації. Для сезонної дестинації пік сезону (3-4 місяці) повинен принести основний внесок у покриття постійних витрат, які підлягають оплаті протягом року [8, с. 68].

4. Послугами й зручностями дестинації користуються не тільки туристи, але й інші люди: місцеві жителі й працівники даної дестинації. Таким чином, підприємства дестинації не можуть бути орієнтовані тільки на місцевих жителів або тільки на туристів, вони повинні орієнтуватися на тих й інші.

Дестинація, як елемент туристичної системи, має свою типологію. Виділяють три типи дестинацій:

Перший тип – це великі столичні міста або прирівняні до них (столиці або міста типу Санкт-Петербурга), які залучають туристів своїми визначними пам'ятками (пізнавальний туризм), гарними можливостями для рішення проблем бізнесу (конгреси, туризм, семінари, виставки). Істотну роль відіграє туризм із метою відвідування знайомих і родичів, а також адміністративних центрів для вирішення завдань управління. Тому у великих містах існують історичні, адміністративні, торговельні, бізнес-центри й рекреаційні зони.

Другий тип ділиться на дві підгрупи:

- центри цілеспрямованого розвитку туризму села, міста, у яких зберігаються звичаї, історія, культура (наприклад, музей дерев'яного зодчества в Суздалі). Для залучення туристів готелі будують на невеликій відстані від цих міст і сіл;
- притягальні для туристів центри – не столиці, але міста, що мають високий ступінь привабливості завдяки своїй історії, культурі, науці (наприклад, академмістечко під Новосибірськом).

Третій тип – це центри, спеціально побудовані для туристів («Disneyland» у Каліфорнії і у Франції; «Naturebornholm» на о. Борнхольм, Данія) [8, с. 70].

Важливим є розрізнення поняття «туристична дестинація» і «курорт». Туристична дестинація – це більш широке поняття, ніж курорт; це регіон, який найбільше приваблює туриста (наприклад, для японця Західна Європа – це «туристична дестинація», а Блакитний берег – курорт; якщо ж ми хочемо відвідати Кота-дель-Соль, то це місце є курортом, тому що ми, насамперед, їдемо в Іспанію, яка є дестинацією).

У підсумку відзначимо, що дестинація – це територія, яка пропонує певний набір послуг, що відповідають потребам туриста й задовольняють його попит на перевезення, ночівлю, харчування, розвагу й т.д. Відмінною рисою дестинації є те, що визначальним фактором виступає не територіальна ознака, а той туристичний інтерес, який переслідують подорожуючі.

1.2. Особливості антикризового регулювання розвитку туристичної дестинації

Створення розвиненої туристичної індустрії має велике значення як один з найбільш ефективних напрямів структурної перебудови економіки країни, адже успішний розвиток туризму впливає на ключові сектори економіки, такі,

як транспорт і зв'язок, торгівля, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів народного споживання тощо.

Сьогодні все більше число регіонів, міст і туристичних центрів вкладають кошти в розвиток туризму своїх територій. Вони вивчають можливості одержувати економічну вигоду від туризму й спрямовувати отримані доходи на збереження об'єктів культурної спадщини, збільшення одночасного числа робочих місць і розширення можливостей одержання додаткового заробітку для місцевого населення [43, с. 68].

На розвиток туризму в дестинації впливають наступні причини:

- політична ситуація в країні й свобода в'їзду-виїзду в країну;
- безпека перебування в країні й дестинації;
- зростання матеріального благополуччя громадян;
- збільшення кількості вільного часу;
- наявність розвинутої інфраструктури туризму в дестинації;
- вплив реклами на споживачів туристичних послуг;
- зростання культурних і духовних потреб громадян;
- соціальний престиж;
- данина моді [43, с. 68].

В той же час, розвиток туристичної дестинації не може бути успішним увесь час й іноді переживає кризові часи.

Криза – це період, що характеризується найбільшою ймовірністю виникнення ситуацій, за яких умови стійкого розвитку туристичної дестинації виявляються нездійсненними [40, с. 124].

Причинами криз розвитку туристичних дестинацій є:

1. Фінансово-економічна ситуація в країні.
2. Гостра конкуренція.
3. Непрофесійне управління (помилкові рішення).
4. Ризиковий розвиток (стратегія).
5. Кризове управління (що створює конфлікти, кризи).
6. Складна соціально-політична ситуація.

7. Природні катаклізми [40, с. 124].

Якщо говорити про область, то кризові явища на цій території можуть виникнути під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів на науково-виробничий і ресурсний потенціали області та їх структуру, сферу обігу й інституціональну інфраструктуру, соціальну сферу, рівень та якість життя людей. У регіональних кризових ситуаціях прямо або побічно в концентрованому вигляді відбивається специфіка усіх політичних й економічних перетворень, що відбуваються в країні.

Під регіональною кризовою ситуацією Т.В. Гринько розуміє негативні зміни у відтворювальних процесах економіки, соціальної сфери й екології регіону, які загрожують несприятливими наслідками здоров'ю населення, політичній стабільності суспільства, нормальному функціонуванню життєво важливих галузей господарства, одна з яких – туристична [15, с. 52].

Регіональні кризові ситуації формуються як під впливом макроекономічних кризових процесів, так і під впливом місцевих особливостей економічного й соціального розвитку, ресурсного потенціалу, географічного положення, участі регіону у територіальному поділі праці, національних й інших особливостей.

Кризовий стан регіону або території (області) може формуватися під впливом специфічних проявів наступних явищ і процесів [15, с. 52-53]:

- деформація територіальної структури й міжрайонних зв'язків, викликана як загальною кризою в країні, так і невідповідностями сформованих територіальних пропорцій вимогам й умовам ринкової економіки;
- низька конкурентоспроможність окремих галузей і підприємств регіону (області);
- високий рівень зношеності й технологічна відсталість виробничих і невиробничих основних фондів;
- недостатній для задоволення платоспроможного попиту рівень розвитку виробничої й соціальної інфраструктури;
- погіршення стану науково-технічного потенціалу регіону;

- відставання у формуванні інституціональної інфраструктури й регіональних ринків товарів, праці й капіталу;
- низький рівень використання природних ресурсів, природоохоронній діяльності й екологічній безпеці;
- спад виробництва, що викликає високий рівень безробіття й низький рівень життя людей;
- посилення майнового розшарування населення, збільшення чисельності населення з доходами нижче прожиткового мінімуму, обмеження доступу зростаючої частини населення до нормального медичного обслуговування, освіти, досягнень культури, погіршення фізичного й морального здоров'я населення;
- посилення територіальної диференціації рівнів економічного й соціального розвитку;
- слабкість інститутів влади, недостатньо чіткий розподіл повноважень і відповідальності між органами управління у регіоні;
- неефективна податкова й бюджетно-кредитна системи (включаючи регіональні податки й місцеві фінансово-кредитні установи);
- неефективність рішень і дій органів влади й управління у проведенні ними економічної, соціальної й регіональної політики;
- погіршення криміногенної обстановки;
- інші.

В.Г. Садков виділяє наступні основні градації стану кризової ситуації у регіоні:

- нормальна;
- передкризова;
- кризова;
- критична [58, с. 125].

Нормальним станом вважається такий, при якому забезпечуються прийнятні значення всіх або майже всіх індикативних показників (при незначних відхиленнях від цілком нормальних значень).

Передкризовий стан характеризується таким станом, коли загрози для регіону починають здобувати істотну значимість, яку необхідно враховувати в управлінських процесах. У випадку неприйняття заходів з нейтралізації й ліквідації за в економіці й соціальній сфері регіону, виникає небезпека розвитку дестабілізуючих факторів, що призведе або до погіршення загальної економічної ситуації, або до ослаблення безпеки за найважливішими сферами життєзабезпечення [58, с. 126].

Передкризовий стан сам по собі не означає необоротного погіршення стану регіону в цілому, але може означати істотне погіршення за окремими сферами життєзабезпечення. Однак це погіршення може бути переборено прийняттям належних заходів коригувального характеру, в основному організаційного, управлінського й фінансово-економічного. На передкризовій стадії, в основному, застосовуються заходи превентивного характеру.

Стадія кризи характеризується загальним істотним погіршенням показників фінансово-економічного стану суб'єктів господарської діяльності в регіоні в поєднанні з погіршенням соціально-демографічних показників в основних сферах життєзабезпечення регіону. У результаті чого не забезпечуються нормальні умови відтворювальних процесів у сферах економіки й існування населення регіону. Ця стадія характеризується досить істотними негативними тенденціями (динамікою) розвитку, які вже в початковій стадії кризи ставлять під загрозу стійкий розвиток, а в міру поглиблення кризи викликають втрату стійкого розвитку регіону (території, області). Втрата стійкого розвитку означає таке обвальне погіршення соціально-економічного стану і якості життя населення регіону [58, с. 126].

Кризовий стан відрізняється від передкризового тим, що при переході економіки регіону на такий рівень не можна обмежитися превентивними заходами. Потрібні заходи структурного й інституціонального характеру, які дозволять змінити методи управління системою і її корінні структурні співвідношення. Такого роду заходи супроводжуються значними витратами матеріальних, фінансових, трудових ресурсів.

У сформованих кризових умовах мобілізація всіх засобів утруднена, тому вихід із кризи вимагає значних витрат і буде супроводжуватися тимчасовим погіршенням фінансово-економічних показників і якості життя, поки система не досягне стійкого розвитку. Тому між передкризовим і кризовим станом існує прикордонний (граничний) стан, перехід з якого в кризовий стан означає:

- погіршення показників сфери життєзабезпечення, що зачіпає всі сфери економічної діяльності й верстви населення й приводить до помітного погіршення фінансово-економічних і соціально-демографічних показників;

- негативна зміна основних параметрів системи, що призводить до істотного ослаблення показників стійкого розвитку, коли для їх відновлення недостатньо прийняття організаційних превентивних заходів;

- перехід до таких стадій дії, у яких відновлення безпечного стану супроводжується значними витратами ресурсів (матеріальних, фінансових). При цьому, як правило, умови для мобілізації ресурсів уже істотно підірвані (відсутність резервів) [58, с. 127].

Критичний стан характеризується необоротними процесами в економіці й соціальній сфері регіону.

В оцінці стану економічної безпеки й кризових ситуацій в економіці й соціальній сфері регіону доцільно визначати показники інвестиційної, виробничої, науково-технічної, фінансової, соціальної, демографічної, продовольчої безпеки. Крім того, необхідно визначати безпеку ринку праці й правопорядку [37, с. 181].

Так, інвестиційну безпеку характеризують показники (індикатори), такі як відношення інвестицій до валового регіонального продукту, інвестицій до вартості основних виробничих фондів. Виробнича безпека залежить від ступеня зношування промислових виробничих фондів, темпів росту промислової продукції. Науково-технічна безпека визначається рівнем витрат на науку в % відношенні до валового регіонального продукту, а також часток інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції. Фінансову безпеку

відбивають витрати бюджету у відношенні до валового регіонального продукту, а також частка кредиторської заборгованості у валовому регіональному продукті, сальдованого прибутку підприємств й організацій у валовому регіональному продукті. Соціальна безпека залежить від частки населення з доходами нижче прожиткового мінімуму, характеризується відношенням середньої зарплати до прожиткового мінімуму, рівнем безробіття й неповної зайнятості. Демографічна безпека розраховується за показниками природного збитку населення у розрахунку на 1000 чоловік населення. Безпека в сфері правопорядку визначається відношенням числа злочинів на 1000 чоловік населення, а також показниками динаміки зміни числа злочинів у сфері економіки й за видами податкових й економічних злочинів. Продовольча безпека характеризується ступенем споживання на душу населення до медичних норм, рівнем забезпечення продовольством власного виробництва [37, с. 182].

Регіон як туристична дестинація, що знаходиться у кризовому стані, має потребу в антикризовому регулюванні свого розвитку.

З точки зору С. Глазаряна, антикризове регулювання – це сукупність методів, прийомів, що дозволяють розпізнавати кризи, а також переборювати їх негативні наслідки, згладжувати протікання кризи [12, с. 57].

На думку Л.О. Аніщенко, антикризове регулювання – процес застосування форм, методів і процедур, спрямованих на соціально-економічне оздоровлення регіону або галузі, створення й розвиток умов для виходу його із кризового стану [2, с. 144].

А.А. Олешко зауважує, що антикризове регулювання – це система заходів організаційно-економічного й нормативно-правового впливу з боку держави, мета якого – забезпечити захист муніципальних утворень від кризових ситуацій, а також стійкий розвиток місцевої економіки [4, с. 129].

С. Рамазанов стверджує, що антикризове регулювання розвитку території – це система заходів організаційно-економічного й нормативно-правового

впливу з боку держави, що забезпечують створення умов для подолання кризових явищ і для подальшого стійкого розвитку території [53, с. 303].

Антикризове регулювання розвитку туристичної дестинації В.В. Храпкіною розглядається як органічна частина загальної системи управління територією, а для його реалізації використовуються як специфічні антикризові інструменти та заходи, так і інструментарій та заходи інших складових цієї системи (поточного і стратегічного управління). Тобто, ідея полягає в тому, що антикризове регулювання не виникає разом з кризою, а є відповіддю на виклики численних ризиків потенційного виникнення кризи і антикризова складова завжди має бути присутньою в системі управління територією (туристичною дестинацією) [67, с. 44].

Мета антикризового регулювання розвитку туристичної дестинації полягає не тільки в усуненні наслідків кризових явищ, але в значній мірі – в їх попередженні та запобіганні. У першу чергу методи антикризового регулювання мають застосовуватися щодо тих туристичних дестинацій, в соціально-економічному розвитку яких відзначаються стійкі кризові тенденції.

А.М. Штангрет виділяє принципи антикризового регулювання розвитку територій, які можна віднести і до регулювання розвитком туристичної дестинації:

1. Принцип єдності цілей управління та регулювання на різних рівнях ієрархії (державна, регіон та муніципальне утворення).
2. Принцип адекватності. Методи розробки й прийняття рішень у кризовій ситуації повинні бути адекватні реальній ситуації.
3. Принцип системного підходу до вирішення поставлених завдань. Система антикризового управління та регулювання розвитком території розглядається як складна соціально-економічна система й побудована як сукупність функціональних, забезпечуючих і предметних підсистем, тому необхідно постійно аналізувати політичні, соціальні, економічні, фінансові, екологічні, правові, техногенні й інші фактори, які впливають на кожну із цих підсистем і в сукупності забезпечують стійкий розвиток території.

4. Принцип цілеспрямованості. Антикризове управління та регулювання може бути ефективно тільки при наявності плану фінансового оздоровлення території, що базується на її місії – забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку території.

5. Принцип провідної ланки. У силу багатоаспектності й різноплановості процесу антикризового управління та регулювання муніципальним утворенням необхідно вибирати й реалізовувати реально досяжні цілі.

6. Принцип оптимальності. Кожне управлінське рішення приймається таким чином, щоб обраний критерій оптимальності мав екстремальне значення при деяких обмежувальних умовах. Різні обмеження та їх комбінації обумовлюють різні варіанти управлінських рішень. Одним із критеріїв повинен стати бюджетний ефект – різниця між доходами, отриманими за результатами антикризової програми й витратами на її розробку й реалізацію [72, с. 159].

З позиції Х.М. Гумби, специфіка антикризового регулювання розвитку туристичної дестинації обумовлена несинхронністю прояву наслідків кризи і неоднозначністю реакції економіки туристичної дестинації на кризові процеси. Ця несинхронність пояснюється значними диспропорціями в рівнях соціально-економічного розвитку різних туристичних дестинацій країни [16, с. 46].

Так, у складі нашої країни є туристичної дестинації, розвиток яких має кризовий характер навіть в умовах відносної стабільності економічної ситуації в країні. В управлінні такими туристичними дестинаціями доцільно використовувати антикризові механізми. У цьому випадку необхідно чітко визначити критерії виділення кризових туристичних дестинацій. Поряд з туристичними дестинаціями, кризовий стан яких визначається соціально-економічними причинами, в категорію кризових можуть бути включені туристичні дестинації, на території яких відбулися значні за масштабом аварії або катастрофи природного або техногенного характеру. Кризовими визнаються також туристичні дестинації, що знаходяться в зонах збройних конфліктів.

Х.М. Гумба розглядає антикризове регулювання розвитку туристичної дестинації на трьох рівнях – на державному, регіональному і муніципальному (таблиця 1.2).

Таблиця 1.2.

Система антикризового управління регіональним розвитком територій
(туристичних дестинацій)

Рівень	Напрямок	Заходи
Державний	Передбачення й попередження криз	<ul style="list-style-type: none"> - виділення та моніторинг кризових територій (за рівнем соціально-економічного розвитку, схильністю до надзвичайних ситуацій природного або техногенного характеру, наявністю зон екологічних лих...) - стратегічне планування й прогнозування; - забезпечення стабільності фінансового сектору; - реалізація активної політики з технічної модернізації, диверсифікації та впровадження інновацій; - покращення інвестиційного клімату
	Управління в період криз	<ul style="list-style-type: none"> - соціальна підтримка населення, збереження і створення нових робочих місць; - підтримка окремих, найбільш чутливих до кризи галузей реального сектору економіки на основі підтримки внутрішнього попиту та визначеного імпортозаміщення; - підтримка системотвірних підприємств
	Ліквідація наслідків кризи	<ul style="list-style-type: none"> - програми антикризового розвитку; - надання підтримки найбільш кризовим регіонам
Регіональний	Передбачення й попередження криз	<ul style="list-style-type: none"> - стратегічне планування й прогнозування; - забезпечення збалансованості регіональної економіки
	Управління в період криз	<ul style="list-style-type: none"> - оптимізація бюджетних витрат; - реалізація регіональних програм зайнятості; - підтримка програм з розвитку малого та середнього бізнесу; - виконання соціальних програм
	Ліквідація наслідків кризи	<ul style="list-style-type: none"> - регіональні програми антикризового розвитку
Муніципальний рівень	Передбачення й попередження криз	-
	Управління в період криз	<ul style="list-style-type: none"> - оптимізація бюджетних витрат; - реалізація програм з розвитку муніципальної інфраструктури;

	- підтримка програм з розвитку малого та середнього бізнесу через систему закупівель для муніципальних потреб і пільгової оренди муніципальних приміщень
Ліквідація наслідків кризи	- муніципальні програми антикризового розвитку

Складено за: [16, с. 46]

На державному рівні антикризове регулювання спрямоване переважно на підтримання соціальної стабільності територій, а також скорочення територіальних диспропорцій у рівні соціально-економічного розвитку. Державна антикризова політика здійснюється через механізми перерозподілу бюджетних ресурсів за різними напрямками: дотації на вирівнювання бюджетної забезпеченості, дотації на підтримку заходів щодо забезпечення збалансованості бюджетів та бюджетні кредити тощо. Бюджетні кошти, що надходять у регіон, спрямовуються головним чином на підтримку зайнятості, житлове будівництво, медичне обслуговування, розвиток туристичної сфери.

Подібні антикризові заходи спрямовані, по суті, на подолання наслідків кризи, хоча в значно більшому ступені необхідною є державна підтримка регіональних інститутів розвитку туризму [16, с. 47].

Антикризове регулювання на регіональному рівні являє собою єдину систему заходів, що включає в себе як заходи, співфінансовані з державного бюджету, так і заходи, реалізовані органами місцевого самоврядування самостійно. Основними цілями системи антикризових заходів, прийнятих на рівні регіону (туристичної дестинації), є: забезпечення збалансованості регіональних і місцевих бюджетів з метою безумовного виконання зобов'язань перед громадянами; сприяння зайнятості населення, збереження та створення робочих місць; стимулювання підприємницької ініціативи.

Кінцевою метою антикризового регулювання регіонального розвитку також є підвищення добробуту населення регіону, але його досягнення ґрунтується, насамперед, на підтримці системоутворюючих виробництв і стимулюванні економічного зростання [16, с. 47].

Кризові явища територіально проявляються і на муніципальному рівні. Основні заходи антикризових програм муніципальних утворень здійснюються за кількома ключовими напрямками. Адміністративно-управлінські заходи включають в себе розробку програм антикризового розвитку, формування антикризових комісій, моніторинг ключових показників стану економіки та розвитку туризму муніципальних утворень. Досить ефективними є заходи муніципального рівня, спрямовані на підтримку реального сектора економіки, головним чином малого та середнього бізнесу, особливо у сфері туризму. Окремо можна виділити заходи з реалізації інвестиційних проектів із залученням коштів бюджету та коштів приватних інвесторів (муніципальної-приватне партнерство) [16, с. 47].

Н.Б. Паліга виділяє основні фактори, що визначають ефективність антикризового регулювання розвитком туристичної дестинації. Їх розуміння і диференціація допомагають його аналізувати та успішно здійснювати (рис. 1.2) [48, с. 129-131]:

Рис. 1.2. Фактори, що визначають ефективність антикризового регулювання розвитком туристичної дестинації

Складено за: [48, с. 129]

1. Професіоналізм антикризового управління та регулювання й спеціальна підготовка. Тут мається на увазі загальний професіоналізм управлінців регіону (туристичної дестинації). Такий професіоналізм формується в процесі спеціального навчання, цілеспрямованого акумулювання досвіду і розвитку мистецтва управління в критичних ситуаціях.

2. Методологія розробки ризикованих рішень. Така методологія має бути створена та освоєна, оскільки вона великою мірою визначає такі якості управлінських рішень, як своєчасність, повнота відображення проблеми, конкретність, організаційна значущість. Ці властивості мають особливе значення в антикризовому регулюванні.

3. Науковий аналіз ситуації, прогнозування тенденції. Ці фактори не можуть не впливати на ефективність антикризового регулювання розвитком регіону. Не суб'єктивне бачення майбутнього, а таке, що ґрунтується на точному, науково обґрунтованому аналізі, дає змогу постійно тримати в полі зору всі прояви кризи, що наближається або відбувається.

4. Корпоративність є важливим фактором ефективності антикризового регулювання. Корпоративність – це розуміння і прийняття усіма учасниками процесу регулювання розвитком регіону цілей регулювання, готовність працювати для їх досягнення.

5. Лідерство також входить у сукупність факторів ефективного антикризового регулювання розвитком регіону. Ефективний і професійний лідер може вивести регіон з кризи та сприяти його розвитку, а неефективний та непрофесійний – іще більше поглибити кризові явища у регіоні.

6. Оперативність і гнучкість управління та регулювання розвитком регіону. Вони відіграють особливу роль у підвищенні ефективності антикризового управління та регулювання. У кризових ситуаціях часто виникає потреба у швидких і рішучих діях, оперативних заходах, зміні управління залежно від ситуацій, що складаються, адаптації до умов кризи. Інертність у цьому разі може відігравати негативну роль.

7. Стратегія і якість антикризових програм. У багатьох ситуаціях може виникнути потреба в зміні стратегії управління та в розробці спеціальних програм антикризового розвитку регіону. Якість програм і стратегічних установок можуть бути різними. Від цього залежить антикризове управління та регулювання розвитку регіону.

8. Система моніторингу кризових ситуацій є суттєвим фактором ефективності антикризового управління й регулювання розвитку регіону. Це спеціально організовані дії з визначення ймовірності та реальності настання кризи, необхідні для її своєчасного виявлення і розпізнавання.

У підсумку відзначимо, що антикризове регулювання розвитку регіону (туристичної дестинації) – це комплекс заходів, за допомогою застосування яких відбувається виявлення кризових явищ на рівні регіону й мінімізуються їхні негативні наслідки аж до повного подолання, що відкриває можливості для подальшого розвитку території.

1.3. Методика і методи наукових досліджень антикризового розвитку туристичної дестинації

Попередження та прогнозування криз певною мірою дозволяє пом'якшити їх протікання. І вирішальну роль в антикризовому регулюванні розвитком туристичної дестинації відіграє стратегія.

Стратегія – це генеральний план дій, що визначає пріоритети стратегічних завдань, ресурси й послідовність кроків з досягнення стратегічних цілей [43, с. 125].

Нерозривно з поняттям «стратегії» слідує й поняття «тактика регулювання». Тактика регулювання – це конкретні методи й прийоми, застосовувані для досягнення конкретних стратегічних цілей [43, с. 125].

Саме антикризова стратегія є інструментом, за допомогою якого територія або регіон здатні вийти із кризи з оптимальними показниками. На

відміну від антикризового прогнозування, антикризова стратегія ґрунтується на даних, що існують в реальному часі. При перших ознаках кризи розробляється антикризова стратегія, спрямована на пошук шляхів виходу зі сформованої ситуації з найменшими втратами й витратами.

Процес розробки антикризової стратегії прийнято розділяти на наступні етапи [43, с. 126]:

1. Аналіз зовнішніх факторів з метою виявлення причин кризи.

Найчастіше велика кількість інформації про всі зовнішні фактори заважає провести точний і безпомилковий аналіз, через що виникає погрішність у результатах, що сприяє прийняттю невірною управлінського рішення. Для запобігання можливої плутанини цей аналіз прийнято розділяти на кілька окремих складових:

- вивчення макросередовища (світові та державні політичні фактори, економічні фактори, соціальне оточення, технологічне оточення);
- вивчення конкурентного середовища всередині самого регіону [1, с. 96].

На основі отриманої і систематизованої (часто методом сценаріїв) інформації будуються максимально ефективні можливі антикризові стратегії. Якщо в основі кризових явищ переважають фактори, на які керівники муніципального рівня не в змозі вплинути (економічна обстановка у світі та в країні), то основним напрямком стратегії може стати якнайшвидша адаптація регіону або території під мінливі умови й можлива переорієнтація регіональної економіки.

Крім методу сценаріїв надзвичайно широке поширення одержав SWOT-аналіз [5, с. 150].

2. Аналіз ситуації всередині регіону.

Причини кризи у регіоні (туристичній дестинації) можуть виходити із внутрішніх передумов, і щоб побачити всі можливі небезпеки, що існують у межах регіону (території), необхідно провести повний і ретельний аналіз внутрішніх факторів. Якщо в зовнішньому оточенні не було знайдено причин,

що ведуть до кризи, то вже можна зробити висновок, що існуюча у регіоні стратегія слабка, або реалізується дуже погано [36, с. 72].

Для аналізу існуючого стану розвитку туристичної дестинації прийнято виділяти п'ять основних напрямків [47, с. 134-135]:

1) Ефективність поточної стратегії (оцінка здійснюється на основі даних про конкурентоспроможність, частку туристичного ринку, потоки туристів, обсяги продажів туристичних послуг тощо). Оцінку ефективніше всього проводити в кількісних показниках.

2) Сили й слабості, можливості й загрози для регіону (туристичної дестинації). На даному етапі допоможуть відомості, зібрані при аналізі зовнішніх факторів, тобто, відомості SWOT-аналізу. Варто звернути увагу, що найбільш гармонічна антикризова стратегія повинна спиратися на можливості регіону (туристичної дестинації) й звести до мінімуму існуючі загрози. Також дуже важливо перевести слабкі сторони (туристичної дестинації) в сильні або хоча б підсилити їх.

3) Конкурентоспроможність у сфері якості надання туристичних послуг та цін на них. Цей етап досить складний, тому що припускає наявність даних для наступного порівняння їх з іншими регіонами (туристичними дестинаціями). Крім відомостей про асортимент туристичних продуктів та послуг, а також цін на них, необхідно мати точне уявлення про те, як відбувається процес формування вартості туристичного продукту або послуги у іншому регіоні (туристичній дестинації).

4) Оцінка міцності конкурентної позиції регіону (туристичної дестинації). Попередній пункт дає можливість оцінити свою позицію з погляду цінової та асортиментної політики у туристичній сфері, але цього не досить для серйозного висновку про конкурентоспроможність регіону (туристичної дестинації). Варто провести також аналіз наступних показників: тривалість і стадія життєвого циклу туристичних продуктів у регіоні, їх якість, фінансове становище й техніко-технологічні можливості туристичних підприємства та організацій.

5) Виявлення конкретних проблем. Останній етап є узагальнюючим і ґрунтується на всіх отриманих раніше відомостях, тому особливо важливо, щоб відомості ці були максимально близькі до істини й гранично актуальні.

Отримані в ході аналізу дані, узяті на момент виникнення кризи звіряються з тими, що передували кризовому періоду. У цілому, всі дані можна розділити в такий спосіб [60, с. 421]:

- зміна частки туристичного ринку;
- зміна якості туристичних продуктів та послуг;
- зміна розміру прибутку туристичних організацій (з урахуванням сезонних факторів);
- слабкі й сильні сторони, можливості й загрози для регіону (туристичної дестинації);
- зміна іміджу регіону (туристичної дестинації);
- існуючі виробничі можливості для прийняття та обслуговування потоків туристів;
- маркетингові компанії;
- інші дані тощо.

Далі будується висновок про поточну ситуацію у регіоні в цілому й у порівнянні з іншими регіонами (туристичними дестинаціями). Основне завдання після проходження всіх перерахованих вище етапів – постановка стратегічних проблем, що вимагають рішення за рівнем значимості.

Чітка постановка проблеми дозволить розробити конкретні ефективні способи рішення, тому що з'явиться ясність, у якому напрямку рухатися й чого домагатися [60, с. 422].

На цьому аналіз внутрішнього стану регіону (туристичної дестинації) можна закінчити й перейти до наступного етапу.

3. Аналіз альтернативних стратегій і вибір однієї з них. В умовах кризи прийнятні тільки ті стратегії, які дозволять регіону (туристичній дестинації) вийти із кризи і зберегти свою конкурентоспроможність.

4. Реалізація стратегій.

В умовах реалізації обраної стратегії варто приділити особливу увагу конкретним заходам тактичного (оперативного) планування. Різні тактичні заходи, такі як активні інновації у туристичній галузі регіону, модернізація туристичних підприємства, відкриття нових туристичних маршрутів тощо можуть бути сприйняті населенням регіону позитивно, а такі як, закриття збиткових туристичних підприємств, скорочення атрактивних можливостей регіону (туристичної дестинації) або ін., скоріше викличуть загальне невдоволення й невдоволеність [70, с. 255].

Регіональним менеджерам, відповідальним за реалізацію прийнятої стратегії, завжди варто стежити за тим, як населення регіону (туристичної дестинації) сприймає прийдешні зміни. Природно, будь-який опір і неприйняття повинні бути ретельно проаналізовані й усунуті повністю, інакше увесь комплекс вжитих заходів може виявитися недієвим.

5. Оцінка прийнятої стратегії.

У ході проведення оцінки, звичайно ж, оцінюється ступінь подолання кризових явищ і кризи в цілому. Якщо регіон (туристична дестинація) успішно вийшов із кризи, то його керівництво може порівняти стан регіону (туристичної дестинації) докризового періоду й післякризового, щоб отримати повну картину наслідків прийняття нової стратегії. Також необхідно провести аналіз співвідношення засобів, витрачених на прийняття нової стратегії й результатів від її застосування (включаючи успішний вихід із кризи). Крім іншого, варто проводити періодичний моніторинг, спрямований на швидке запобігання можливості повторної кризи у регіоні (туристичній дестинації) [43, с. 128].

Д.Є. Шарков також зауважує, що у періоди криз основне навантаження й відповідальність із забезпечення економічної безпеки регіону лягають на регіональні органи державної влади та органи місцевого самоврядування [71, с. 12].

У періоди криз роль регіонального управління та регулювання економікою й соціальними процесами значно зростає. Влада на місцях виконує

роль організатора й координатора правових, фінансових, організаційних, управлінських заходів, проведених на регіональному та місцевому рівнях.

Прогнозування розвитку зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливають на соціально-економічний розвиток регіону (туристичної дестинації), рання діагностика кризи, розробка методів, спеціальних програм і заходів по її пом'якшенню й подоланню, системна підготовка кадрів для сфери антикризового управління здатні ефективно протистояти кризовим явищам на регіональному рівні.

Принципами антикризового управління та регулювання на регіональному рівні Н.Б. Паліга називає наступні [48, с. 130]:

- наукова обґрунтованість антикризових заходів;
- правове забезпечення антикризового управління та регулювання;
- підтримка фінансової системи регіону;
- надання допомоги найбільшим структуроутворюючим підприємствам;
- пріоритетність соціального захисту населення;
- запобігання масових вивільнень;
- підтримка малого бізнесу й розширення самозайнятості населення.

До найбільш важливих напрямків антикризової політики регіональних органів державної влади та органів місцевого самоврядування відносять наступні [70, с. 257-260]:

1. Розробка правової бази антикризового управління та регулювання. Органи на місцях розробляють правову базу й методики антикризового регулювання.

2. Розробка механізмів фінансової стабілізації. До найбільш оперативних й ефективних заходів стимулювання економічної політики в умовах кризи у регіональному вимірі відносять заходи грошово-кредитної політики. Вона націлена на нормалізацію ситуації в банківській сфері й забезпечення широкого доступу підприємств до кредитування на прийнятних умовах; сприяє відновленню інвестиційних процесів в економіці регіону (туристичної

дестинації), робить кредити більш доступними для реального сектору економіки регіону (туристичної дестинації) тощо.

3. Бюджетно-податкове регулювання. Під час кризи виникає необхідність переглянути бюджет в умовах падіння доходів, забезпечити бюджетне фінансування антикризових програм, уточнити розміри й обмеження бюджетного дефіциту, забезпечити право на розширення можливостей для надання підтримки підприємствам і муніципальним утворенням, на розширення складу джерел фінансування дефіциту місцевого бюджету й т.д. Підлягає перегляду й політика витрат, вводиться режим твердої економії, тому що надмірні витрати можуть стати додатковим джерелом фінансової нестабільності. У період кризи підвищується значимість діяльності місцевих органів влади, спрямованої на підвищення ефективності використання бюджетних засобів.

4. Підтримка реального сектору економіки регіону. Розробляються комплекси заходів, націлених на розширення доступу підприємств до фінансових ресурсів через пряме кредитування місцевими банками, стимулювання приватного кредитування за допомогою субсидування процентних ставок по кредитах, надання гарантій місцевими бюджетами тощо.

Реальний сектор економіки регіону дуже чутливий до податкового регулювання, зокрема, зниження податкового тиску у вигляді зниження ставок податків і мит, надання податкових відрахувань, обмеження росту тарифів на послуги природних монополій. Влада на місцях може здійснювати закупівлі окремих видів продукції, субсидіювати товари й послуги за рахунок бюджетних ресурсів. Важливими заходами є і кредитна підтримка системоутворюючих підприємств регіону.

Підтримка малого підприємництва у регіоні створює додаткові можливості для збереження обсягів виробництва на певному рівні, підтримки зайнятості, створення нових робочих місць. У рамках антикризових заходів можуть створюватися гарантійні фонди кредитування, надаватися додаткові

пільги в оподаткуванні, знижуватися адміністративні бар'єри, спрощуватися процедури ліцензування й контролю малих підприємств.

З огляду на невисокий рівень менеджменту на багатьох вітчизняних підприємствах і відсутність у них можливостей для підготовки фахівців з антикризового управління, органи місцевої влади можуть сприяти розвитку консультаційних послуг у рамках розвитку інфраструктури бізнесу. Ці послуги повинні бути доступні й для середніх, і малих підприємств.

5. Удосконалення організаційних структур управління. При необхідності на державному, регіональному рівнях управління створюються спеціальні організаційні структури – антикризові комітети, консультаційні ради, для роботи в які залучаються експерти, глави територіальних утворень, керівники структуроутворюючих підприємств, представники громадськості й соціальних установ. У рамках таких структур більш ефективно здійснюються обмін досвідом, координація діяльності, досягаються компроміси, а органи державного управління можуть не тільки надавати підтримку підприємствам регіону, але й направляти їх діяльність з урахуванням інтересів населення регіону. Тривалість функціонування цих структур залежить від поставлених цілей і завдань, і в міру їх виконання вони можуть бути розпущені або трансформовані залежно від нових пріоритетів діяльності.

Антикризові спеціалізовані органи державного управління розробляють методики антикризового регулювання, проводять моніторинг стану економіки регіону, окремих галузей і комплексів. Велике значення має створення єдиної інформаційної бази як основи розробки антикризових програм і заходів.

6. Зниження напруженості на ринку праці. Для того, щоб стримати ріст безробіття під час кризи, розробляються цільові програми сприяння зайнятості для населення регіону. У них основний акцент робиться на перепідготовку безробітних, підтримку активних форм пошуку роботи й створення тимчасових робочих місць для студентів. Організація випереджального професійного навчання дозволяє скоротити строки пошуку нової роботи для працівників, що вивільняються. Сприяють зайнятості й заходу щодо підтримки малого

підприємництва, організація громадських робіт. Підвищення мобільності робочої сили може досягатися за рахунок створення єдиної інформаційної бази вакантних робочих місць, розвитку оренди дешевого муніципального житла, адресної підтримки громадян при переїзді на нове місце роботи й проживання.

Особливу важливість здобуває моніторинг ситуації на ринку праці, у період кризи він проводиться щотижня по регіону, дані збираються, узагальнюються і є основою для оперативного управління.

7. Соціальний захист населення. Криза особливо гостро проявляється в зниженні рівня і якості життя населення. Падіння доходів населення у зв'язку зі збільшенням числа безробітних, «заморожування» зарплат працівникам з метою економії витрат, збільшення податкового навантаження на працюючих, зростання цін на товари першої необхідності, скорочення обсягів фінансування соціальної інфраструктури – всі ці заходи вкрай непопулярні у населення. Вони можуть спровокувати соціальні конфлікти, страйки, демонстрації, дестабілізувати суспільно-політичну ситуацію в регіоні.

У рамках антикризових регіональних програм можуть збільшуватися виплати по допомозі з безробіття, індексуватися соціальні допомоги, виділятися засоби для організації самозайнятості населення.

Надзвичайно важливі соціальні функції місцевої влади в антикризовому регулюванні, такі як захист працівників, що вивільняються, створення нових робочих місць, виплата соціальних допомог, організація перепідготовки й громадських робіт, розвиток самозайнятості й ін. Тут регіональна влада вирішує одночасно два завдання – соціальний захист населення в умовах кризи й збереження платоспроможного попиту у регіоні, що надзвичайно важливо для підприємництва.

Висновки до розділу 1

У теоретичній частині дипломної роботи нами з'ясовано:

1. Дестинація – це територія, яка пропонує певний набір послуг, що відповідають потребам туриста. Туристична дестинація є системою, що являє собою сукупність наступних компонентів: атракції – об'єкти дозвілля та розваг, пам'ятки; доступність – місцевий транспорт і транспортні комунікації; зручності – інфраструктура туризму (засоби розміщення, заклади ресторанного господарства, торгівлі тощо); посередники та допоміжні служби – маркетингові організації дестинацій, менеджмент організацій, бюро подорожей та екскурсій.

2. Розвиток туристичної дестинації не може бути успішним увесь час й іноді переживає кризові часи. Криза – це період, що характеризується найбільшою ймовірністю виникнення ситуацій, за яких умови стійкого розвитку туристичної дестинації виявляються нездійсненними. Антикризове регулювання розвитку туристичної дестинації – це комплекс заходів, за допомогою застосування яких відбувається виявлення кризових явищ на рівні регіону й мінімізуються їхні негативні наслідки аж до повного подолання, що відкриває можливості для подальшого розвитку території.

3. Попередження та прогнозування криз певною мірою дозволяє пом'якшити їх протікання. І вирішальну роль в антикризовому регулюванні розвитком туристичної дестинації відіграє стратегія - генеральний план дій, що визначає пріоритети стратегічних завдань, ресурси й послідовність кроків з досягнення стратегічних цілей з виведення туристичної дестинації з кризи.

РОЗДІЛ 2. ПЕРЕДУМОВИ І ФАКТОРИ АНТИКРИЗОВОГО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ДЕСТИНАЦІЇ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Природно-ресурсні та географо-геополітичні фактори

Донецька область – адміністративно-територіальна одиниця України. Адміністративний центр області – місто Донецьк, однак з 13 червня 2014 року Донецьку обласну держадміністрацію тимчасово перенесено до міста Маріуполя, а з 13 жовтня 2014 року – до міста Краматорська у зв'язку з початком бойових дій на сході України та проведенням антитерористичної операції (АТО).

За адміністративно-територіальним устроєм у Донецькій області налічується 52 міста, з них 28 – обласного значення, 24 міста районного рівня, 21 внутрішньоміський район, 18 районів, 131 селище міського типу, 253 сільські ради та 1118 сільських населених пунктів. Найбільші міста: обласний центр – Донецьк (з населенням 976,8 тис. осіб), Маріуполь, Макіївка, Горлівка, Краматорськ [64].

Область розміщена в південно-східній частині України. На сході її кордони частково співпадають з державними кордонами України і Російської Федерації. На півдні область має вихід до морів Середземноморського басейну. Протяжність області з півночі на південь – 240 км, з заходу на схід – 170 км. Площа – 26,5 тис. кв. км, або 4,4 % території країни [11, с. 97]

Область розташована на південному сході України в межах Донецького кряжа, Приазовської височини та частково Придніпровської низовини. Область на заході межує із Запорізькою та Дніпропетровською областями, на північному заході з Харківською областю, на північному сході та сході – з Луганською областю України та з Ростовською областю Росії. З півдня область омивається Азовським морем [11, с. 97].

Найвища точка області – 344 м, розташована поблизу селища Рідкодуб Шахтарського району (у січні-лютому 2015 року під час проведення АТО на сході України населений пункт потрапив до зони бойових дій, у результаті чого був втрачений з-під контролю Уряду України). Найнижче місце (– 0,4 м) – рівень води в Азовському морі. Крайня північна точка області – висота 195 м в Краснолиманському районі, південна – село Білосарайська Коса Першотравневого району, західна – поблизу селища Комишуваха Великоновосілівського району, східна – поблизу села Верхній Кут Шахтарського району. Географічний центр області знаходиться в селищі Піски Ясинуватського району [64].

Рельєф переважно рівнинний (висотою до 200 м), розчленований ярами і балками. На північному сході знаходиться Донецький кряж висотою до 367м, поверхня якого порізана долинами річок. На заході кряж переходить в Придніпровську низовину, на півдні – в Приазовську низовину з окремими підняттями (Могила-Гончариха, Савур-Могила та інші). На півдні – вузька смуга Причорноморської низовини, яка уступами обривається до Азовського моря. У місцях залягання вапняків і соленосних відкладень розвиваються карстові форми рельєфу. Характерна риса рельєфу області – наявність форм антропогенного походження: терикони, кар'єри і т. д. [11, с. 97]

Наявність різноманітних форм рельєфу призвела до створення на них різноманітних видів ґрунтів. На льосовидних породах утворились тучні озери. У заплавах річок та балок утворились лугові, болото-лугові ґрунти. По долинах річок Мокрі Яли, Вовча, Бахмутка на узбережжі Азовського моря зустрічаються солонцеві ґрунти та типові солончаки, на азовських косах і по берегах Сіверського Донця – піщані та суперпіщані ґрунти. Всього на карті області виділено 60 видів ґрунтів [44, с. 17].

Донецька область геологічно розташована на південно-східній околиці Східно-Європейської платформи – однієї з найбільших і відносно стійких ділянок земної кори. Підстава платформи складається з кристалічних сланців, гнейсів і гранітів архею і протерозою. Осадовий чохол складається з відкладень

палеозою, мезозою і кайнозою, що досягають потужності 3-5 км. У Дніпровсько-Донецькій западині Східно-Європейської платформи, що охоплює північ Донецької області, спостерігаються численні соляні куполи з покладами нафти, газу і кам'яної солі. Характерною особливістю геологічної будови є наявність потужних відкладень кам'яновугільної системи в центральній і східній частинах області і вихідна поверхню інтрузивних утворень кристалічного щита в південних і західних районах [44, с. 17].

За обліком запасів корисних копалин її структура складається з паливно-енергетичної сировини (кам'яне вугілля, метан вугільних родовищ, газ вільний), неметалічних корисних копалин (будівельних, гірничо-хімічних, нерудних для металургії), металічних корисних копалин, підземних вод. Багатство корисних копалини області визначається, в першу чергу, Донецьким кам'яновугільним басейном, одним з найбільших родовищ вугілля в Європі.

Важливе значення мають родовища кам'яної солі, гіпсу, цементної сировини, флюсових вапняків і доломіту, граніту, вогнетривких і тугоплавких глин і ін. В області розвідані родовища залізних руд, флюориту, лужних каолінів, базальту, фосфоритів, вермікуліту, алюмінієвої сировини, ртуті, графіту, рідких і рідкоземельних елементів. Відкриті нові для України родовища золота, міді, свинцю. На півночі Приазовського кристалічного масиву виявлені кімберлітові трубки з фрагментами дрібних кристалів алмазів [44, с. 18].

У північних і південних районах регіону відкриті нафтогазоносні області, розвідується родовище вільного газу. Крім того, вугільні родовища області містять 118 млрд. м³ метану, що є кошовною енергетичною сировиною. Розробляються також родовища крейди, будівельних і скляних пісків, кварциту, граніту тощо. На території області знаходяться поклади вугілля чотирьох видів: газового і довгополум'яного коксівного, антрациту і напівантрациту.

Територія області розподілена в межах річкових басейнів: Дону – 30,2%, Дніпра – 28,5%, Приазов'я – 41,3%. Площі, зайняті водними об'єктами складають 42,3 тис. га (біля 2% території області). В області налічується 2336

водних об'єкта, ємністю 1 млрд. 169 млн. м³, у том числі 130 водосховищ, загальною ємністю 866,3 млн. м³ та 2206 ставків відповідно ємністю 294,9 млн. м³. На території області протікає 246 річок довжиною понад 10 км, це вище 1% від загальної кількості річок України [45, с. 11].

Більшість річок області відноситься до категорії брудних і дуже брудних. Води майже всіх річок містять високу концентрацію солей. Озер на території області мало, є невеликі озера в заплаві Сіверського Дінця, а також Слов'янські солоні озера. Річка Сіверський Донець є основним джерелом питного водопостачання. Основними галузями промисловості, які активно використовують водні ресурси басейну є вугільна промисловості, житлово-комунальне господарство, металургія.

Рослинний світ Донецької області за клімато-географічним розташуванням регіону належить до степової зони і представлений в основному степовими, лісостеповими і заплавними формаціями флори. Природна степова рослинність збереглася головним чином на заповідних ділянках, на узбережжі Азовського моря – ділянки з солончакової рослинністю. Ліси і чагарники займають 5,6% території області, переважно в долині Сіверського Дінця – соснові бори, на Донецькому кряжі – діброви, байрачні ліси. Переважають північно-степові підвищені і схиліві природно-територіальні комплекси [11, с. 98].

Науковцями на території області відмічено 1870 видів флори, яка становить близько 40% видів, що зустрічаються в Україні. З рідкісних рослин в регіоні спостерігається понад 91 з 541 виду флори, занесених до Червоної книги України та 39 видів, занесених до Європейського Червоного списку.

Щодо тваринного світу, то практично повсюдно в природі зустрічаються лисиця руда, заєць сірий, миша пасиста, і різноманітні мишоподібні гризуни, з птахів – перепілка, куріпка сіра, ворона сіра, одуд, жайворонки, ластівки, горобці, дятли [11, с. 98].

У лісах на півночі області, окрім згаданих видів, поширені також окремі види, які проникають у регіон уздовж заплави Дінця: борсук, єнот

уссурійський, лось європейський, сарна європейська (можливі знахідки азійської), дикий кабан, вивірка руда (у багатьох місцях також вселяли алтайську форму «телеутка»), їжак білочеревий, кріт європейський тощо. З птахів тут мешкають: фазан, грак, сорока, соловей, різноманітні синиці, горлиці, сови, дятли.

На піщаних косах і узбережжі Азовського моря зустрічаються: лисиця, заєць сірий, з птахів: сіра гуска, лисуха, мартини, качки, кулики, голуби та інші [11, с. 98].

У річках області зустрічаються риби: короп, карась, щука, краснопірка, лящ, рибець, товстолоб білий, сом звичайний, йорж, окунь, судак, лин. В акваторії Азовського моря: бичок, шпрот європейський, хамса, оселедець, пузанок азовський, камбала, піленгас та інші.

Донецька область характеризується помірно-континентальним кліматом з недостатнім зволоженням. Її територія знаходиться під постійним впливом Атлантичного океану і континентальних просторів Азіатського материка. Істотний вплив роблять прориви холодного арктичного і теплого, вологого середземноморського повітря. Найбільша кількість опадів випадає на підвищенні у західній частині Донецького кряжу, найменша – у приморських районах. Влітку випадає до 50% річного обсягу. Сума опадів за рік складає 400-540 мм. [11, с. 99]

Найбільш холодний місяць – січень, найбільш теплий – липень. Середні температури січня від -5 до -8°C , липня $21-23^{\circ}\text{C}$. Характерні різкі коливання температури, особливо взимку і восени. Різниця між середніми температурами взимку і влітку складає $28-30^{\circ}\text{C}$.

Взимку і навесні панують східні вітри, що містять мало вологи. Влітку переважають західні, північно-західні та східні вітри. Перші два приносять опади, останні – суховії. Область у кліматичному режимі порівняно однорідна. Виділяється Маріуполь, де температура вище, що обумовлено впливом Азовського моря [11, с. 99].

Донецька область володіє значними природними та історико-культурними ресурсами, які є передумовою розвитку рекреаційної сфери. На території області знаходиться 13 пам'яток національного значення, з яких 9 є пам'ятками археології, 3 – пам'ятками історії, 1 пам'ятка монументального мистецтва.

На території, підконтрольній українській владі, знаходиться:

- 6 пам'яток археології: Святогірське городище у Слов'янському районі; Теплинське городище у Слов'янському районі; Царине городище у Слов'янському районі; Сидоровське городище у Слов'янському районі; Курганний могильник біля с. Гранітне у Тельманівському районі; Курганний могильник біля с. Федорівка у Тельманівському районі;
- 1 пам'ятка історії загальнодержавного значення – Садиба В.І. Немировича-Данченка у Великоновосілківському районі;
- 1 пам'ятка монументального мистецтва загальнодержавного значення – пам'ятник Артему у Слов'янському районі [64].

Природно-заповідний фонд Донецької області має у своєму складі 117 територій та об'єктів загальною площею 109,6 тис. га (фактична площа – 92,9 тис. га), з них загальнодержавного значення – 21 одиниця (загальною площею 69,4 тис. га), місцевого значення – 96 одиниць (40,2 тис. га). Відношення площі природно-заповідного фонду до площі Донецької області становить 3,5%.

На території області, яка тимчасово не підконтрольна українській владі, розташовані 42 території природно-заповідного фонду на загальній площі 30,7 тис. га. Кількість об'єктів природно-заповідного фонду на території, підконтрольній українській владі становить, 84 одиниці фактичною площею близько 80,2 тис. га. До складу мережі природно-заповідного фонду області входять: національний природний парк «Святі гори», регіональні ландшафтні парки «Клебан Бик», «Краматорський» та «Слов'янський курорт», 39 заказників, 28 пам'яток природи, 10 заповідних урочищ [64].

М'який клімат узбережжя Азовського моря, лікувальні грязі, джерела мінеральних, радонових і столових вод належать до рекреаційних ресурсів

області. На території Донецької області, підконтрольній українській владі, 5 населених пунктів віднесені до курортних, а саме: міста Слов'янськ, Святогірськ, смт. Ялта, села Мелекіне та Урзуф (Першотравневий район).

Завдяки унікальним кліматичним та природно-лікувальним ресурсам «Слов'янський курорт» м. Слов'янська має сформований імідж одного з найвідоміших та найстаріших бальнеогрязевих курортів України, який функціонує понад 185 років. Курорт знаходиться у великому хвойно-листяному парку на березі солоних озер Ріпне та Сліпне, де для лікування та реабілітації використовуються природні лікувальні фактори: клімат змішаного лісу, сульфідні мулові грязі, високо мінералізована ропа, цілий набір мінеральних вод [64].

Унікальні природні лікувальні властивості має соляна шахта в м. Соледар, де створений єдиний на території спелеологічний санаторій «Соляна Симфонія».

Свято-Успенська Святогірська Лавра розташована на схилах, навислих над водою мальовничих крейдяних гір, що здавна називали Святими. Багатотисячолітня історія Лаври дала світу безліч святих і унікальний історико-архітектурний комплекс, що поєднує природні елементи і творіння рук людських. Щороку на великі свята сюди з'їжджаються тисячі паломників [66, с. 50].

У підсумку відзначимо, що завдяки вигідному географічному положенню область має сприятливі в цілому природні умови і ресурси:

- рівнинний рельєф сприяє розвитку всіх видів господарської діяльності;
- помірно континентальний клімат позитивно вплинув на заселення території та її економічне використання;
- багаті гумусом чорноземні ґрунти створюють сприятливі умови для розвитку сільського господарства;
- незначні водні ресурси ускладнюють освоєння природно-ресурсного потенціалу області;

- значні за запасами і різноманітні за видами корисні копалини, навпаки, полегшують освоєння території і одночасно погіршують природне середовище.

2.2. Суспільно-політичні та економічні фактори

Сучасний економічний розвиток Донецької області забезпечують підприємства різних видів економічної діяльності. У додатку А наведено карту Донецької області з зонуванням території по переважаючим видам її використання (сільське господарство, промисловість).

За 2017 рік вуглевидобувними підприємствами області видобуто 14121,8 тис. тонн вугілля. Обсяг видобутку коксівного вугілля склав 8056,1 тис. тонн, енергетичного вугілля видобуто 6065,7 тис. тонн. [61].

На території, підконтрольній українській владі, знаходяться та працюють ДП «Красноармійськвугілля», ДП «Селидіввугілля», ДП «Дзержинськвугілля», Шахта «Південнодонбаська № 3» ДП «Донецька вугільна енергетична компанія», ДП «Ш/у «Південнодонбаське №1», ДП «ВК «Краснолиманська», ПАТ «Ш/у «Покровське», ТДВ «Шахта «Білозерська», ТОВ «ДТЕК Добропіллявугілля», ТДВ «ОП «Шахта ім. Святої Матрони Московської», ТОВ «Краснолиманське».

Електроенергетика представлена єдиним комплексом генеруючи та енергопостачальних підприємств. На території області розташовано 5 теплових електростанцій: Слов'янська ТЕС ПАТ «Донбасенерго» встановленою потужністю 880 МВт, Старобешівська ТЕС ПАТ «Донбасенерго» – 2000 МВт (смт. Новий Світ Старобешівського району, тимчасово непідконтрольна Уряду України територія), Зуївська ТЕС ТОВ «Східенерго» – 1270 МВт (м. Зугрес, тимчасово непідконтрольна Уряду України територія), Курахівська ТЕС ТОВ «Східенерго» – 1517 МВт, Вуглегірська ТЕС ПАТ «Центренерго» – 3600 МВт (м. Світлодарськ) [64].

На території підконтрольній Уряду України знаходяться та працюють наступні підприємства металургійного комплексу: ПАТ «Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча», ПАТ «Металургійний комбінат «Азовсталь», коксохімічне виробництво ПАТ «Металургійний комбінат «Азовсталь», ПАТ «Авдіївський коксохімічний завод». Основними підприємствами кольорової металургії області є ПАТ «Артемівський завод по обробці кольорових металів», ТОВСП «Свинець», ТОВ «Мегатекс», ПрАТ «Цинк». Підприємствами хімічної промисловості виробляється широкий асортимент продукції: мінеральні добрива, аміак, полістирол, кислоти, товари побутової хімії, фармацевтичні вироби та ін.

На території, підконтрольній Уряду України, розташовані та функціонують наступні провідні підприємства машинобудування: ПАТ «Новокраматорський машзавод», ПАТ «Енергомашпецсталь», ПАТ «Старокраматорський машзавод», ПАТ «Краматорський завод важкого верстатобудування», ПАТ «Азовмаш», ПрАТ «Артемівський машзавод «Вістек», ПАТ «Дружківський машинобудівний завод», ПАТ «Грета», ТОВ «ВО «Слов'янський завод високовольтних ізоляторів» та ПАТ «Бетонмаш» [64].

Харчова промисловість спеціалізується на випуску м'ясної, молочної, хлібопекарної, борошномельно-круп'яної, кондитерської, макаронної, олієжирової, рибної, плодоовочевої, лікєро-горілочної, виноробної, пиво-безалкогольної продукції.

Виробництво непродовольчих товарів для населення в області здійснюють промислові підприємства, які випускають меблі, холодильники, газові плити, пральні машини, посуд, текстильні, швейні і трикотажні вироби, взуття та інше.

Сільське господарство. Донецька область має біля 1,4 млн. га земель сільськогосподарського призначення, з яких 1,3 млн. га – сільськогосподарські угіддя, що знаходяться у розпорядженні сільськогосподарських підприємств і домогосподарств (територія, підконтрольна Уряду України) [52, с. 22].

Орні землі складають біля 82%, сінокоси і пасовища – майже 16% загальної площі сільськогосподарських угідь. У цілому угіддя характеризуються високою природною родючістю, що створює сприятливі умови для розвитку тваринництва і рослинництва. Виробництво сільгосппродукції забезпечують біля 1,4 тис. сільськогосподарських агроформувань різних форм власності та господарювання, які виробляють біля 3% валової продукції сільського господарства України.

Багаті чорноземом ґрунти Донецької області створюють загальні умови для виробництва широкого спектру сільськогосподарської продукції. Основними видами сільгосппродукції в рослинництві є озима пшениця, насіння соняшнику, овочі, плодово-ягідні культури. Із загальної посівної площі (уточнена посівна площа) по всіх категоріях господарств Донецької області у 2017 році (територія, підконтрольна Уряду України) питома вага зернових культур склала 56,1%, технічних культур – 34,9%, овоче-баштанних культури та картоплі – 6,2%, кормових культур – 5,1%. Врожайність зернових культур по всіх категоріях господарств Донецької області у 2017 році (територія, підконтрольна Уряду України) склала 28,7 ц/га (у вазі після доробки), соняшнику – 16,3 ц/га, картоплі – 111,7 ц/га, овочевих культур (відкритого та закритого ґрунту) – 145,6 ц/га. [61].

У тваринництві відзначається високий рівень розвитку галузі свинарства, а також галузей молочного та м'ясного скотарства, птахівництва та вівчарства. У регіоні щороку виробляється 130-150 тис. т м'яса в живій вазі, 230-250 тис. т. молока, до 700 млн. штук яєць та 70 т вовни.

Транспортна інфраструктура Донецької області включає такі види транспорту: залізничний, автомобільний, морський, авіаційний [52, с. 33].

Найкрупнішим транспортним підприємством області залишається Донецька залізниця. Експлуатаційна довжина колії залізниці складає 2,8 тис. км, або 13% від мережі колії всіх залізниць України. До складу державного підприємства «Донецька залізниця», управління якого знаходилося у м. Донецьк, входили чотири дирекції залізничних перевезень: Краснолиманська,

Ясинуватська, Дебальцевська та Луганська. У результаті проведення АТО на початок 2015 року на підконтрольній Уряду України території залишилась лише Краснолиманська дирекція залізничних перевезень, де на початку 2016 року створено регіональну філію «Донецька залізниця» ПАТ «Укрзалізниця» [52, с. 33].

Маріупольський морський торговельний порт входить в трійку найбільших портів України. Він наймогутніший по оснащеності серед портів Азовського моря. Загальна площа території – 75,5 га, довжина причальної лінії – 4,2 км. Глибини біля причалів дозволяють приймати судна з осадкою до 8,0 м та довжиною до 240,0 м. Довжина причального фронту порту складає: вантажні причали – 3663,2 м, допоміжні причали – 225,7 м. Довжина захисних споруд – 3730,27 м, технічний стан задовільний. Порт оснащений сучасним обладнанням, перевантажувальними машинами і механізмами, що забезпечують переробку металу, сірки, вугілля, коксу, глини, хімічних добрив, нафтопродуктів, контейнерів, обладнання та ін. Порт має найбільший в Україні спеціалізований вуглеперевантажувальний комплекс, який дозволяє переробляти до 5 млн. т вугілля на рік. Питома вага експортних вантажів в загальному обсязі вантажопереробки складає 54,8%, транзитних – 0,1%, імпортованих – 15,7%, внутрішніх – 28,8%. Транспортний комплекс до початку бойових дій на сході України та проведення антитерористичної операції (АТО) забезпечував сьому частину вантажних та дев'яту частину пасажирських перевезень України [52, с. 33].

Станом на початок 2018 року Донецька область має маршрутну мережу внутрішньо обласних автобусних маршрутів загального користування, яка складається з 524 маршрутів, з яких міжміських – 190, приміських – 334 (внутрішньорайонних – 173, міжрайонних – 161). Маршрутну мережу обслуговують 176 перевізників різних форм власності. Перевезення здійснюється 1184 одиницями рухомого складу (автобусів), з яких 412 курсують у міжміському автобусному сполученні та 772 – у приміському. У

межах області наявні дороги загального користування протяжністю 8075,7 км (з них 5660,5 км – на території, підконтрольній Уряду України), у т. ч.:

- міжнародного значення – 326,0 км (з них 209,7 км – на території, підконтрольній Уряду України);
- національного значення – 338,5 км (з них 195,5 км – на території підконтрольній Уряду України);
- територіального значення – 1184,1 км (з них 696,9 км – на території підконтрольній Уряду України);
- місцевого значення – 6227,1 км (з них 4558,4 км – на території підконтрольній Уряду України) [64].

Через тимчасову втрату контролю над частиною території країни, можливості щодо транзиту територією Донецької області суттєво були обмежені. Втрачені або функціонують частково: два транспортні коридори (1 – «ЄвропаАзія» (Краковець – Львів – Рівне – Житомир – Київ – Полтава – Харків – Дебальцеве – Ізварине), 2 – «ЧЕС» (Рені – Ізмаїл – Одеса – Миколаїв – Херсон – Мелітополь – Бердянськ – Маріуполь – Новоазовськ)), європейські траси E50, E48, E40, міжнародні траси M03 і M 04, національні траси N15, N20, N21.

Зважаючи на відсутність можливості експлуатації магістралей, що розташовані на непідконтрольній Уряду України території, Службою автомобільних доріг у Донецькій області, за погодженням з обласним УДАІ ГУМВС України, визначені маршрути для транзиту транспортних засобів в об'їзд території, що не контролюється Урядом України, сполученням північ-південь. Запропоновані маршрути є тимчасовою альтернативою національної магістралі Н-20 Слов'янськ – Донецьк – Маріуполь [64].

Перший маршрут проходить по дорогах загального користування державного і місцевого значення, і розрахований для пересування легкових автомобілів і здійснення пасажирських перевезень. Другий маршрут прокладений по дорогах державного значення, технічні характеристики яких відповідають вимогам для здійснення руху великогабового та великогабаритного транспорту.

КП «Міжнародний аеропорт Донецьк ім. С.С. Прокоф'єва» у зв'язку з активними бойовими діями у зоні аеропорту майже повністю зруйновано. Аеропорт знаходиться на непідконтрольній Уряду України території. Міжнародний аеропорт у м. Маріуполь через воєнно-політичну ситуацію у регіоні не здійснює авіарейси цивільної авіації. Аеропорт знаходиться під контролем збройних сил України. Аеропорт у м. Краматорську пошкоджено у зв'язку з бойовими діями, але за умови відновлення та розвитку його інфраструктури підвищиться транспортний потенціал області [52, с. 33].

Тенденції соціально-економічного розвитку області ми дослідили за останні чотири роки (2014–2017 роки), оскільки у зв'язку із проведенням АТО відбулися суттєві структурні зрушення в економіці регіону, зміна площі території, зміна чисельності населення та руйнування виробничих зв'язків. Ці чинники унеможливають порівняння тенденцій розвитку до та після 2014 року у зв'язку із розривом динамічного ряду. Тенденції соціально-економічного розвитку області досліджено без урахування частини зони проведення АТО.

Випуск промислової продукції області за 2017 рік порівняно з 2014 роком зменшився на 39,7%. За 2017 рік порівняно з 2014 роком обсяг продукції скоротився у виробництві, передачі та розподіленні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – на 16,1%, у виробництві коксу та продуктів нафтоперероблення – на 17,2%, в металургійному виробництві та виробництві готових металевих виробів – на 27,8%, в машинобудуванні – на 34,9%, у виробництві гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції – на 36,1%, у добувній промисловості та розробленні кар'єрів – на 44,6%, в текстильному виробництві, виробництві одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів – на 41,6%, у виробництві хімічних речовин і хімічної продукції – у 2,4 рази, у виробництві харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – у 2,7 разів [50].

Видобуток рядового вугілля за 2017 рік зменшився у 2 рази і склав 13,4 млн. т. Обсяг кам'яного вугілля, яке включає відвантажене рядове вугілля і продукти збагачення, за 2017 рік склав 10,9 млн. т, що менше 2014 року в 1,8

рази. Виплавка чавуну за 2017 рік, склавши 8,9 млн. т, зменшилася порівняно з 2014 роком на 24,1%. Річне виробництво сталі склало 8,0 млн. т, що менше 2014 року на 28,2%. Виробництво готового прокату за 2017 рік зменшилося порівняно з 2014 роком на 29,2% і склало 4,2 млн. т. Виробництво електроенергії за 2017 рік склало 21,4 млрд. кВт• годин, що менше 2014 року на 15,9%.

Рис. 2.1. Структура промисловості Донецької області

Складено за: [50]

Обсяг сільськогосподарського виробництва за 2017 рік порівняно з 2014 роком зменшився на 39,5%. Валовий збір зернових та зернобобових культур становив у 2017 році 1,9 млн. т і зменшився на 36,9%. Валовий збір соняшнику зменшився на 34,6% і склав 426,4 тис. т. Картоплі накопано 356,8 тис. т, що майже на 38% менше, ніж у 2014 році [50].

Валовий збір овочів зменшився у 2,3 рази і становив 211,0 тис. т. Плодів та ягід у 2017 році зібрано 101,3 тис. т, що майже на 21% менше показника 2017 р.

Виробництво м'яса у 2017 році склало 146,4 тис. т, що на 33,1% менше рівня 2014 року. Надої молока зменшилися за 2017 рік на 28,7%, склавши 193,1 тис. тон. Яєць у 2017 році одержано 524,6 млн. шт., що у 2,9 рази менше, ніж у

2014 році. Поголів'я великої рогатої худоби, склавши на початок 2018 63,5 тис. голів, скоротилося на 34,8%, у тому числі поголів'я корів зменшилося на 27% і склало 328,9 тис. голів [50].

Зменшилася на 27,1% чисельність поголів'я свиней до 312 тис. голів. Поголів'я птиці на початок 2018 р. становило 3,1 млн. голів, що менше на 39,1%.

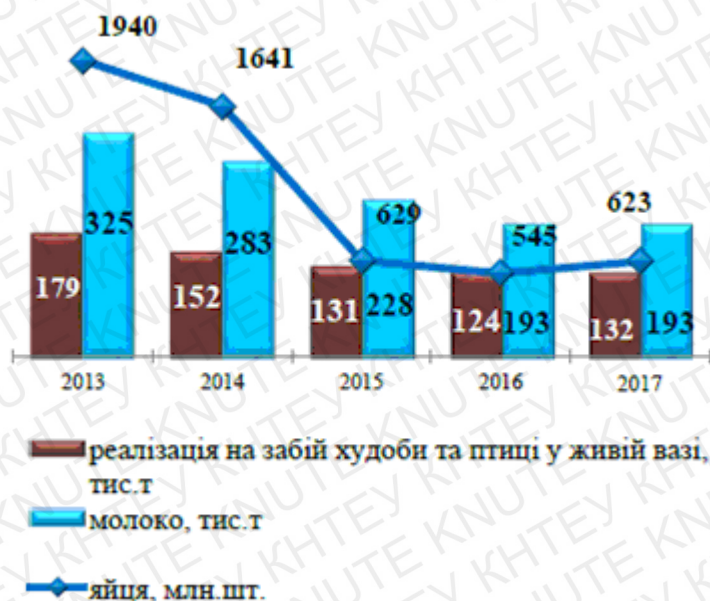

Рис. 2.2. Динаміка виробництва продукції тваринництва

Складено за: [50]

Населення області споживає менше раціональних норм:

- м'ясо та м'ясопродукти (на 32,1%);
- молоко та молокопродукти (у 2,2 рази);
- овочі та продовольчі баштанні культури (на 8,4%); картоплю (на 20,8%);
- плоди, ягоди і виноград (у 2,4 рази);
- рибу і рибопродукти (у 1,9 рази);
- цукор (на 12,1%);
- олію (на 20,0%);
- яйця (на 13,5%).

Перевищує раціональні норми споживання хлібних продуктів.

За рахунок власних ресурсів населення споживає:

- м'ясо та м'ясопродукти (на 63,5%);
- молоко та молокопродукти (на 41,6%);
- картоплю (на 86,8%);
- овочі та продовольчі баштанні (на 53,7%) [61].

Станом на початок 2018 р. в області налічувалось 10483 підприємства, з яких 9893 (або 94,4%) – малі підприємства. Кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення зменшилась у порівнянні з попереднім роком на 8,0% і склала 23 одиниці.

Рис. 2.3. Динаміка кількісних показників розвитку малого підприємництва

Складено за: [50]

Загальна кількість зайнятих у сфері малого бізнесу, включаючи найманих у фізичних осіб – підприємців, збільшилась на 0,3% і склала 189,9 тис. осіб. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) малих підприємств збільшився на 12,7% і склав 26317,9 млн. грн. Від діяльності суб'єктів малого підприємництва отриманий від'ємний фінансовий результат в сумі 4091,0 млн. грн. збитків.

В області забезпечена діяльність 27 центрів надання адміністративних послуг (14 – в містах, 12 – в районах, 1 – в об'єднаній територіальній громаді). Загалом переліки адміністративних послуг, які надаються в центрах включають понад 2625 видів адміністративних послуг, у тому числі 1540 - послуги місцевих органів [50].

Протягом 2017 року центрами надання адміністративних послуг надано суб'єктам підприємництва та населенню регіону 275,9 тис. адміністративних послуг, що в 1,7 рази більше, ніж у 2016 році.

Рис. 2.4. Динаміка кількості наданих адміністративних послуг, тис. од.

Складено за: [50]

Зовнішньоторговельний оборот товарами в порівнянні з 2016 роком збільшився на 23,3%. Експорт зріс на 12,2%, імпорт – в 1,6 рази. Сальдо зовнішньоторговельного обороту позитивне і становило 2,1 млрд. дол. США (зменшення на 9,5%) [50].

Найбільші торговельні партнери: Італія (22,3% в загальному обсязі експорту товарів), Російська Федерація (15,8%), США (9,1%), Туреччина (7,4%), Польща (5,6%), Велика Британія та Єгипет (по 3,1%), Іспанія (2,9%), Болгарія (2,4%), Румунія (2,3%) Білорусь (2,2%).

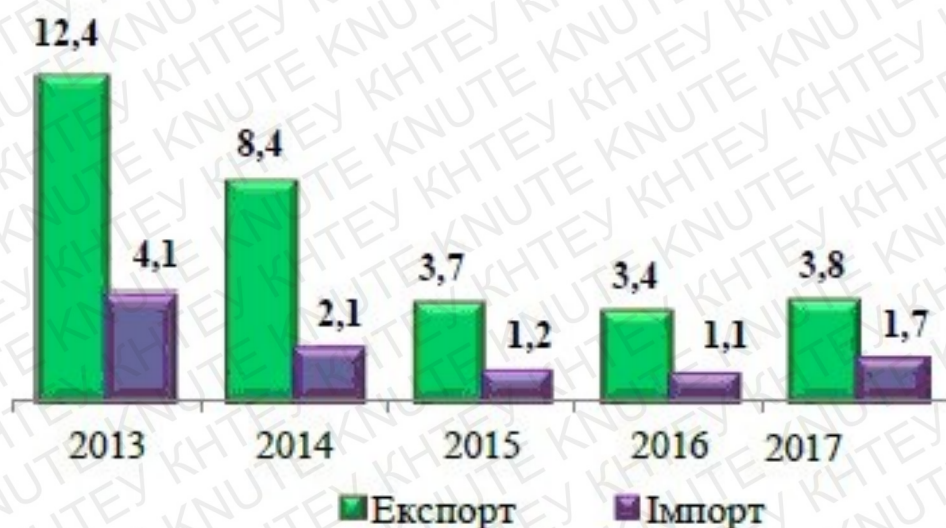

Рис. 2.5. Динаміка експорту, імпорту товарів, млрд. дол. США

Складено за: [50]

За 2017 рік обсяг реалізованих послуг для всіх споживачів у діючих цінах склав 14,7 млрд.грн., або 2,6% від обсягу послуг, реалізованих по Україні.

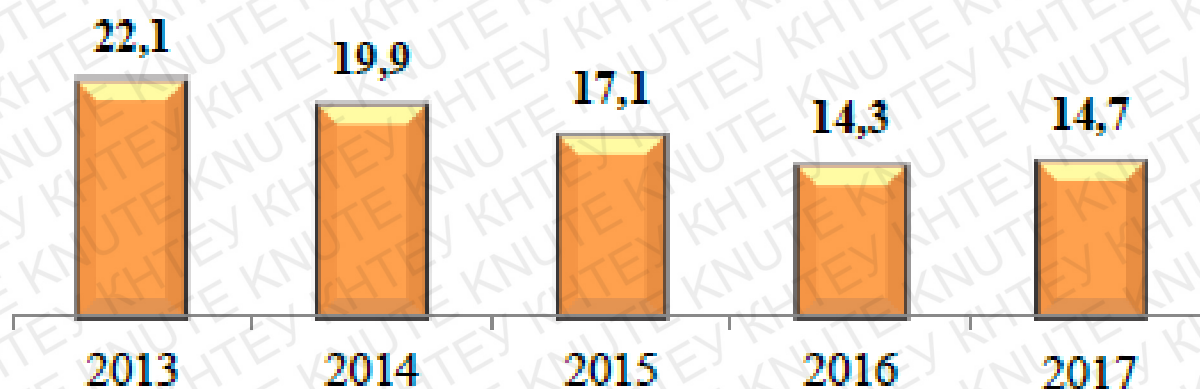

Рис. 2.6. Динаміка обсягу реалізованих послуг, млрд. грн.

Складено за: [50]

У 2017 році підприємствами та організаціями області за рахунок усіх джерел фінансування було освоєно 13,1 млрд. грн. капітальних інвестицій, що на 10,0% більше, ніж у 2016 році. Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій, залучених в економіку області, порівняно з початком року зменшився і на кінець 2017 року склав 1,4 млрд. дол. США.

Динаміка інвестиційної діяльності

Рис. 2.7. Динаміка інвестиційної діяльності

Складено за: [50]

За підсумками 2017 року наявні доходи населення на території, підконтрольній українській владі, склали 82,7 млрд. грн., що на 6,2% менше рівня 2016 року. У розрахунку на 1 особу наявний дохід склав 1620 грн. на місяць. Частка витрат на продовольчі товари в сукупних витратах зменшилась з 60,1% до 55,9%, на послуги житлово-комунального господарства збільшилась – з 10,5% до 15,5%.

У 2017 році фонд оплати праці працівників збільшився на 18,9%. Середньомісячна заробітна плата зросла на 30,1% і склала 7792 грн., середньооблікової чисельності штатних працівників зменшився на 8,6%.

Рис. 2.8. Динаміка фонду оплати праці та середньомісячної заробітної плати

Складено за: [50]

Рівень безробіття населення працездатного віку (за методологією МОП) у 2017 році склав 16,3%, у 2014 році – 10,8%. На зареєстрованому ринку праці в області протягом 2017 року мали статус безробітного 41 тис. осіб, з них працевлаштовано – 8,2 тис. осіб [50].

Чисельність наявного населення області, за оцінкою, здійсненою на основі наявних адміністративних даних щодо державної реєстрації народження і смерті та зміни постійного місця проживання, станом на 1 січня 2018 року становила 4244,2 тис. осіб., або 10,0% населення України. Упродовж 2014-2017 років чисельність населення скоротилась на 267,9 тис. осіб, в тому числі внаслідок природного скорочення на 188,8 тис. осіб і на 79,1 тис. осіб – за рахунок міграційного скорочення.

Поглибилась демографічна криза: смертність у 2017 році перевищила народжуваність в 2,7 рази, у 2014 році – в 2 рази. Протягом 2017 року спостерігалася стійка тенденція зростання чисельності внутрішньо переміщених осіб, зареєстрованих на території області, підконтрольній українській владі. Станом на початок 2018 року в області зареєстровано 839,5 тис. осіб, які переміщені з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції [50].

Рівень злочинності на 10 тис. населення – 189,5 кримінальних правопорушень (по території області, підконтрольній Уряду України) при середньому рівні по Україні – 138,2 правопорушення.

Щодо охорони навколишнього природного середовища, то Донецька область займає перше місце в Україні за обсягом викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря (22,0% загальних викидів). Друге місце в Україні за обсягом накопичених відходів (7,4% загального обсягу). Друге місце в Україні за обсягом скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти (32,1% загального скидання). Загальний скид зворотних вод до водних об'єктів за 2017 рік склав 806,3 млн. м³ у т.ч. «забруднених» – 272,5 млн. м³ (31%). Для водних об'єктів Донецької області характерним є скид зворотних вод від вугільної промисловості у кількості 58,6 млн. м³ (7,4%), металургійної

промисловості – 621,7 млн. м³ (72%), комунального господарства – 83,2 млн. м³ (10,1%) [25, с. 15].

Екологічною, санітарно-епідеміологічною загрозою для Донецької області є можливий аварійний стан очисних споруд не тільки підприємств комунального господарства, але й всіх підприємств області, які здійснюють скид зворотних вод до басейну р. Сіверський Донець, як основного джерела питного водопостачання. На території області велика концентрація промислових підприємств добувної, переробної, хімічної та інших галузей промисловості, на балансі яких знаходяться місця видалення відходів, які експлуатуються тривалий час та у зв'язку зі скрутним економічним станом багатьох промислових підприємств знаходяться у незадовільному технологічному стані.

У підсумку відзначимо, що основними проблемами області є наступні:

- екстенсивна розробка корисних копалин та експорт необробленої сировини;
- найвище в Україні навантаження на біосферу;
- високий ступінь залежності водопостачання від єдиного джерела – р. Сіверський Донець і єдиної системи транспортування – каналу Сіверський Донець – Донбас. Залежність якості джерела питного водопостачання від господарської діяльності на території Харківської області;
- наявність деградованих малопродуктивних земель;
- наявність небезпечних і шкідливих виробництв, накопичення токсичних промислових відходів;
- погіршення інженерно-геологічного стану територій внаслідок закриття вугільних шахт;
- застарілі фізично та морально основні виробничі потужності, висока енергоємність валового регіонального продукту;
- значний знос існуючої виробничої та соціальної інфраструктури області, а також руйнація та пошкодження значної кількості об'єктів виробництва, житлового фонду та соціальної сфери внаслідок АТО;

- монофункціональність більшості невеликих міст області та істотна залежність від місто та бюджетоутворюючих підприємств, і як наслідок, ознаки депресивного стану територій, де закриті містоутворюючі підприємства;
- нерівномірність розвитку малого та середнього підприємництва в територіальному розрізі та за галузевою ознакою;
- висока трудова міграція, відтік інтелектуальних ресурсів за межі області;
- високий ступінь внутрішньорегіональних диспропорцій у розвитку економіки територій;
- низькій рівень довіри населення, представників бізнесу, громадських організацій до влади, що обумовлює низький рівень розвитку публічно-приватного партнерства;
- низька інституційна спроможність з надання якісних публічних та соціальних послуг населенню, у тому числі вразливим категоріям та ВПО (негнучкість системи, слабка координація діяльності, низький рівень оперативного реагування);
- відмінність у можливостях доступу населення міст і мешканців сільських місцевостей до інститутів публічних та соціальних послуг через існування монопольного положення державних і комунальних закладів/служб соціальних послуг.

В той же час, позитивними тенденціями, що можуть привести область до економічного зростання є такі:

- вигідне економіко-географічне положення та наявність виходу до морів Середземноморського басейну для розвитку транскордонного і міжрегіонального співробітництва;
- значні поклади розвіданих корисних копалин;
- 92% земельного фонду – ґрунти чорноземного фонду;
- багатогалузевий господарчий комплекс;
- наявність місцевих енергетичних потужностей;
- наявність значного трудового потенціалу;

- наявність потужних закладів вищої освіти та наукових установ;
- значний природно рекреаційний та історико-культурний потенціал;
- досвід роботи підприємців в складних соціально-економічних умовах;
- наявність передумов для подальшого розвитку ринку соціальних послуг (впровадження державних стандартів соціальних послуг, механізму соціального замовлення, створення системи моніторингу й контролю якості соціальних послуг);
- наявність для малого і середнього бізнесу вільних промислових площадок та споруд, які виникли в результаті закриття та скорочення виробництва існуючих підприємств у період проведення АТО.

2.3. Організаційно-адміністративні фактори

На сьогоднішній день Донецька обласна держадміністрація тимчасово перебуває у м. Краматорськ, забезпечуючи розвиток територій.

Так, протягом 2017 року в області реалізовувалось 36 загальнодержавних програм та заходів (у 2016 році – 30). Загальний обсяг фінансування видатків по області в рамках вказаних державних програм за 2017 рік склав 4334,4 млн. грн., що складає 94,1% до річних призначень фінансування (4606,2 млн. грн.) [19].

Найбільшу питому вагу у загальному обсязі фінансування мають програми фінансування у вугільній та енергетичній галузях – 33,8% (1463,8 млн. грн.), у т.ч. – «Державна підтримка вугледобувних підприємств на часткове покриття витрат із собівартості готової товарної вугільної продукції» – 85,5% (1252,7 млн. грн.), програми Міністерства внутрішніх справ України – 22,2% (962,8 млн. грн.), а саме, «Забезпечення діяльності підрозділів установ та закладів Національної поліції України» – 96,6% (930,7 млн. грн.) а також у сфері соціальної політики – 18,9% (819,0 млн. грн.), зокрема «Надання щомісячної адресної допомоги особам, які переміщуються з тимчасово

окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції, для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» – 82,3% (674,6 млн. грн.).

У повному обсязі до планових призначень на 2017 рік профінансовані 26 програм та заходів, в тому числі [19]:

- Міністерством соціальної політики – 11 (заходи із соціального захисту дітей, сімей, жінок та інших найбільш вразливих категорій населення; щорічна разова грошова допомога ветеранам війни і жертвам нацистських переслідувань; довічні державні стипендії; виплата соціальних стипендій студентам (курсантам) вищих навчальних закладів; соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; фінансова підтримка громадських об'єднань інвалідів та ветеранів, заходи з відвідування військових поховань і військових пам'ятників та з відзначення Дня пам'яті та примирення, Дня перемоги над нацизмом у Другій світовій війні; реабілітація дітей-інвалідів; заходи із психологічної реабілітації, соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції та забезпечення постраждалих учасників антитерористичної операції санаторно-курортним лікуванням; виплата матеріальної допомоги військовослужбовцям, звільненим з військової строкової служби; компенсація підприємствам, установам, організаціям у межах середнього заробітку працівників, призваних на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період за 2014-2015 роки);

- Міністерством аграрної політики та продовольства України – 3 (фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів; державна підтримка галузі тваринництва; державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними);

- Державною службою України з надзвичайних ситуацій (Міністерство надзвичайних ситуацій України) – 4 (гідрометеорологічна діяльність; забезпечення діяльності сил цивільного захисту; підготовка кадрів у сфері цивільного захисту; підготовка кадрів у сфері цивільного захисту);

- Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України – 2 (фінансова підтримка Державного фонду сприяння молодіжному житловому будівництву; державне пільгове кредитування індивідуальних сільських забудовників на будівництво (реконструкцію) та придбання житла);

- Міністерством внутрішніх справ України – 2 (медичне забезпечення працівників Міністерства внутрішніх справ України, поліцейських та працівників Національної поліції України; забезпечення діяльності підрозділів установ та закладів Національної поліції України);

- Міністерством енергетики та вугільної промисловості – 2 (державна підтримка вугледобувних підприємств на часткове покриття витрат із собівартості готової товарної вугільної продукції; заходи з охорони праці та підвищення техніки безпеки на вугледобувних підприємствах);

- Міністерством освіти і науки, молоді та спорту – 1 (оздоровлення і відпочинок дітей, які потребують особливої уваги та підтримки, в дитячому оздоровчому таборі МДЦ «Артек» і ДЦ «Молода Гвардія»);

- Державним агенством земельних ресурсів України – 1 (проведення земельної реформи).

Для реалізації заходів в сфері охорони здоров'я в 2017 році Донецькій області були передбачені кошти в сумі 308,5 млн. грн., проте, протягом року фінансування заходів здійснено лише на 10,6% до річних призначень. Разом з цим, станом на початок 2018 року лікувально-профілактичні заклади області отримали лікарські засоби та вироби медичного призначення в сумі 132,5 млн. грн. [19]

Також було розроблено «Стратегію розвитку Донецької області на період до 2020 року», що була затверджена розпорядженням голови облдержадміністрації від 21 червня 2016 року № 498. Стратегія забезпечує системний і комплексний підхід до реалізації регіональної політики з метою ефективного використання наявного потенціалу для подальшого розвитку області та визначає стратегічні, операційні цілі та завдання щодо розвитку

Донецької області до 2020 року. До стратегічних цілей віднесено наступні [64]:

- «Економічний розвиток та підвищення зайнятості населення», що містить такі пріоритети: розбудова сприятливого середовища для розвитку підприємницької діяльності, диверсифікованої, відкритої та конкурентоспроможної економіки, на основі інноваційних освітніх послуг та європейських цінностей і стандартів, а також відновленої та модернізованої інфраструктури;

- «Підвищення спроможності місцевого самоврядування», що містить такі пріоритети: підвищення спроможності обласної, районної та місцевої влади планувати та надавати якісні публічні послуги усім мешканцям (включаючи уразливі категорії населення та ВПО) на демократичних та прозорих засадах у процесі імплементації змін відповідно до реформи децентралізації;

- «Людський розвиток, надання якісних соціальних послуг та вирішення питань ВПО», що містить такі пріоритети: створення нової системи надання соціальних послуг, яка є доступною, комплексною, мультидисциплінарною, а також адаптивною до потреб осіб, що постраждали внаслідок АТО;

- «Розбудова безпечного суспільства», що містить такі пріоритети: підвищення рівня безпеки громадян та їхнього доступу до правосуддя, сприяння примиренню та підвищенню рівня безпеки у суспільстві, адаптація внутрішньо переміщених осіб до приймаючих громад.

Також було прийнято «Програму економічного і соціального розвитку Донецької області на 2018 рік та основні напрями розвитку на 2019 і 2020 роки» (затверджена розпорядженням голови облдержадміністрації від 30 січня 2018 року № 119/5-18). Її мета – створення умов для відновлення економічного зростання, підвищення якості та безпеки життя громадян шляхом стимулювання розвитку сучасної виробничої та ринкової інфраструктури, підтримки ініціативи малого та середнього бізнесу, надання якісних публічних послуг населенню.

Основні цілі, визначені програмою [50]:

1. Економічний розвиток та підвищення зайнятості населення.
2. Підвищення спроможності місцевого самоврядування.
3. Людський розвиток, надання якісних соціальних послуг та вирішення питань ВПО.
4. Розбудова безпечного суспільства.

Програмою передбачено фінансування у сумі 22403,8 млн. грн. Фінансовою підтримкою охоплено близько 400 суб'єктів малого підприємництва; проведено комплексну термо-модернізацію та оснащення 19 опорних загальноосвітніх шкіл; забезпечено розбудову лікарень III рівня надання медичної допомоги; побудовано 8 футбольних полів зі штучним покриттям; придбано не менше 75 одиниць житла для дітей-сиріт; надано грошову підтримку для облаштування 10-ти новостворених дитячих будинків сімейного типу; придбано сімейні автомобілі та будинків для 22 х багатодітних сімей; покращено матеріально-технічний стан 50 закладів обласної комунальної власності.

У рамках цілі «Людський розвиток, надання якісних соціальних послуг та вирішення питань ВПО» увагу звернуто також на розвиток культури та туризму.

Крім основних двох програм, зазначених вище, в області здійснюється реалізація таких двох економічних комплексних програм [54]:

- «Регіональна програма з відшкодування частини відсотків за кредитами, залученими на заходи з енергозбереження та підвищення енергоефективності для населення Донецької області на 2016-2018 роки». Її мета – сприяння підвищенню активності населення до впровадження енергоефективних заходів в житлових будинках шляхом здешевлення кредитних ресурсів за рахунок обласного бюджету, сприяння появі позитивних тенденцій у динаміці залучення населення до впровадження заходів з енергоефективності та енергозбереження;

- «Регіональна програма розвитку малого і середнього підприємництва в Донецькій області на 2017-2018 роки», метою якої є сприяння розвитку малого і середнього підприємництва в області шляхом спільних дій місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів підприємництва, громадських організацій і об'єднань підприємців.

Також на рівні області реалізуються такі соціальні програми [54]:

-»Регіональна цільова програма розвитку фізичної культури і спорту в Донецькій області на 2017-2021 роки», мета якої – відведення фізичній культурі і спорту важливої ролі як складової фактору здорового способу життя та всебічного гармонійного розвитку людини, створення ефективної системи управління сферою, сучасної спортивної інфраструктури, наближеної до потреб жителів області;

- Регіональна комплексна програма «Молодь і сім'я Донеччини. 2016-2020 роки», що спрямована на створення сприятливих умов для розвитку і самореалізації молоді; збереження традиційних сімейних цінностей, підвищення соціального захисту сімей, які опинились у складних життєвих обставинах; запобігання торгівлі людьми, захист прав осіб, які постраждали від торгівлі людьми, особливо дітей, та надання їм допомоги; допомога та реабілітація постраждалих від конфлікту, у тому числі внутрішньо переміщених осіб;

- «Обласна цільова програма сприяння розвитку громадянського суспільства на 2017-2020 роки», у рамках якої має бути створено сприятливі умови для подальшого розвитку громадянського суспільства в Донецькій області; підвищення ефективності комунікації органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування з інститутами громадянського суспільства для задоволення потреб розвитку регіону; забезпечення участі представників громадянського суспільства у формуванні та реалізації державної і регіональної політики; стимулювання громадської активності; зміцнення громадянського суспільства на засадах впровадження принципів належного врядування з урахуванням особливостей історико-культурного та соціально-економічного

розвитку регіону; досягнення європейських стандартів забезпечення та захисту прав і свобод людини та громадянина; сприяння розвитку громадської активності на території Донецької області;

- «Програма розвитку масового футболу в Донецькій області на 2017-2020 роки», спрямована на активне залучення до занять футболом всіх верств населення області, створення для цього відповідних умов, впровадження здорового способу життя в повсякденний побут жителів області, особливо якомога більшої кількості дітей та молоді, та забезпечення їх зайнятості у вільний час;

- «Регіональна програма розвитку освіти «Освіта Донеччини в Європейському вимірі. 2017-2020 роки», мета якої – розбудова системи якісної, конкурентоспроможної, доступної освіти Донецької області відповідно до запитів особистості, вимог сталого інноваційного розвитку громади, суспільства, економіки, європейських вимірів і стандартів.

Значна увага надається реалізації екологічних програм, таких як [54]:

- «Програма розвитку регіональних ландшафтних парків Донецької області на період до 2017 року та прогноз до 2020 року», її мета – забезпечення ефективного функціонування та сталого розвитку регіональних ландшафтних парків, що сприятиме збереженню біологічного та ландшафтного різноманіття, відтворенню природних комплексів та об'єктів, близького до притаманного їм природного стану;

- «Програма поводження з відходами в Донецькій області на 2016-2020 роки», в основі якої – побудова ефективної системи управління в галузі поводження з відходами та зниження негативного впливу на навколишнє природне середовище і здоров'я населення.

Важливими для розвитку області є національно-культурні програми [54]:

- «Програма розвитку краєзнавства в Донецькій області на 2016-2018 роки», що має на меті розвиток краєзнавства як галузі наукових знань та розгортання краєзнавчого руху – невід'ємної складової сучасного громадянського суспільства;

- «Програма національно-патріотичного виховання дітей та молоді в Донецькій області на 2016-2020 роки», в основі якої – створення в області ефективної системи виховної роботи щодо формування у дітей та молоді патріотичних почуттів, активної життєвої позиції, формування особистісних рис громадянина своєї країни, виховання конкурентоспроможної особистості, здатної успішно самореалізовуватися в соціумі як громадянин, професіонал, носій української національної культури.

У рамках національно-культурного напрямку діє і «Програма розвитку туризму в Донецькій області на 2016-2018 роки», метою якої є створення конкурентоспроможного туристичного продукту, здатного максимально задовольнити туристичні потреби як населення, так і туристів з інших регіонів країни, забезпечення на цій основі комплексного розвитку області за умови збереження екологічної рівноваги та історико-культурної спадщини; оптимізація використання туристичних ресурсів, подальше формування туристичного продукту, забезпечення зростання надходжень до бюджетів усіх рівнів, сприяння соціально-економічному розвитку області.

Загалом же, характеризуючи ситуацію на Донбасі, слід відзначити, що бойові дії негативно впливають на розвиток цієї туристичної дестинації. Пересічний українець асоціює усю Донецьку область з територією, де іде війна і не прагне потрапити туди. Для іноземця ж загалом Україна – це країна, де іде війна, а значить це небезпечна для подорожей країна.

Крім того, війна принесла розруху на території, що колись процвітали, і наразі важко створювати новий туристичний продукт на територіях, де не лише немає для цього відповідної інфраструктури, але й важко виживати. Військові дії в короткий час знищили розвинену індустрію туризму, як це відбулося, наприклад, з донецьким аеропортом. Війна, яка триває 4 роки, нанесла величезні втрати туристичній галузі Донеччини. Відбулося не різке скорочення обсягів туристичних потоків, а також їх переорієнтування на інші дестинації.

Висновки до розділу 2

У підсумку відзначимо, що на сьогоднішній день Донецька область як туристична дестинація є малопривабливою для іноземного туриста. Це пов'язано, насамперед, з воєнними діями в цьому регіоні. Крім того, негативна екологічна ситуація, що стала результатом екстенсивного розвитку промисловості регіону, позначається на зниженні туристичного потоку.

Якщо ж звернутися до факторів економіко-географічного положення області, то слід зауважити, що вони є досить привабливими для розвитку цієї туристичної дестинації. Адже Донецька область має величезні можливості для розвитку туризму: видатні гідрологічні, геологічні та біологічні пам'ятки природи, багате історичне минуле краю, численні пам'ятки історії та культури, курортні комплекси, десятки унікальних виробництв.

Природно-кліматичні ресурси регіону сприяють розвитку екологічного туризму. У Донецькій області збереглися екосистеми, які не зазнали істотного впливу господарської діяльності людини і дивні геологічні пам'ятки природи. Бальнеологічне значення державного рівня мають Слов'янські солоні озера та узбережжя Азовського моря з унікальними мілководними піщаними пляжами. Унікальні природні лікувальні властивості має соляна шахта в м. Соледар, де створений спелеологічний санаторій. Кліматичні умови Азовського моря та Сіверського Донця сприяють розвитку різних видів водного туризму (катання на водних лижах, гребля, віндсерфінг тощо).

В Донецькій області є всі умови для розвитку історико-культурного туризму. На території області є багато археологічних пам'яток, курганів, городищ, кам'яних баб, місць, пов'язаних з легендарним українським козацтвом на березі Азовського моря та у межиріччі Сіверського Донця.

Донецька область має також всі можливості для розвитку промислового, релігійного, спортивного туризму, а також нового виду туризму – військового.

РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОЇ ДЕСТИНАЦІЇ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

3.1. Функціональні особливості формування туристичної дестинації Донецької області в умовах суспільно-політичної кризи

Донецька область має унікальні туристичні об'єкти й курортно-рекреаційні ресурси, наявність яких дозволяє розвивати різні види туризму. Усі природні та історично-культурні пам'ятки регіону могли сприяти активізації туристичних й екскурсійних потоків на території Донецької області. Однак аналіз статистичних матеріалів свідчить про зворотні тенденції.

За даними Головного управління статистики в Донецькій області, туристичним бізнесом у регіоні наразі займаються близько 120 суб'єктів туристичної діяльності. Кількість туристів, обслужених ними за 2010-2017 рр., знизилася зі 138,8 до 9,2 тис. або майже у 15 разів (таблиця 3.1).

Таблиця 3.1.

Кількість туристів, обслужених суб'єктами туристичної діяльності України в Донецькій області за 2010-2017 р.

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Кількість туристів, обслужених суб'єктами туристичної діяльності України (усього), у тому числі:	138,8	88,4	90,9	113,9	14,8	3,2	10,8	9,2
- іноземні туристи	3,0	1,1	1,1	1,2	0,2	-	-	-
- туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	60,4	50,4	52,9	80,4	6,7	1,4	8,9	5,3
- внутрішні туристи	75,2	36,8	36,9	32,2	7,9	1,8	1,9	3,8

Складено за: [78]

При цьому кількість громадян України, що купили туристичні путівки в інші країни, зменшилася за 2010-2017 р. в 11,3 рази. Кількість обслужених внутрішніх туристів за цей період скоротилася за 75,2 до 3,8 тис. осіб або у 19,7

разів. Даних про іноземних туристів Головне управління статистики в Донецькій області за 2015-2017 роки взагалі немає.

Таке різке зниження потоку туристів пов'язане, перш за все з воєнними діями, що відбуваються на території Донецької області. Туристи бояться їхати у регіон, оскільки вважають його небезпечним.

Вартість наданих туристичних послуг у цілому по області в 2010 р. склала 432,2 млн. грн. і зростала до 2013 року, склавши 633,1 млн. грн. – рис. 3.1. Такі надходження від туризму пояснюються тим, що у 2012 році Україна приймала Чемпіонат з футболу Євро-2012, і один з матчів відбувся на знаменитій Донбас-Арені у Донецьку. Після цього зростає зацікавленість туристів до регіону та його «цікавинок». Однак воєнні дії, що розпочалися у 2014 році призвели до різкого скорочення потоку туристів, а разом з тим – і скорочення доходів від туризму [78].

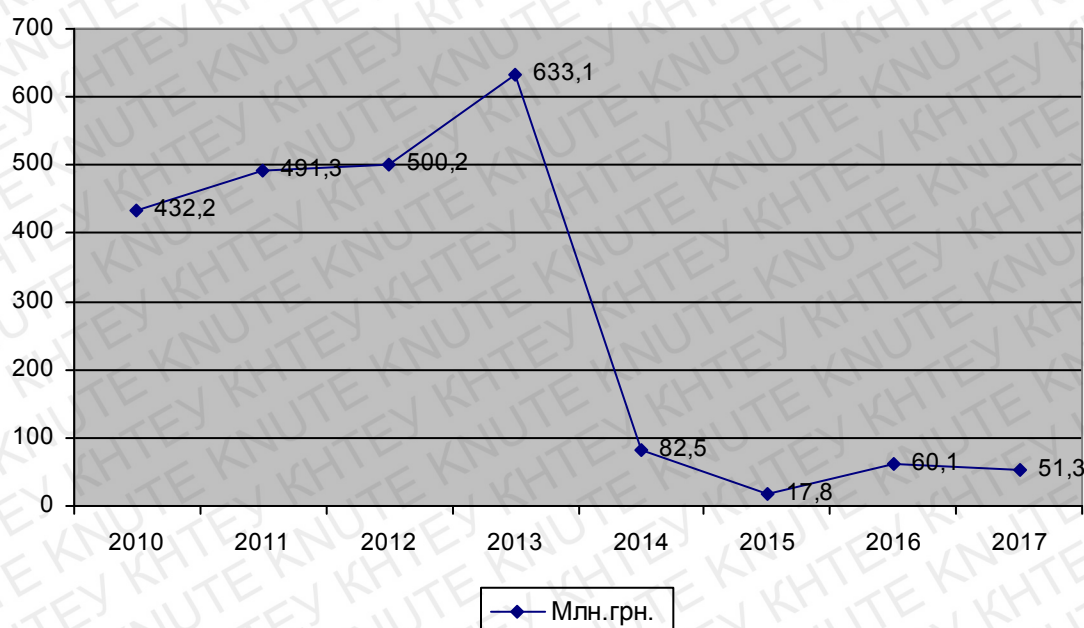

Рис. 3.1. Вартість наданих туристичних послуг у цілому по Донецькій області у динаміці за 2010-2017 роки, млн.. грн.

Складено за: [78]

Аналіз свідчить, що у 2010-2013 рр. 75% доходів суб'єктів туристичної діяльності в Донецькій області отримано за рахунок туристів, що виїжджали за межі України. Десятку найпопулярніших відпускових напрямків на той час

склали Туреччина, Болгарія, Єгипет, Греція, Чорногорія, Хорватія, Мальдіви. Після того, як у регіоні розпочалися воєнні дії, виїзний туристичний потік значно скоротився.

У 2010-2013 роках основною метою більшості туристів був відпочинок. За час воєнних дій поїздки почали носити діловий характер, а основний дохід принесли внутрішні туристи, які виїжджали до моря.

На жаль, на сьогоднішній день Донецька область як туристична дестинація є малопривабливою як для українців, так і для іноземного туриста. Це пов'язано, насамперед, з воєнними діями в регіоні.

Донбас був одним з найбільш індустріально розвинених регіонів спочатку царської Росії, а потім СРСР і незалежної України. Щільність промислового видобутку, виробництва й інфраструктури тут одна з найвищих у світі. Відповідно, збиток, який несе сама війна, і ресурси, необхідні на відновлення нормального життя, тут дуже високі.

На думку ряду експертів – інженерів, гірників та екологів, – у середньостроковій перспективі Донбас із високою часткою ймовірності може стати зоною техногенної катастрофи. Це буде 15 тис. квадратних кілометрів солоних боліт, зі зруйнованими трубопроводами, шосейними й залізничними дорогами, неможливістю капітального будівництва й майже повною відсутністю власних джерел питної води. Процес деградації буде супроводжуватися десятками локальних гідроударів, еквівалентних землетрусам в 3-4 бали, що тягнуть руйнування комунікацій і споруд. Причина цього – в неконтрольованому «військовому» процесі зупинки вугільних шахт. В останні роки водовідлив (відкачка води) на виробітках у Донбасі сильно скоротився, що призвело до повсюдного підйому шахтних вод і затоплення нижніх гірських обріїв. «Брудна» шахтна вода з великою кількістю солей уже сьогодні робить непридатними для пиття більшість резервних джерел води в регіоні, а також надходить у Сіверський Донецьк [23, с. 107].

Така негативна екологічна ситуація позначається на зниженні туристичного потоку у цей регіон, який і раніше не користувався значним

попитом у туристів. Це пов'язано з укоріненою думкою про те, що на Донеччині немає чого дивитися, що тут одні заводи й шахти, що тут немає туристичних об'єктів. І це дійсно серйозна проблема, яка полягає в ментальності населення, нестачі популяризації, реклами, просування туристичного продукту Донбасу.

На тлі величезних бюджетів металургійних і вугільних компаній доходи від туристичної діяльності у регіоні були незначні. Проте, в останні кілька довоєнних років туризм став відігравати помітну роль у житті Донбасу. Туристична сфера регіону розвивалася за кількома напрямками: лікувально-оздоровчий туризм, спортивний, релігійний, промисловий. Однак конфліктна ситуація не дає можливості їх розвитку в достатньому ступені.

Розглянемо докладніше сучасний стан туристичної сфери за видами туристичної діяльності на Донеччині.

Найбільш популярний курорт північного Приазов'я – Бердянськ – перебуває в Запорізькій області. Але донецька частина узбережжя Азовського моря до останнього часу також вважалася популярним курортом. Вона забудована базами відпочинку, пансіонатами, кемпінгами, дитячими здравницями. Більша частина об'єктів належить промисловим підприємствам, тому проблем із заповненням номерів не було. Близько десятка невеликих селищ жили за рахунок літнього курортного сезону й напівлегального вилову риби. У червні-серпні тут щомісяця відпочивали 100-150 тис. курортників [13, с. 119].

У Донецькій області був популярний і лісовий відпочинок. На півночі області – у Святогорську – розташовані десятки готелів і турбаз, а сезон триває практично цілий рік. До того ж Слов'янський район – це курортна зона з медичними й оздоровчими санаторіями.

У найближчі роки про туристів, що приїжджатимуть на море, на значній частині Азовського узбережжя можна забути. Мало хто зважиться їхати в райони, де доведеться загоряти під звуки артобстрілів. У Слов'янський район

Донецької області сьогодні туристичний потік відновлений, що пов'язано з його віддаленістю від лінії фронту.

Викликає тривогу й стан природно-заповідного фонду. Так, особливої уваги заслуговує Хомутівський степ – центральне відділення Українського державного степового природного заповідника (територія Донецької області). Хомутовський степ розташований у безпосередній близькості від державного кордону України. З початком бойових дій на території Донецької області він практично відразу виявився в гущі найбільш драматичних подій і став однією з найбільш гарячих точок серед об'єктів природно-заповідного фонду.

Оцінити збиток для екосистем заповідника сьогодні не можливо, оскільки наукові співробітники не можуть обстежити цю ділянку. Найбільші випробування для заповідних територій настали із припиненням роботи підрозділів Академії наук України на непідконтрольних державі територіях. З початку 2015 р. функціонування відділень заповідників як установ припинено. Територія заповідників не охороняється, повністю припинені стаціонарні моніторингові спостереження за природними комплексами, фенологічні й метеорологічні спостереження. Головне, що в таких умовах немає гарантії збереження заповідного режиму й схоронності території [68].

Успіхи футбольного клубу «Шахтар» на європейській футбольній арені залучили до Донецька новий тип туристів і сприяли розвитку спортивного туризму. Іноземні вболівальники, спортивні агенти та інші навколофутбольні функціонери стали звичними гостями столиці Донбасу. Сьогодні донецький «Шахтар» – «завсідник» у Прем'єр-Лізі.

Проведення в Донецьку матчів чемпіонату Європи з футболу 2012 року призвело до появи десятків нових готелів, у тому числі декількох чотирьох- і п'ятизіркових. Однак події останніх років навряд чи дозволять повернути вболівальників на «Донбас Арену» у найближчій перспективі.

Релігійний туризм представлений, насамперед, найвідомішою святинєю Донецької області – Святогірською лаврою. Крім неї є ще кілька місць, архітектурних шедеврів, які в останні роки стали місцем паломництва тисяч

віруючих людей. Наприклад, Ніколо-Васильєвський монастир біля Волновахи. Можна згадати святе джерело в Коньково: за переказами, у його сільській церкві зберігається камінь із відбитком стопи Богородиці; Кисельову балку із цілющими водами; Старобельський Свято-скорботний жіночий монастир. Це не тільки пам'ятник архітектури другої половини ХІХ століття і один із кращих зразків церковного зодчества, але й унікальне місце – приклад незламності духу й великої сили віри [13, с. 120].

Не варто забувати й про інші релігії. У Донецькій області побудовані кілька красивих мечетей, діє єдиний в Україні буддійський монастир. Слід зазначити, що, бойові дії не торкнулися найбільш відомих й шанованих монастирів і храмів.

Промисловий туризм пов'язаний зі спеціалізацією даного регіону. Українські промислові холдинги, на жаль, ніколи не мали бажання пускати туристів на свої території. Обмеження пояснювалися ризиками для здоров'я й життя людей. Сьогодні промисловості Донеччини загрожує повна зупинка, вона може перетворитися у великий музей під відкритим небом. На руїнах, що іржавіють, буде менше ризиків, але є інша небезпека. І без того депресивні регіони, зіштовхнувшись із масовим безробіттям і безгрішшям, військовим конфліктом, перетворяться в іще більш убогі поселення. Не занадто приваблива картинка навіть для туриста-екстремала. Тільки якщо заводи зароблять знову й відкриють двері для приїжджих, вся Україна зможе побачити важку працю простих жителів [17, с. 285].

З настанням воєнних дій у регіоні з'явився так званий військовий туризм.

Військовий туризм, тобто відвідування регіонів, де відбуваються військові конфлікти або тільки що закінчилися, у сучасному світі став набирати обороти з 1990-х років. Тоді європейці з більш багатих і благополучних країн Західної Європи приїжджали в Боснію або Хорватію, щоб подивитися своїми очима, що відбувається. З 1992 року бойові дії мали там позиційний характер як сьогодні на Донбасі, і можна було порівняно безпечно подивитися на райони, які виявилися осторонь від фронту, але встигли постраждати від боїв. Після

2001 року військові туристи з'явилися в Афганістані. На початку ХХІ ст. майже вся країна була безпечною для самостійного пересування там іноземних мандрівників. Сьогодні одним з найпопулярніших місць для військового туризму є невизнане Сомалі, хоча задоволення це дуже дороге. Розвинений військовий туризм і в Ізраїлі – на Голанських висотах існують ресторани, з терас яких можна в бінокль спостерігати, як відбуваються бойові дії в прилеглих населених пунктах Сирії. Тому в прагненні туристів відвідати Донбас і побачити, що там відбувається і як вплинула на регіон війна, нічого нового немає. І вірогідно, у швидкому майбутньому варто очікувати комерціалізації цієї сфери [24, с. 13].

На думку експертів, туризм на сьогоднішній день є однією з найперспективніших галузей економічної діяльності. Кожен турист є потенційним інвестором, а кожен 10 туристів дають роботу двом працівникам і створюють 4 робочі місця в суміжних галузях. До того ж, кожен вкладений один долар приносить сім доларів прибутку у суміжні галузі економіки [26]. Складно розраховувати на те, що в даний регіон поїде великий потік іноземних туристів, готових витратити валюту при відсутності високого рівня обслуговування, але є реальна можливість відновити внутрішній туризм на підконтрольних Україні територіях. Далеко не кожна українська родина може дозволити собі відпочинок за кордоном, але бажання провести відпустку вдалині від постійного місця проживання є у багатьох, чому б не скористатися таким шансом. Тим паче, що підконтрольні території Донеччини усе ще мають у своєму розпорядженні достатню кількість культурно-історичних і природно-рекреаційних ресурсів, необхідних для організації як традиційних, так й інноваційних видів туризму.

3.2. Територіальна структура туристичної дестинації Донецької області та механізми її оптимізації

Донецька область має усі передумови для розвитку туризму. Серед усіх сучасних видів туризму найбільш перспективними для даної території є: лікувально-оздоровчий; сільський туризм (агротуризм); екотуризм; подієвий туризм; релігійний туризм; екзотичний туризм. Однак існуючий базис вимагає грамотного й цілеспрямованого розвитку.

Так, узимку 2014-2015 років увесь світ довідався про селище Широкіно. Після запеклих боїв на підступах до Маріуполя саме він став лінією розмежування між територіями Приазов'я, які контролює й не контролює уряд України. До цього Широкіно було відоме як рибацьке селище з декількома великими пансіонатами й базами відпочинку. Поряд із ще десятком подібних населених пунктів воно може стати основою для відродження й розвитку рекреаційного сектору економіки Донецької області. І створення нових робочих місць [31].

Крім того, на Азовському узбережжі доступними є не такі відомі, як Бердянськ, але популярні серед жителів регіону курортні селища для бюджетного туриста: Мелекіно, Юріївка, Урзуф, відоме місце для тихого сімейного відпочинку – Білосарайська Коса. Незважаючи ні на що, пляжний туризм на морському узбережжі все-таки залишається актуальним для Донецької області [24, с. 14].

До початку бойових дій на території Донецької області діяло порядку 300-350 великих здравниць, розташованих у різних населених пунктах: від Седово на сході до Урзуфа – на заході. І наразі на території підконтрольній Україні залишилася велика кількість лікувально-оздоровчих установ, готових приймати відпочиваючих цілий рік.

Більшість об'єктів побудовані іще в радянські часи. Раніше вони мали відомче або галузеве підпорядкування, належали шахтам, заводам, комунальним підприємствам регіону. До середини 2000-х років багато з них

були приватизовані або передані в оренду приватним підприємцям. Тому у місцевих жителів уже є досвід і навички роботи в сфері туризму й рекреації в ринкових умовах [31].

Слід також відмітити, що перехід у приватні руки найчастіше сприятливо позначався на об'єкті. Його, як мінімум, вдавалося зберегти в працездатному стані. Ті ж об'єкти, що не змінювали власника, цілком залежали від результатів роботи материнської компанії. І якщо колись благополучне підприємство-власник, ті ж державні шахти, попадало у кризову ситуацію, то разом з ним «тонув» пансіонат або дитячий оздоровчий табір. Серед прикладів: пансіонат «Машинобудівник» у с. Мелекіно (належить заводу «Донецькгірмаш»), оздоровчий табір ім. Гагаріна в с. Піонерському (належав шахті) і багато інших, які сьогодні фактично перетворилися в руїни [31].

Головний мінус курортного Приазов'я (без урахування близькості двох металургійних комбінатів) – короткий сезон. Він навіть коротший за кримський: гаряча пора триває максимум із середини червня по першу декаду вересня. Однак винахідливі приватники всіляко намагаються розширити його за рахунок організації маївок, святкування Нового року, проведення змагань (футбол, дартс) і інших заходів у низький сезон. Більше того, на деяких курортах (наприклад, приазовська Ялта і Юр'ївка) в останні роки розвивався медичний туризм, санаторії приймали пацієнтів цілий рік.

Але варто враховувати, що до 2014 року головний контингент відпочивальників у Першотравневому і Новоазовському районах складали жителі Донбасу й приїжджі з Росії (за оцінками 20-25%). Гостей з інших регіонів України завжди було набагато менше через обмежене транспортне сполучення з Маріуполем. З Києва набагато простіше було добратися до Одеси, Криму або на пляжі Херсонської й Запорізької областей [31].

Однак у курортів Донбасу є свої плюси для сімейного відпочинку: тепле неглибоке море із уже готовою інфраструктурою. І головне – привабливі ціни, адже вартість відпочинку у 2018 році стартувала від 250-300 грн. за номер зі зручностями.

Ненабагато кращими є справи з об'єктами рекреації на півночі Донбасу: у Слов'янську, Святогірську та ін. Більша частина з них спочатку будувалася не для сезонного, а для цілорічного прийому гостей. Так, бальнеологічний курорт у районі Слов'янська веде свою історію з 1827 року. У 1907 році лікувальні грязі тамтешніх озер Ріпне і Степове одержали Гран-прі у Бельгії. Сьогодні в лікувально-діагностичний центр курорту входять три санаторії «Ювілейний», «Донбас» й «Слов'янський», однак з 2014 року вони використовуються як місце базування сил операції об'єднаних сил (раніше АТО) [20].

Велика промисловість не тільки губить здоров'я всіх тих, кому не повезло жити поряд із нею. Вона всіляко намагається це здоров'я відновити. Металургійні й вугільні підприємства Донецької області у рамках партнерства з місцевими громадами в останні роки активно модернізували об'єкти медицини, у цілому розвивали сферу охорони здоров'я. Більше того, практично при кожному великому підприємстві діють або діяли сучасні лікувально-діагностичні центри (частина з них були приватизовані). А з розвитком системи корпоративного медичного страхування імпульс одержали й приватні клініки.

Так, на Донбасі практично немає джерел мінеральних вод, які звичайно користуються максимальним попитом у медичному туризмі. Однак є існуючі (Слов'янськ) і перспективні (приазовська Ялта) бальнеологічні курорти. А в Соледарі діє унікальний підземний спелеосанаторій, де методом галотерапії (соляні кімнати) лікують захворювання дихальних шляхів і щитовидної залози [31].

Цікаво, що істотна частина медичного персоналу східних областей України одержувала освіту на Донбасі. Крім того, у місцевої медицини є своя специфіка. Ризики, характерні для промислових підприємств і шахт, іще в другій половині ХХ століття заклали фундамент для розвитку хірургії, травматології й інших спеціалізованих напрямків. А Донецький опіковий центр, створений у тому числі для лікування шахтарів, що постраждали під час великих катастроф, взагалі є унікальним для України, як і фахівці, що працювали в ньому. У 2012 році для центру було закуплено нове обладнання.

Як результат, «опікове відділення інституту невідкладної й відновної хірургії ім. Гусака стало центром української медичної експертизи у лікуванні хворих з великими термічними опіками», – повідомляли тоді спеціалізовані ЗМІ. Наразі центр знаходиться на непідконтрольній території [31].

Не варто забувати, що лікарі Донбасу в останні 4 роки одержали колосальний досвід з лікування військових і цивільних осіб, що постраждали під час воєнних дій. Медичний персонал, який має колосальний досвід роботи в мирний і воєнний час, – це іще одна цеглинка у фундаменті розвитку медичного туризму. Схід України при правильному підході цілком може потіснити в цьому сегменті Миргород, Хмільник і західноукраїнські курорти.

Сільський або його різновид – агротуризм – також перспективний для української Донеччини, адже більша частина доступних Україні територій – це саме сільська місцевість, куди жителі міст можуть «утікати» на час відпустки, щоб відпочити від суєти, міського шуму, подоглядати за свійськими тваринами, зібрати й одержати в подарунок частину врожаю овочів або фруктів. До різновидів агротуризму відносять також полювання й риболовлю, якщо вони не вимагають особливої фізичної підготовки й не пов'язані з високим ризиком для життя (тоді мова йде або про спортивний або екстремальний туризм). Особливо перспективною є риболовля: крім морської й річкової риби є можливість вилову зі штучно створених водойм, де риба вирощується спеціально для цих цілей [29, с. 208].

Екотуризм – це той напрямок, який можна й потрібно розвивати на території Донецької області, адже тут перебуває 107 об'єктів природно-заповідного фонду, у тому числі 7 заказників державного рівня, 20 пам'ятників природи, більше 40 заказників місцевого значення, Національний природний парк «Святі гори», філії Українського степового заповідника («Кам'яні могили», «Хомутівський степ», «Крейдова флора»), занесені в список природних пам'яток ЮНЕСКО, Великоанадольський музей лісу, регіональні ландшафтні парки: «Меотида», «Донецький кряж», «Клебан Бик», «Краматорський», «Половецький степ», «Зуєвський» та ін.

Серед збережених об'єктів природно-заповідного фонду в Донецькій області залишилися: Білосарайський орнітологічний заповідник, «Крейдова флора» й «Кам'яні могили». На території зазначених заповідників перебуває велика кількість рідких рослин, тварин, які можуть привертати увагу не тільки вчених, але й просто допитливих жителів регіону, сусідніх областей України. Особливо цікавий так званий орнітологічний туризм – спостереження за птахами. Цей вид турів сьогодні дуже популярний у західних країнах, може супроводжуватися екскурсією [41, с. 119].

Ще один перспективний вид – подієвий туризм. Сьогодні навіть у таких складних умовах розвитку туристичної галузі на Донеччині – це вид туризму, що активно розвивається, тому що місцеві органи влади, міжнародні проекти технічної допомоги організують велику кількість різних заходів, щоб привернути увагу громадськості до проблем і перспектив розвитку даного регіону. Серед найбільш перспективних напрямків подієвого туризму можуть бути: гастрономічні фестивалі, культурно-просвітні й етнографічні заходи, спортивні змагання, економічні форуми, релігійні свята.

Унікальними в області є музеї видатного композитора С.С. Прокоф'єва, дослідника-полярника Г.Я. Седова, льотчика-космонавта Г.Т. Берегового, художника А.І. Куїнджі, музей історії й культури греків Приазов'я, меморіальний музей В.І. Немировича-Данченко, Святогірський державний історико-архітектурний заповідник на території Святогірської Свято-Успенської Лаври, музей мініатюрної книги ім. В.О. Разумова й багато інших, на базі яких можна проводити різні подієві заходи.

Окремої уваги заслуговує релігійний туризм. По сусідству зі Слов'янськом перебуває Святогірськ, який притягує православних парафіян. Саме тут розташована Святогірська лавра – одна з трьох православних лавр в Україні. Навколо неї створена розвинена туристична інфраструктура, готова до прийому гостей найвищого рівня в будь-який час року. На жаль, не всі святі місця сьогодні доступні для відвідування українськими й іноземними туристами: наприклад, з вище перерахованих у зоні конфлікту перебуває

Кисельова балка. Проте з'являються нові храми, які залучають увагу туристів не тільки з паломницькою, але й з культурно-пізнавальною метою [24, с. 15].

Останній вид перспективного напрямку туризму для Донеччини – екзотичний. Раніше вже йшла мова про те, що до 2014 р. тут був можливий розвиток індустріального туризму. Сьогодні цей напрямок не такий перспективний в силу того, що більша частина промислових комплексів Україні зараз недоступна, однак цілком реально організувати відвідування підприємств з переробки сільськогосподарської продукції, підприємств харчової промисловості із залученням туристів до виробничого процесу. Серед об'єктів промислового туризму відомий Артемівський завод шампанських вин (дегустація вин), кондитерська фабрика «АВК», Група «КОНТІ» (дегустація кондитерської продукції), Холдинг «Група НОРД» (ознайомлення з виробництвом побутових холодильних і морозильних приладів й устаткування), ПАТ «Міллер Брендз Україна» (дегустація пива), ПАТ «Вінтер» (ознайомлення з виробництвом морозива і його дегустація), компанія «Геркулес» (ознайомлення з виробництвом морозива й напівфабрикатів), ГП «Артемсіль» і багато інших.

Крім того, можливий розвиток інших екзотичних видів, серед них: археологічний туризм, кінний туризм, уже згаданий військовий туризм [41, с. 120].

Продовжувати перелік можливих варіантів відродження й розвитку такої туристичної дестинації як Донеччина можна іще дуже довго, але найголовніше – необхідним є усвідомлення того, що відновлення галузі на первісному етапі можливе за умови активізації внутрішнього регіонального туризму. Жителі регіону повинні усвідомити, що тут є де відпочити, є на що подивитися й для того, щоб приємно провести свою відпустку, зовсім не обов'язково їхати в Західну Україну або взагалі за кордон. Досить просто поцікавитися, якими можливостями володіє ця дестинація, і більшість бажаючих зможе організувати свій відпочинок у відповідності зі своїми індивідуальними

потребами, не виїжджаючи за межі рідної області. На жаль, більшість жителів Донецької області просто не знають про існуючі можливості.

3.3. Проблеми та перспективи антикризового регулювання туристичної дестинації Донецької області

На Донеччині до початку 2014 року запроваджувалися тенденції розвитку одразу декількох напрямів щодо розвитку туризму: сільський зелений, промисловий, оздоровчий, пізнавальний, спортивний тощо. Було проведено велику роботу щодо розвитку транскордонного туризму в рамках євро регіону «Донбас».

Незважаючи на те, що Донецька область належить до групи старопромислових регіонів, вона мала всі шанси, незважаючи на цей факт, перепозиціонувати себе на національному ринку туристичних послуг як туристично-привабливий регіон. Але події 2014 року внесли свої корективи, і уже четвертий рік туризм в області розвивається повільно і потребує антикризового регулювання.

Певні кроки у цьому напрямку робляться на обласному рівні. Так, у «Стратегії розвитку Донецької області на період до 2020 року» про розвиток туризму згадується лише оглядово, у контексті соціально-економічного розвитку області.

У «Програмі економічного і соціального розвитку Донецької області на 2018 рік та основні напрями розвитку на 2019 і 2020 роки» туризм згадується у рамках третьої стратегічної цілі «Людський розвиток, надання якісних соціальних послуг та вирішення питань ВПО». У підпункті 3.1.23. «Культура і туризм» акцент робиться більше на проведенні подієвих заходів – організація та проведення урочистостей з нагоди державних свят, пам'ятних дат та ювілейних подій (наприклад, організація та проведення культурно-мистецьких заходів до Дня Європи, фестивалю культур Європейського Союзу), проведення культурно-мистецьких акцій, фестивалів, виставок, конкурсів, оглядів та інших заходів (наприклад, організація та проведення історико-культурного фестивалю

«Дике поле. Шлях до Європи»). Водночас, присутні у програмі і заходи з розвитку внутрішнього туризму шляхом створення нових туристичних об'єктів та маршрутів (наприклад, реставрація та запуск вітряка ХІХ століття – музейного експонату КЗК «Донецький обласний художній музей» у селі Прелесне Слов'янського району) [50].

У 2016 році, у рамках антикризового регулювання туристичної дестинації Донецької області, розпорядженням голови облдержадміністрації була затверджена «Програма розвитку туризму в Донецькій області на 2016-2018 роки». Основною метою Програми є створення конкурентоспроможного туристичного продукту, здатного максимально задовольнити туристичні потреби як населення, так і туристів з інших регіонів країни, забезпечення на цій основі комплексного розвитку області за умови збереження екологічної рівноваги та історико-культурної спадщини. Оптимізація використання туристичних ресурсів, подальше формування туристичного продукту, забезпечення зростання надходжень до бюджетів усіх рівнів, сприяння соціально-економічному розвитку області [51].

Основними завданнями Програми є:

- забезпечення сталого розвитку туристичної галузі в області;
- популяризація історії та культури краю;
- налагодження системи туристичної інфраструктури області;
- розвиток пізнавального туризму;
- розвиток фестивального туризму;
- створення 9-ти нових туристичних маршрутів та 2-х екскурсій;
- створення майданчику туриста в ботанічному заказнику «Гектова балка» Добропільського району;
- створення парків мистецтв у м. Слов'янськ і м. Краматорськ, рекреаційної зони у м. Курахове;
- розвиток туристичного бізнесу;
- створення туристичного кластеру у м. Краматорськ.

Основними заходами за програмою передбачено наступні – таблиця 3.2.

Таблиця 3.2.

Заходи «Програми розвитку туризму в Донецькій області на 2016-2018 роки»

№ п/п	Перелік заходів Програми	Очікуваний результат
1.	Впровадження «Культурної карти» області: соціальна реклама	Покращення туристичної привабливості області
2.	Виготовлення інформаційно-рекламної та сувенірної продукції з символікою Донецької області (буклети, довідники, флаєри, афіші, путівники, інше)	Пропаганда Донецької області як невід'ємної частини України
3.	Формування й поновлення туристично-екскурсійної бази даних: історико-культурних, архітектурних, природних об'єктів, місць розміщення та харчування, туристичних транспортних засобів, засобів активного відпочинку тощо	Налагодження системи туристичної інфраструктури Донецької області; створення якісного туристичного продукту
4.	Надання інформації щодо туристично привабливих об'єктів та туристичних маршрутів суб'єктам, що здійснюють та/або забезпечують туристичну діяльність	Створення позитивного образу Донецької області як регіону зі значними туристичними можливостями
5.	Підготовка та розповсюдження інформації щодо туристично привабливих об'єктів на території області	Поширення інформації про туристичну привабливість області
6.	Організація фестивального туризму	Сприяння активному розвитку цільових туристичних поїздок
7.	Організація навчальних семінарів-практикумів для працівників галузі з вивчення та впровадження прогресивного світового досвіду розвитку туристично-рекреаційної галузі	Обмін досвідом та співпраця, поліпшення доступності інформації, розвиток галузі
8.	Створення і впровадження туристичних маршрутів м. Слов'янськ: «Слов'янськ керамічний»; «Керамічна гордість регіону»	Розвиток керамічного бізнесу шляхом реалізації продукції; відстеження туристичних потоків; налагодження системи туристичної інфраструктури області
9.	Створення і впровадження туристичних маршрутів в м. Слов'янськ, Олександрівському районі: «Історія святих гір»; «Православний Донбас» (жіночі монастирі)	Сприяння активному розвитку релігійного туризму; відстеження туристичних потоків; налагодження системи туристичної інфраструктури області
10.	Започаткування щорічного фестивалю музики в соляних шахтах Бахмутського району	Співпраця із всеукраїнськими діячами музики, обмін досвідом, підвищення привабливості регіону
11.	Започаткування щорічного фестивалю ігристих вин в м. Бахмут	Залучення іноземних туристів, підвищення туристичних потоків
12.	Розробка і впровадження туристичного	Сприяння активному розвитку промис-

	маршруту «Металева Донеччина» промисловими містами області (міста Краматорськ, Мирноград, Покровськ, Маріуполь)	лового туризму; відстеження туристичних потоків налагодження системи туристичної інфраструктури області
13.	Започаткування та проведення історичного фестивалю «Дике поле. Шлях до Європи»	Налагодження стосунків із всеукраїнськими організаціями, національно-патріотичне виховання дітей та молоді на історичних засадах державності, популяризація традиційної культурної спадщини
14.	Розміщення інформативних дорожніх знаків про туристично привабливі об'єкти в області	Налагодження системи туристичної інфраструктури області, доступність інформації для туристів і гостей області
15.	Розробка і впровадження туристичного маршруту «Від краю до краю...», м. Костянтинівка	Сприяння активному розвитку пізнавального туризму; відстеження туристичних потоків; налагодження системи туристичної інфраструктури області
16.	Створення обласного краєзнавчого маршруту видатних письменників «Літературна Донеччина»	Сприяння активному розвитку пізнавального туризму
17.	Створення майданчику туриста в ботанічному заказнику «Гектова балка» Добропільського району	Налагодження системи туристичної інфраструктури області
18.	Створення туристичного маршруту «Історія рідного краю: від Маріуполя до Покровська»	Сприяння активному розвитку пізнавального туризму; відстеження туристичних потоків; налагодження системи туристичної інфраструктури області
19.	Започаткування щорічного фестивалю «Прокоф'євська весна» у м. Покровськ:	Сприяння активному розвитку пізнавального туризму; відстеження туристичних потоків; налагодження системи туристичної інфраструктури області
20.	Створення парку мистецтв у містах Слов'янськ, Краматорськ	Налагодження системи туристичної інфраструктури області
21.	Створення туристичного кластеру у м. Краматорськ	
22.	Проведення навчальних семінарів з питань організації зеленого туризму	Розвиток туристичного бізнесу; створення додаткових робочих місць; залучення інвестицій в економіку області.
23.	Створення рекреаційної зони у м. Курахове	
24.	Створення та облаштування мережі екологічних стежок, оглядових майданчиків на територіях національних природних та регіональних ландшафтних парків	Сприяння активному пізнавальному туризму

Складено за: [51]

Фінансування заходів Програми здійснюються за рахунок коштів обласного бюджету в межах загальних асигнувань, передбачених на відповідну

галузь, а також в межах реальних фінансових можливостей бюджетів міст, районів, об'єднаних територіальних громад та інших джерел згідно з діючим законодавством. Прогнозний обсяг фінансових ресурсів на виконання заходів Програми з усіх джерел фінансування складає 3875,8 тис. грн. [51].

Відповідальними виконавцями за Програмою визнано структурні підрозділи Донецької облдержадміністрації, виконавчі органи міських рад, райдержадміністрації, військово-цивільні адміністрації, Донецький обласний центр зайнятості, Службу автомобільних доріг у Донецькій області

Реалізація Програми має забезпечити:

- зростання потоку внутрішніх туристів до 10 % щорічно;
- зростання потоку в'їзних туристів до 10 % щорічно;
- збільшення обсягів наданих туристичних послуг до 5 % щорічно;
- впорядкування використання туристичних ресурсів;
- забезпечення доступності туристичних послуг для всіх категорій населення;
- формування привабливого туристичного іміджу області завдяки випуску та розповсюдженню туристичних банерів, афіш, буклетів, флаєрів тощо;
- створення умов для впровадження ефективної маркетингової та інформаційної політики з підтримки обласного туристичного продукту на внутрішньому та міжнародному туристичних ринках [41].

В той же час, на сьогодні головною проблемою, що гальмує розвиток туризму в регіоні, є недовіра збоку потенційних клієнтів та відсутність належних умов щодо розбудови рекреаційної і соціальної інфраструктури для відпочинку урбанізованого населення. Аналіз причин та наслідків головної проблеми розвитку туризму на Донеччині можна представити наступним чином – рис. 3.2.

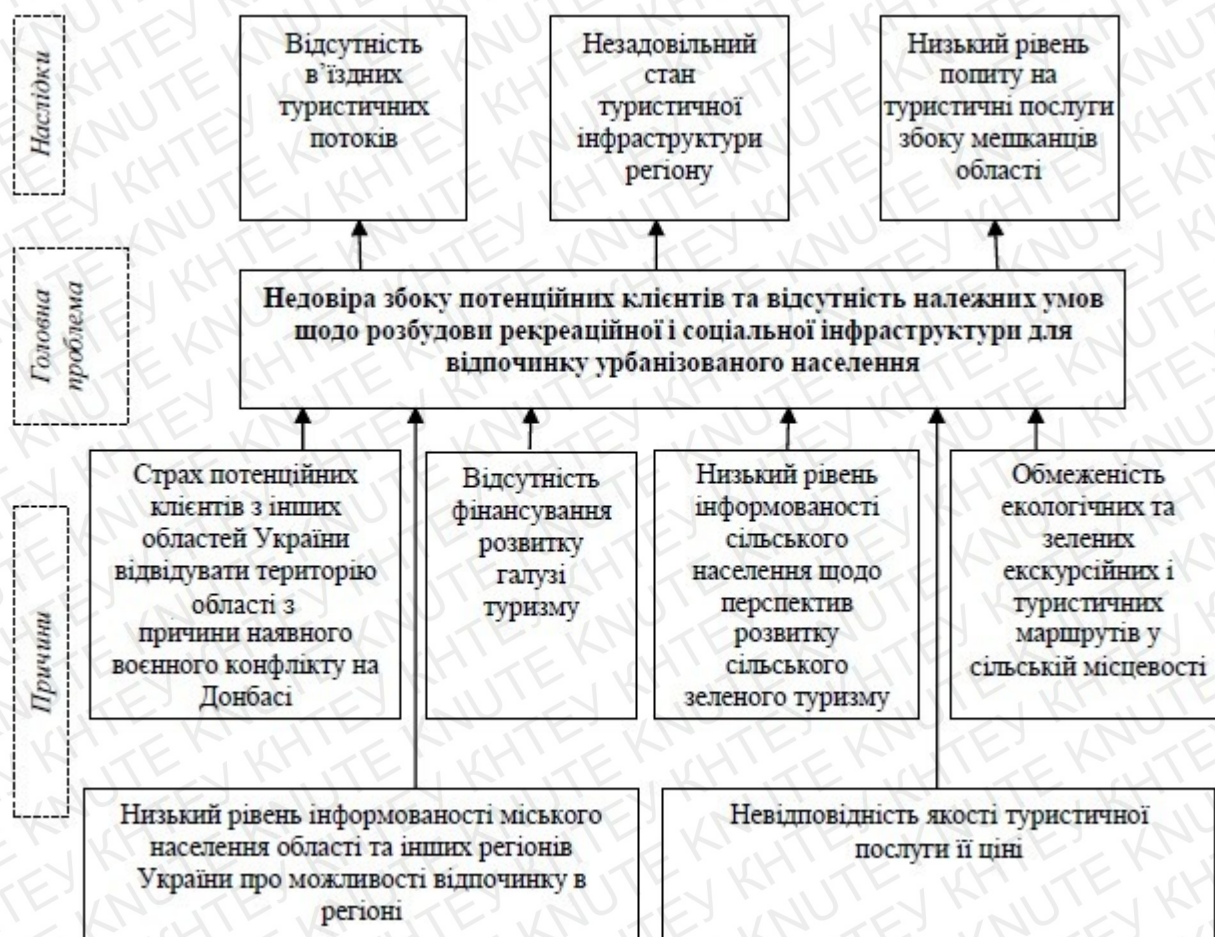

Рис. 3.2. Аналіз причин та наслідків головної проблеми розвитку туризму в Донецькій області

Складено за: [власна розробка]

Розглянемо детальніше кожну причину та певні заходи щодо її усунення, такий підхід дозволить нейтралізувати головну проблему розвитку та надасть «поштовх» до відродження та подальшого розвитку туристичної галузі регіону.

Отже:

- страх потенційних клієнтів з інших областей України відвідувати територію Донецької області з причини наявного воєнного конфлікту на Донбасі.

Усунення цієї причини можливе за умови популяризації всіх можливих різновидів туризму серед населення Донецької області. Тільки коли жителі регіону самі продемонструють, що там безпечно жити та відпочивати, тільки

тоді до туристичних принад Донеччини потягнуться відвідувачі з інших областей України;

- відсутність фінансування розвитку галузі туризму: на жаль ця проблема постає перед представниками туристичного бізнесу та перед власниками потенційно-привабливих туристичних об'єктів як одна з найвагоміших перепон у подальшому розвитку, але мабуть пора вже визнати, що допомоги від держави у найближчий час чекати не варто, потрібно розраховувати тільки на свої сили, об'єднуючись у неурядові організації та активно приймати участь у міжнародних грантових схемах розвитку депресивних територій, сфери обслуговування та туристичної сфери зокрема;

- низький рівень інформованості сільського населення щодо перспектив розвитку сільського зеленого туризму: це ще одна проблема, яка має місце і характерна саме для Сходу України (з огляду на порівняно мізерну кількість сільських садиб). Дійсно більшість власників облаштованих сільських помешкань навіть не підозрюють, що вони можуть заробляти не тільки на вирощуванні сільськогосподарських культур або домашніх тварин, але й на тимчасовому перебуванні у їх оселі міських відвідувачів, для яких саме сільське життя може бути у дивину.

Усуненню цієї причини сприятиме «реанімація» роботи Донецького обласного відділення Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні. Активна діяльність Донецького осередку спілки була фактично припинена протягом 2014 року. Це опосередковано засвідчує відсутність активного сайту, який до минулого року активно поповнювався новинами та містив вичерпну інформацію про всі сільські садиби області. Фактично активізація роботи Донецького відділення дозволить у подальшому усунути ще одну причину, а саме – ліквідує обмеженість мережі районних осередків Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні;

- низький рівень інформованості населення України про можливості відпочинку в області, що підтверджується відсутністю хоч якої-небудь інформації про наявні сільські садиби, бази відпочинку, санаторії, і т.п., дуже

мало українських туристичних порталів розміщує інформацію про такі туристичні об'єкти Донеччини. Виключенням є садиба «В гостях у Лелеки» (розташована у Лимані) та санаторій «Озерний» Кременського району, інформацію та контактні дані яких можна знайти на деяких туристичних сайтах.

Отже, про руйнування інформаційного вакууму навколо себе мають подбати самі власники об'єктів туристичного обслуговування. Ніхто, крім них, не знає краще всі переваги та недоліки і ніхто, крім них, не зможе представити своє творіння у найкращому, найбільш привабливому світлі. Але варто пам'ятати, що на «війні всі засоби гарні». Не варто, користуючись провідними інформаційними інструментами, гребувати давно відомим методом особистого продажу, безпосередньо контактуючи з потенційними групами споживачів вашого туристичного продукту;

- обмеженість екологічних, зелених, екскурсійних і туристичних маршрутів в області: ця проблема вирішується тільки шляхом особистого контакту та обговорення індивідуальних маршрутів для кожної потенційної групи споживачів. Тісна співпраця провайдерів туристичних послуг з туристичними агенціями регіону разом з компаніями, що займаються анімаційною діяльністю, дозволить розробити власний унікальний туристичний продукт, який привабить не тільки мешканців області, але й сусідніх регіонів;

- невідповідність якості послуги її ціні. Варто усвідомити, що не можуть за гірших умов проживання та обслуговування послуги вітчизняних туристичних провайдерів коштувати так само, як і послуги садиб у західних регіонах, де рівень комфорту та якість обслуговування відповідають міжнародним стандартам, а транспортна і соціальна інфраструктура відповідають вибагливим вимогам закордонних відвідувачів.

Проблема розвитку туризму Донеччини не є першочерговою. На жаль, зараз область потерпає від наявного воєнного конфлікту, від соціально-гуманітарних проблем мешканців та переселенців з зони конфлікту. Тому прислів'я «спасіння потопаючих – справа рук самих потопаючих» якнайкраще

пасує ситуації, яка склалася навколо туристичної галузі регіону. Тільки спільними зусиллями провайдерів туристичних послуг та всіх зацікавлених сторін в найближчі роки буде можливим налагодження внутрішнього туризму, а висвітлення позитивного досвіду та нових туристичних маршрутів сприятиме формування позитивного іміджу області як безпечної для подорожей території.

Висновки до розділу 3

Ми відзначили, що на сьогоднішній день Донецька область як туристична дестинація є малопривабливою як для українців, так і для іноземного туриста. Це пов'язано, насамперед, з воєнними діями в регіоні, несприятливою екологічною ситуацією, а також з відсутністю комплексних програм розвитку туризму. В той же час, туристична сфера регіону може розвиватися за такими напрямками: лікувально-оздоровчий, спортивний, релігійний, промисловий туризм, агротуризм, екотуризм, подієвий та військовий туризм.

На сьогоднішній день антикризове регулювання туристичної дестинації в Донецькій області здійснюється, в основному, на обласному рівні. Керівництвом області прийнято програми розвитку області, що включають і розвиток туризму. Однак цього недостатньо і ми вважаємо, що для відродження туристичної галузі регіону необхідно: популяризувати всі можливі різновиди туризму спершу серед населення Донецької області; не чекати фінансових вливань від держави, а організовувати розвиток депресивних територій власними силами; підвищити рівень інформованості сільського населення області щодо перспектив розвитку сільського зеленого туризму; підвищити рівень інформованості населення України про можливості відпочинку в області.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі здійснено оцінку стану розвитку туристичної дестинації в Донецькій області, а також розглянуто перспективи її антикризового регулювання. У підсумку зауважимо наступне:

1. Дестинація – це територія, яка пропонує певний набір послуг, що відповідають потребам туриста. Туристична дестинація є системою, що являє собою сукупність наступних компонентів: атракції – об'єкти дозвілля та розваг, пам'ятки; доступність – місцевий транспорт і транспортні комунікації; зручності – інфраструктура туризму (засоби розміщення, заклади ресторанного господарства, торгівлі тощо); посередники та допоміжні служби – маркетингові організації дестинацій, менеджмент організацій, бюро подорожей та екскурсій.

2. Розвиток туристичної дестинації не може бути успішним увесь час й іноді переживає кризові часи. Криза – це період, що характеризується найбільшою ймовірністю виникнення ситуацій, за яких умови стійкого розвитку туристичної дестинації виявляються нездійсненними. Антикризове регулювання розвитку туристичної дестинації – це комплекс заходів, за допомогою застосування яких відбувається виявлення кризових явищ на рівні регіону й мінімізуються їхні негативні наслідки аж до повного подолання, що відкриває можливості для подальшого розвитку території.

3. Попередження та прогнозування криз певною мірою дозволяє пом'якшити їх протікання. І вирішальну роль в антикризовому регулюванні розвитком туристичної дестинації відіграє стратегія – генеральний план дій, що визначає пріоритети стратегічних завдань, ресурси й послідовність кроків з досягнення стратегічних цілей з виведення туристичної дестинації з кризи.

Процес розробки антикризової стратегії включає наступні етапи: аналіз зовнішніх факторів з метою виявлення причин кризи; аналіз ситуації всередині регіону; аналіз альтернативних стратегій і вибір однієї з них; реалізація стратегій; оцінка прийнятої стратегії.

Важливими напрямами антикризової політики на рівні регіону можуть бути наступні: розробка правової бази антикризового управління та регулювання; розробка механізмів фінансової стабілізації; бюджетно-податкове регулювання; підтримка реального сектору економіки регіону; удосконалення організаційних структур управління; зниження напруженості на ринку праці; соціальний захист населення.

4. На сьогоднішній день Донецька область як туристична дестинація є малопривабливою для іноземного туриста. Це пов'язано, насамперед, з воєнними діями в цьому регіоні. Крім того, негативна екологічна ситуація, що стала результатом екстенсивного розвитку промисловості регіону, позначається на зниженні туристичного потоку.

Якщо ж звернутися до факторів економіко-географічного положення області, то слід зауважити, що вони є досить привабливими для розвитку цієї туристичної дестинації. Адже Донецька область має величезні можливості для розвитку туризму: видатні гідрологічні, геологічні та біологічні пам'ятки природи, багате історичне минуле краю, численні пам'ятки історії та культури, курортні комплекси, десятки унікальних виробництв.

Природно-кліматичні ресурси регіону сприяють розвитку екологічного туризму. У Донецькій області збереглися екосистеми, які не зазнали істотного впливу господарської діяльності людини і дивні геологічні пам'ятки природи. Бальнеологічне значення державного рівня мають Слов'янські солоні озера та узбережжя Азовського моря з унікальними мілководними піщаними пляжами. Унікальні природні лікувальні властивості має соляна шахта в м. Соледар, де створений спелеологічний санаторій. Кліматичні умови Азовського моря та Сіверського Донця сприяють розвитку різних видів водного туризму (катання на водних лижах, гребля, віндсерфінг тощо).

В Донецькій області є всі умови для розвитку історико-культурного туризму. На території області є багато археологічних пам'яток, курганів, городищ, кам'яних баб, місць, пов'язаних з легендарним українським козацтвом на березі Азовського моря та у межиріччі Сіверського Донця.

Донецька область має також всі можливості для розвитку промислового, релігійного, спортивного туризму, а також нового виду туризму – військового.

5. В останні кілька довоєнних років туризм став відігравати помітну роль у житті Донбасу. Туристична сфера регіону розвивалася за кількома напрямками: лікувально-оздоровчий туризм, спортивний, релігійний, промисловий туризм, і наразі ці напрями слід розвивати далі, активно позиціонуючи Донецьку область як туристичну дестинацію як усередині країни, так і за кордоном. Сільський або його різновид – агротуризм – також перспективний для української Донеччини, адже більша частина доступних Україні територій – це саме сільська місцевість. Екотуризм можливий на базі об'єктів природно-заповідного фонду області. Іще один цікавий вид – подієвий туризм, що може включати гастрономічні фестивалі, культурно-просвітні й етнографічні заходи, спортивні змагання, економічні форуми, релігійні свята. Перспективу розвитку має і військовий туризм.

6. На сьогоднішній день антикризове регулювання туристичної дестинації в Донецькій області здійснюється, в основному, на обласному рівні. Керівництвом області прийнято програми розвитку області, що включають і розвиток туризму. Однак цього недостатньо і ми вважаємо, що для відродження туристичної галузі регіону необхідно:

- по-перше, популяризувати всі можливі різновиди туризму спершу серед населення Донецької області;
- по-друге, не чекати фінансових вливань від держави, а розраховувати тільки на свої сили, об'єднуватись у неурядові організації та активно приймати участь у міжнародних грантових схемах розвитку депресивних територій, сфери обслуговування та туристичної сфери зокрема;
- по-третє, підвищити рівень інформованості сільського населення області щодо перспектив розвитку сільського зеленого туризму;
- по-четверте, підвищити рівень інформованості населення України про можливості відпочинку в області.

На шляху формування Донецької області як реальної туристичної дестинації іще багато перешкод і проблем. На жаль, багато чого залежить від суб'єктивних факторів, від вирішення насамперед політичних питань. Сподіваємося, що після встановлення миру, коли саме населення Донеччини продемонструє готовність відпочивати на рідних просторах, привертаючи увагу жителів сусідніх областей України, стане можливим поновлення в'їзного потоку іноземних туристів, які одержать реальний доказ того, що тут відпочивати безпечно і головне – цікаво.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Айвазян З. Антикризисное управление: принятие решений на краю пропасти / З. Айвазян, В. Кириченко // Проблемы теории и практики управления. – 2009 – № 4. – С. 94-100.
2. Аніщенко Л. О. Зарубіжний досвід антикризового управління / Л. О. Аніщенко // Економічний простір. – 2012. – №68. – С. 143-156.
3. Антикризисная политика в світі та Україні : порівняльна оцінка заходів та економічних ефектів // Аналітична доповідь Інституту економічних досліджень та політичних консультацій. – К., 2014 – 49 с.
4. Антикризисное регулювання національної економіки: теорія і практика: монографія / А. А. Олешко. – Ірпінь: Видавництво НУ ДПС України, 2012. – 350 с.
5. Антикризисный менеджмент / Под ред. проф. А. Г. Грязновой. – М.: изд-во ЭКМОС, 2010 – 368 с.
6. Бєлай С. В. Державні механізми протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру: теорія, методологія, практика : монографія / С. В. Бєлай. – Х. : Вид-во НАНГУ, 2015. – 349 с.
7. Білецька І.М. Антикризисное управління туристичним підприємством:

інструменти та механізм реалізації // М. Білецька // Моделювання регіональної економіки. – 2012. – № 1. – С. 264-271.

8. Боголюбов В.С. Экономика туризма / В.С. Боголюбов, В.П. Орловска; 4-е изд. – М.: Академия, 2010 – 192 с.

9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. Бусел В.Т. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1440с.

10. Гальперин И.Р. Новый англо-русский словарь. – Т.1. – 3-е стереотип. изд. – М.: Русский язык, 1999. – 368 с.

11. Географічна енциклопедія України: В 3-х т./ Редкол.: М.Маринич (відпов. ред.) та ін. – К.: УРЕ ім. М.П. Бажана, 1999. – Т.1. – С.97-106.

12. Глазарян С. Теоретичні основи антикризового управління в регіоні / С. Глазарян // Публічне управління. – 2013. – Вип. 2.– С.56-61.

13. Горягин В.Ф. Туристические центры Донецкой области: возможные пути повышения эффективности / В.Ф. Горягин // Вісник ДІТБ. – 2005. – № 9. – С. 118–121.

14. Государственное и муниципальное управление: разработка и реализация стратегии / Под ред. проф. Ю. Н. Лапыгина. – Владимир : ВлГУ, 2009 – 480 с.

15. Гринько Т.В. Стратегія як інструмент антикризового управління у регіоні / Т.В. Гринько // Економіст. – 2013. – № 8. – С. 51-53.

16. Гумба Х.М. Антикризисное управление в туристической отрасли / Х.М. Гумба // Экономика туризма. – 2011. – №7. – С.45-47.

17. Данильчук В.Ф. Развитие рынка туристических услуг в условиях промышленных регионов Украины / В.Ф. Данильчук // Вісник ДІТБ. – 2011. – № 15. – С. 283–290

18. Джанджугазова Е.А. Маркетинг туристических территорий: учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по направлению подгот. Туризм / Е.А. Джанджугазова. – М.: Академия, 2006. – 223с.

19. Державні цільові програми // Інтернет-портал Донецької обласної державної адміністрації [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://dn.gov.ua/potochna-diyalnist/programa-sotsialno-ekonomichnogo-rozvytku/derzhavni-tsilovi-programy/>

20. Донецкая Швейцария: Что происходит с туризмом в Святогорске // Региональный портал Донбасса «Донецкие новости» [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.dnews.dn.ua/news/641593>

21. Донеччина туристична [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dn.gov.ua/donechchyna/turystychnyj-potentsial/>

22. Желюк Т. Регіональний розвиток: нові підходи до антикризового управління / Т. Желюк // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2017. – Вип. 2. – С. 19-36.

23. Заваріка Г.М. Розвиток країн в постконфліктних ситуаціях. / Г.М. Заваріка // Галицький економічний вісник. – 2015. – № 6 (53). – С. 106–112.

24. Заварика Г.М. Особенности развития туризма в современном украинском Донбасе / Г.М. Заварика, Е.А. Зеленко // Туризм и гостеприимство – 2017 – №1 – С. 12-17

25. Звіт про результати вивчення екологічної ситуації на території Донецької та Луганської області / О.І. Бондар, О.А. Улицький, В.М. Єрмаков – К.:Планета, 2018. – 72 с.

26. Зорин А.И. Дестинации в контексте ЮНЕСКО / А.И. Зорин – М.: РМАТ, 2011. – 68 с.

27. Козачук В.А. Музейна мережа Донецької області: роль у формуванні туристичного продукту та можливості розвитку // Історія української географії і картографії: зб. матер. III міжнар. наук. конф. – Київ, 2007. – С. 164-167.

28. Корж Н. В. Управління туристичними дестинаціями : підручник / Н. В. Корж, Д. І. Басюк. – Вінниця: «ПП»ТД Едельвейс і К», 2017. – 322 с.

29. Кудогоцев Н.С., Голубничая С.Н. Туристско-рекреационное зонирование территории на примере Волновахского района Донецкой области // Вісник ДІТБ. – 2010. – № 11. – С. 208–213.

30. Купер К. Экономика туризма: теория и практика / К. Купер, Д. Флетчер, Д. Гильберт, С. Ванхилл, Е. Богданов. – СПб.: Омега, 2004. – 200 с.

31. Курортный Донбасс: почему в Донецкой и Луганской областях можно развивать туризм // Интернет-портал «Дело.ua» [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://delo.ua/special/kurortnyj-donbass-pochemu-v-doneckoj-i-luganskoj-oblastjah-mozhn-317317/>
32. Кусков А.С. Основы туризма: Учебник /А.С.Кусков, Ю.А.Джаладян. – М.: КноРус, 2012. – 536с.
33. Лаврів П. Історія Південно-Східної України. – Львів: Слово, 2002 – 126 с.
34. Леоненко В.Б., Стеценко М.П., Возний Ю.М. Атлас об'єктів природно-заповідного фонду України. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2003. – 209 с.
35. Лігоненко Л.О. Проблеми оцінки в контексті засад антикризового управління діяльністю підприємства. / Л.О. Лігоненко // Інформаційний бюлетень про приватизацію. – 2000. – №1. – С.34-36.
36. Ломсадзе М. Ю. Идентификация кризиса в социально-экономической системе региона: методический подход : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / М.Ю. Ломсадзе. – Кострома, 2014. – 198 с.
37. Мазур Л.В. Обоснование методики оценки экономического потенциала региона при разработке региональной антикризисной программы / Л.М. Мазур // Среднерусский вестник общественных наук. – 2011. – № 1. – С. 179-187.
38. Макарычева Е. Дестинация как стратегическая коммерческая единица / Е. Макарычева // Соционика – 2014 – №7 – С. 56-59
39. Машкович Е.А. Оценка понятия «туристская дестинация» в контексте современной туристики / Е.А. Машкович // Региональное и отраслевое развитие – 2007 – № 6 – С. 89-92
40. Машкович Е.А. Методические положения по формированию бренда туристической дестинации / Е.А. Машкович. – СПб. : Издательство СПбГУЭФ, 2012. – 404 с.

41. Мишечкин Г.В. Формирование туристской дестинации в Донецке: проблемы и перспективы / Г.В. Мишечкин, С.Г. Голубничая // Современные проблемы сервиса и туризма – 2017 – №2 – С. 117-123
42. Морозов М.А. Экономика и предпринимательство в социально-культурном сервисе и туризме / М.А. Морозов. – М., 2011 – 256 с.
43. Морозов М.А. Туристские дестинации и закономерности их развития : монография / М.А. Морозов. – М. : МИГМТ, 2012. – 214 с.
44. Моя земля – земля моїх батьків. – Донецьк, 2002 – С.16-50
45. Нечай С. Донеччина / С. Нечай, М. Приходько – К., 2006 – 198 с.
46. Николаев С.С. Стратегия формирования единого туристского пространства: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / С.С. Николаев. – СПб., 2000. – 19 с.
47. Основи упередження кризових явищ в управлінні територіальним розвитком: монографія / О. Ю. Бобровська, Є. І. Бородін, Т. О. Савостенко [та ін.]; за заг. ред. О. Ю. Бобровської, Т. О. Савостенко. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2011. – 296 с.
48. Паліга Н.Б. Аналіз механізмів та інструментів реалізації антикризової політики на регіональному рівні / Н.Б. Паліга // Всеукраїнський аналітично-інформаційний журнал «Схід» – 2011 – № 1 (108) січень – С.128-131.
49. Православна перлина Донбасу: Свято-Успенська Святогірська Лавра: Бібліогр. покажч. / Донец. обл. універс. наук. б-ка ім. Н.К. Крупської; Уклад.: Т.М. Дрьомова, О.Г. Шостачук; Наук. ред. О.В. Башун; Відп. за вип. Л.О. Новакова. – Донецьк: Схід. вид. дім, 2004. – 104 с.
50. «Програма економічного і соціального розвитку Донецької області на 2018 рік та основні напрями розвитку на 2019 і 2020 роки», затверджена розпорядженням голови облдержадміністрації, керівника обласної військово-цивільної адміністрації від 30 січня 2018 року № 119/5-18 // Інтернет-портал Донецької обласної державної адміністрації [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dn.gov.ua/potochna-diyalnist/programa-sotsialno-ekonomichnogo-rozvytku/programa-ekonomichnogo-i-sotsialnogo-rozvytku/>

51. «Програма розвитку туризму в Донецькій області на 2016-2018 роки», затверджена розпорядженням голови облдержадміністрації, керівника обласної військово-цивільної адміністрації від 05.10.2016 № 886 // Інтернет-портал Донецької обласної державної адміністрації [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dn.gov.ua/rozporyadzhennya-golovy-oda-vid-05-10-2016-886-pro-zatverdzhennya-programy-rozvytku-krayeznavstva-v-donetskij-oblasti-na-2016-2018-roky-ta-programy-rozvytku-turyzmu-v-donetskij-oblasti-na-2016-2018-ro/>

52. Промисловість Донецької та Луганської областей: деякі проблеми подальшого функціонування та відновлення (науково-аналітична доповідь) – Київ-Краматорськ, 2017 – 87 с.

53. Рамазанов С. К. Інноваційні технології антикризового управління економічними системами: моногр. / С. К. Рамазанов, Г. О. Надьон, О. П. Степаненко, Л. А. Тимашова. – Луганськ – Київ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. – 480 с.

54. Регіональні цільові програми // Інтернет-портал Донецької обласної державної адміністрації [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dn.gov.ua/potochna-diyalnist/programa-sotsialno-ekonomichnogo-rozvytku/regionalni-tsilovi-programy/>

55. Румянцева Т.В. Перспективы развития дестинаций культурного туризма: Предпринт / Т.В. Румянцева. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2009. – 161 с.

56. Рунців О. Історико-культурні туристські ресурси Донецької області як джерела формування попиту і пропозиції на ринку туристичних послуг // Історія української географії. – Донецьк, 2008. – С. 97-106.

57. Рябуха А.Ю. Управление развитием местных сообществ на основе использования туристского пространства: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / А.Ю. Рябуха. – Краснодар, 2006. – 186с.

58. Садков В.Г. Стратегия антикризисного развития региона / В.Г. Садков, В.Е. Кириенко, Т.Б. Брехова, Е.А. Збинякова, Д.В. Королев. – М.: ООО «Прогресс ИД», 2011. – С. 123-129

59. Себекина Т.А. Формирование комплекса продвижения туристских

услуг дестинации (на примере Камчатки): автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 – М., 2006. – 26 с.

60. Ситник Л. С. Організаційно-економічний механізм антикризового управління підприємством / Л. С. Ситник. – Донецьк : ІЕП НАН України, 2007. – 503 с.

61. Соціально-економічне становище Донецької області за 2017 рік: статистичний бюлетень // Інтернет-портал Головного управління статистики у Донецькій області [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://donetskstat.gov.ua/catalogue/catal.php>

62. Стеченко Д.М., Скоробогатько С.В., Охріменко А.Г. Особливості створення туристичної привабливості регіону / Д.М. Стеченко, С.В. Скоробогатько, А.Г. Охріменко // Туристично-краєзнавчі дослідження – К.: Ін-т туризму ФПС України, 2008 – С. 58-70

63. Стан зовнішньоекономічної діяльності Донецької області за 2017 рік // Інтернет-портал Донецької обласної державної адміністрації [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dn.gov.ua/stan-zovnishnoekonomichnoyi-diyalnosti-donetskoyi-oblasti-za-2017-roku/>

64. «Стратегія розвитку Донецької області на період до 2020 року», затверджена розпорядженням голови облдержадміністрації від 21 червня 2016 року № 498 // Інтернет-портал Донецької обласної державної адміністрації [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dn.gov.ua/potochna-diyalnist/programma-sotsialno-ekonomichnogo-rozvytku/strategiya-rozvytku-donetskoyi-oblasti-na-period-do-2020-roku/>

65. Ткаченко Т.І. Територіально сфокусований розвиток суб'єктів туристичного бізнесу // Проблеми матеріальної культури (Економічні науки) – 2005 – №4 – С. 56-65

66. Трубочук О.І. Історичний та меморіальний туризм в Донецькій області // Історія української географії. – 2006 – Вип. 18. – С.47-52.

67. Храпкіна В. В. Адаптація світового досвіду антикризового управління в Україні / В. В. Храпкіна, О. П. Чучко. Технологический аудит и резервы

производства. – 2015. – №1/7(21), 2015. – С. 42-48.

68. Хомутовская степь. Заповедник терпит бедствие // Степной бюллетень. – 2015 – №45 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.savesteppe.org/ru/archives/12380

69. Червона книга України. Донецька область [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.knyha.com

70. Чикаренко І. А. Принципи та модель реалізації системи антикризового управління на муніципальному рівні / І. Чикаренко // Держ. упр. та місц. самоврядування. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2011. – № 4 (11). – С. 250-261.

71. Шарков Д. Е. Антикризисное управление муниципальными образованиями: проблемы и необходимость / Д. Е. Шарков, А. В. Буров, Д. А. Корсунов // Местное самоуправление в Российской Федерации. – 2010. – № 11 - 19.

72. Штангрет А. М. Антикризове управління підприємством : навч. посіб. / А. М. Штангрет , О. І. Копилук. – К. : Знання, 2007. – 335 с.

73. Ярова І. Напрями та інструменти забезпечення антикризової спрямованості стратегічного управління територією / І. Ярова // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2014. – Вип. 3. – С. 284-294

74. Althof W. Incoming Tourismus. – Muenchen; Wien; Oldenbourg, 2006 – 129p.

75. Kaspar N. Das Schweizerische Tourismuskonzept. – Bern, 2004 – 87p.

76. Донецька Обласна Державна Адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.donoda.gov.ua>

77. Інформаційний портал Донеччини [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.info.dn.ua>

78. Головне управління статистики Донецької області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.donetskstat.gov.ua>

79. World Tourism Organization UNWTO [Електронний ресурс]. -Режим доступу : <http://www.unwto.org/en>

СУТНІСТЬ ТУРИСТИЧНОЇ ДЕСТИНАЦІЇ ТА ЇЇ АНТИКРИЗОВИЙ РОЗВИТОК У ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

Зіпа К.С., 5 курс ФРГТБ КНТЕУ
спеціальність «Туризм»

Анотація. У статті проаналізована поточна ситуація в туристичній галузі української Донеччини. З'ясовано, що частина культурно-історичних і природно-рекреаційних ресурсів регіону недоступні або перебувають у жалюгідному стані через військовий конфлікт, що протікає на даній території. Аналіз туристичних ресурсів, що залишилися, дозволив виділити шість найбільш перспективних напрямків розвитку туризму, до яких належать: лікувально-оздоровчий, сільський, екотуризм, релігійний, подієвий й екзотичний туризм.

Ключові слова: дестинація, туризм, конфлікт, проблема, розвиток, Донецька область.

Аннотация. В статье проанализирована текущая ситуация в туристической сфере ти украинской Донетчины. Выяснено, что часть культурно-исторических и природно-рекреационных ресурсов региона недоступны или находятся в жалком состоянии через военный конфликт, протекающий на данной территории. Анализ туристических ресурсов, что остались, разрешил выделить шесть наиболее перспективных направлений развития туризма, к которым принадлежат: лечебно-оздоровительный, сельский, экотуризм, религиозный, событийный и экзотический туризм.

Ключевые слова: дестинация, туризм, конфликт, проблема, развитие, Донецкая область.

Summary. In the article its analyzed the current situation in the tourist industry of the Ukrainian Donetsk region. It is revealed that part of the region's cultural, historical and natural–recreational resources are inaccessible or in a deplorable state due to the military conflict taking place on this territory. Analysis of the remaining tourist resources has made it possible to identify the six most promising areas of tourism development, which includes health–improving, rural, ecotourism, religious, event and exotic tourism.

Key words: destination, tourism, conflict, problem, development, Donetsk region.

Постановка проблеми. Сучасний світ характеризується стрімкими, іноді кардинальними змінами. Повною мірою це твердження стосується й туристичної сфери. Розвиток туризму багато в чому визначається вмiлим поєднанням атрактивних туристичних об'єктів, туристичної інфраструктури, у т.ч. рекламно-інформаційного й транспортного забезпечення, і кадрового потенціалу тієї або іншої території. Перераховані елементи й підсистеми туристичної системи багато в чому відповідають поняттю «туристична дестинація».

Україна у світі є званою туристичною дестинацією – завдяки столиці м. Києву, Карпатському регіону, Львівщині, Одещині, Полтавщині. Однак інші її регіони, на жаль, залишаються маловідомими не лише для іноземного туриста, але й іноді для вітчизняного.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти розвитку туризму у Донецькому регіоні підіймали А. Блакберн, А. Бовсуновська, В. Горягін, В.Данильчук, С.Голубнича, М.Кудокоцев та ін. У їх роботах увага була приділена туристичним цікавинкам прибережної смуги Північного Приазов'я, Слов'янського, Артемівського, Шахтарського, Волноваського, Амвросієвського районів Донецької області. Варто відзначити, що за останні

три роки практично ніхто із учених (як українських, так і закордонних) не торкався питань дослідження туризму на Донеччині. Виключення складали міжнародні огляди й окремі публікації співробітників самих природно-рекреаційних об'єктів та історико-культурних комплексів. Зважаючи на це, доцільно проаналізувати ситуацію щодо розвитку туризму в даному регіоні.

Метою статті є спроба проаналізувати проблеми й перспективи формування такої туристичної дестинації як Донецька область.

Виклад основного матеріалу. Еволюція наукових поглядів і практичний досвід фахівців у країнах із розвинутою індустрією туризму та пріоритетами ринку покупця обумовили виокремлення специфічних у сфері туризму «точкових» територіальних зон концентрації туристичних потоків. Відповідно, це сприяло фокусуванню в них суб'єктів туристичного бізнесу та вироблення якісно нових підходів управління ними, що набуває особливої актуальності у контексті сталого розвитку. У науці цей процес ознаменувався появою нових понять «дестинація» (з англ. – місце призначення, мета подорожі або походу [1, с. 129])

Н. Лейпер характеризує поняття туристичної дестинації з геопросторової точки зору, тобто це географічна територія, яка володіє привабливістю для туристів [8, с. 34]. Ф. Пірс трактує туристичну дестинацію як місце, де мандрівники можуть отримати різноманітні враження, досвід і емоції [13, с. 56]. М.А. Морозов стверджує, що туристична дестинація – це територія, яка пропонує певний набір послуг, що відповідають потребам туриста й задовольняють його попит на перевезення, ночівлю, харчування, розваги й т.д. [10, с. 182]. А.Ю. Рябуха зазначає, що туристичною дестинацією можуть виступати або місцевість, або спорудження, які володіють туристичним потенціалом, тобто це те, що турист вибирає для свого відвідування й що продають виробники послуг [14, с. 67]. С.С. Ніколаєв під сформованою туристичною дестинацією розуміє якусь соціально-географічну місцевість (місце, регіон, місто, село, парк атракціонів), яку конкретний турист або цілий сегмент туристичного попиту вибрав за мету поїздки. Вона має у своєму розпорядженні всі необхідні установи, організації, засоби розміщення, обслуговування й інфраструктуру розваг [11, с. 14].

Публікації дослідників стосовно *життєвих циклів дестинації (ЖЦД)* свідчать про те, що автори визначають кількість стадій та етапів у них по-різному. Вчені О. Дурович та Л. Анастасова схиляються до думки, що життєвому циклу дестинацій (у вітчизняній науковій літературі - це туристичні території, центри туризму, курорти, туристські зони) як домінуючому об'єкту пропозиції в туризмі притаманні етапи, аналогічні етапам життєвого циклу будь-якого продукту, в тому числі й туристичного. До них, як відомо, належать: народження (входження на ринок), зростання, зрілість, спад та, в окремих випадках, вмирання чи відродження. [16, с. 73]

На сьогодні в світі сформувалося чотири наукових підходи, що отримали найбільше поширення: географічний або ресурсно-територіальний, економіко-управлінський, маркетинговий, соціально-культурологічний. Географічний підхід ґрунтується на методології та дослідницькому інструментарії фізичної, економічної й соціальної географії та дослідженні ключового елемента дестинації – ресурсного потенціалу території, що має 11 привабливість для туриста. За економіко-управлінського підходу туристичну дестинацію розглядають як специфічний економічний простір, сукупність ринкових відносин, що забезпечує інтенсивне вироблення та споживання туристичних послуг, при цьому туристичну дестинацію аналізують як об'єкт управління, управлінську систему, що поєднує різнопланові суб'єкти комерційної та некомерційної діяльності. Маркетологи розглядають розвиток дестинації з точки зору пропозиції турпродукту, який має відповідати актуальному попиту туристів різних цільових сегментів. Соціально-культурний аспект вивчення туристичних дестинацій фокусується на культурних константах дестинації, тобто історико-архітектурних, мистецьких, релігійних, етнографічних пам'ятках, соціально-побутових

традиціях, звичаях, поглядах та нормах певного суспільства, громади, яка приймає туристів. [15, с. 104]

Вчені деталізували поняття дестинації та відокремили його основні елементи, в наслідок чого спочатку появилася модель «чотири А», яка згодом шляхом конкретизації та доповнення, трансформувалася у модель «шість А». Отже, елементи туристичної дестинації наступні: атракції - природні, культурно-історичні, архітектурні та інші туристичні ресурси, що приваблюють туристів, спонукають до здійснення подорожі; доступність - наявність налагоджених транспортних і комунікаційних зв'язків як зовнішніх, так і внутрішніх щодо дестинації; зручності – сукупність підприємств, що пропонують якісні туристичні послуги і товари; посередники та допоміжні служби – рекламні агентства, маркетингові компанії, банки, теле- та радіокомунікації, поштові об'єкти, лікарні; організація діяльності туристів - організація діяльності туристів згідно з метою їх подорожей (відпочинок, рекреація, діловий туризм, конференції та ін.); наявність підготовленого туристичного продукту - пропозиція сформованого та підготовленого до продажу туристичного продукту відповідно до попиту туристів. [15, с. 160]

Будь-який туристичний регіон або об'єкт потенційно може перетворитися в туристичну дестинацію. З огляду на цей факт, А.І. Зорін використовує два поняття: діюча (реальна) і потенційна туристичні дестинації. Під першим поняттям автор має на увазі соціогеографію, яка користується стійким попитом у туристів. Потенційна туристична дестинація – це територія, що володіє туристичним потенціалом (ресурсами), однак у силу різних причин не користується стійким попитом у туристів [6, с. 24].

Для того, щоб потенційна туристична дестинація стала реальною, необхідним є виконання наступних умов:

- наявність на цій території місць розміщення, харчування, розваг (повинен бути певний рівень якості послуг) і високорозвиненої транспортної системи;
- наявність визначних пам'яток, якими цікавляться туристи (наявність фактору привабливості є одним з головних факторів конкуренції між дестинаціями, отже, повинна бути певна «родзинка» для залучення туриста на територію дестинації);
- наявність інформаційних (наприклад, глобальних інформаційних систем «Amadeus», «Galileo», «Worldspan», «Sabre») і комунікаційних систем, тому що це – необхідний інструмент інформування туристичного ринку про дестинації [6, с. 25].

На сьогоднішній день Україна як туристична дестинація є малопривабливою для іноземного туриста. Це пов'язано, насамперед, з воєнними діями в Донбасі, тому й варто вивчити сучасний стан туризму у цьому регіоні.

Донбас був одним з найбільш індустріально розвинених регіонів спочатку царської Росії, а потім СРСР і незалежної України. Щільність промислового видобутку, виробництва й інфраструктури тут одна з найвищих у світі. Відповідно, збиток, який несе сама війна, і ресурси, необхідні на відновлення нормального життя, тут дуже високі.

На думку ряду експертів – інженерів, гірників та екологів, – у середньостроковій перспективі Донбас із високою часткою ймовірності може стати зоною техногенної катастрофи. Це буде 15 тис. квадратних кілометрів солоних боліт, зі зруйнованими трубопроводами, шосейними й залізничними дорогами, неможливістю капітального будівництва й майже повною відсутністю власних джерел питної води. Процес деградації буде супроводжуватися десятками локальних гідроударів, еквівалентних землетрусам в 3-4 бали, що тягнуть руйнування комунікацій і споруд. Причина цього – в неконтрольованому «військовому» процесі зупинки вугільних шахт. В останні роки водовідлив (відкачка води) на виробітках у Донбасі сильно скоротився, що призвело до повсюдного підйому шахтних вод і затоплення нижніх гірських обріїв. «Брудна» шахтна вода з великою кількістю солей уже сьогодні робить непридатними для пиття більшість резервних джерел води в регіоні, а також надходить у Сіверський Донецьк [4, с. 107].

Така негативна екологічна ситуація позначається на зниженні туристичного потоку у цей регіон, який і раніше не користувався значним попитом у туристів. Це пов'язано з

укоріненою думкою про те, що на Донеччині немає чого дивитися, що тут одні заводи й шахти, що тут немає туристичних об'єктів. І це дійсно серйозна проблема, яка полягає в ментальності населення, нестачі популяризації, реклами, просування туристичного продукту Донбасу.

На тлі величезних бюджетів металургійних і вугільних компаній доходи від туристичної діяльності у регіоні незначні. Проте, в останні кілька довоєнних років туризм став відігравати помітну роль у житті Донбасу. Туристична сфера регіону розвивалася за кількома напрямками: лікувально-оздоровчий туризм, спортивний, релігійний, промисловий. Однак конфліктна ситуація не дає можливості їх розвитку в достатньому ступені.

Розглянемо докладніше сучасний стан туристичної сфери за видами туристичної діяльності на Донеччині.

Найбільш популярний курорт північного Приазов'я – Бердянськ – перебуває в Запорізькій області. Але донецька частина узбережжя Азовського моря до останнього часу також вважалася популярним курортом. Вона забудована базами відпочинку, пансіонатами, кемпінгами, дитячими здравницями. Більша частина об'єктів належить промисловим підприємствам, тому проблем із заповненням номерів не було. Близько десятка невеликих селищ жили за рахунок літнього курортного сезону й напівлегального вилову риби. У червні-серпні тут щомісяця відпочивали 100-150 тис. курортників [2, с. 119].

У Донецькій області був популярний і лісовий відпочинок. На півночі області – у Святогорську – розташовані десятки готелів і турбаз, а сезон триває практично цілий рік. До того ж Слов'янський район – це курортна зона з медичними й оздоровчими санаторіями.

У найближчі роки про туристів, що приїжджатимуть на море, на значній частині Азовського узбережжя можна забути. Мало хто зважиться їхати в райони, де доведеться загоряти під звуки артобстрілів. У Слов'янський район Донецької області сьогодні туристичний потік відновлений, що пов'язано з його віддаленістю від лінії фронту.

Викликає тривогу й стан природно-заповідного фонду. Так, особливої уваги заслуговує Хомутовський степ – центральне відділення Українського державного степового природного заповідника (територія Донецької області). Хомутовський степ розташований у безпосередній близькості від державного кордону України. З початком бойових дій на території Донецької області він практично відразу виявився в гущі найбільш драматичних подій і став однією з найбільш гарячих точок серед об'єктів природно-заповідного фонду.

Оцінити збиток для екосистем заповідника сьогодні не можливо, оскільки наукові співробітники не можуть обстежити цю ділянку. Найбільші випробування для заповідних територій настали із припиненням роботи підрозділів Академії наук України на непідконтрольних державі територіях. З початку 2015 р. функціонування відділень заповідників як установ припинено. Територія заповідників не охороняється, повністю припинені стаціонарні моніторингові спостереження за природними комплексами, фенологічні й метеорологічні спостереження. Головне, що в таких умовах немає гарантії збереження заповідного режиму й схоронності території [12].

Успіхи футбольного клубу «Шахтар» на європейській футбольній арені залучили до Донецька новий тип туристів і сприяли розвитку спортивного туризму. Іноземні вболівальники, спортивні агенти та інші навколофутбольні функціонери стали звичними гостями столиці Донбасу. Сьогодні донецький «Шахтар» – «завсідник» у Прем'єр-Лізі.

Проведення в Донецьку матчів чемпіонату Європи з футболу 2012 року призвело до появи десятків нових готелів, у тому числі декількох чотирьох- і п'ятизіркових. Однак події останніх років навряд чи дозволять повернути вболівальників на «Донбас Арена» у найближчій перспективі.

Релігійний туризм представлений, насамперед, найвідомішою святинею Донецької області – Святогірською лаврою. Крім неї є ще кілька місць, архітектурних шедеврів, які в останні роки стали місцем паломництва тисяч віруючих людей. Наприклад, Ніколо-Васильєвський монастир біля Волновахи. Можна згадати святе джерело в Коньково: за переказами, у його сільській церкві зберігається камінь із відбитком стопи Богородиці;

Кисельову балку із цілющими водами; Старобельський Свято-скорботний жіночий монастир. Це не тільки пам'ятник архітектури другої половини XIX століття і один із кращих зразків церковного зодчества, але й унікальне місце – приклад незламності духу й великої сили віри [2, с. 120].

Не варто забувати й про інші релігії. У Донецькій області побудовані кілька красивих мечетей, діє єдиний в Україні буддійський монастир. Слід зазначити, що, бойові дії не торкнулися найбільш відомих й шанованих монастирів і храмів.

Промисловий туризм пов'язаний зі спеціалізацією даного регіону. Українські промислові холдинги, на жаль, ніколи не мали бажання пускати туристів на свої території. Обмеження пояснювалися ризиками для здоров'я й життя людей. Сьогодні промисловості Донеччини загрожує повна зупинка, вона може перетворитися у великий музей під відкритим небом. На руїнах, що іржавіють, буде менше ризиків, але є інша небезпека. І без того депресивні регіони, зіштовхнувшись із масовим безробіттям і безгрішшям, військовим конфліктом, перетворяться в ще більш убогі поселення. Не занадто приваблива картинка навіть для туриста-екстремала. Тільки якщо заводи зароблять знову й відкриють двері для приїжджих, вся Україна зможе побачити важку працю простих жителів [3, с. 285].

З настанням воєнних дій у регіоні з'явився так званий військовий туризм.

Військовий туризм, тобто відвідування регіонів, де відбуваються військові конфлікти або тільки що закінчилися, у сучасному світі став набирати обороти з 1990-х років. Тоді європейці з більш багатих і благополучних країн Західної Європи приїжджали в Боснію або Хорватію, щоб подивитися своїми очима, що відбувається. З 1992 року бойові дії мали там позиційний характер як сьогодні на Донбасі, і можна було порівняно безпечно подивитися на райони, які виявилися осторонь від фронту, але встигли постраждати від боїв. Після 2001 року військові туристи з'явилися в Афганістані. На початку XXI ст. майже вся країна була безпечною для самостійного пересування там іноземних мандрівників. Сьогодні одним з найпопулярніших місць для військового туризму є невизнане Сомалі, хоча задоволення це дуже дороге. Розвинений військовий туризм і в Ізраїлі – на Голанських висотах існують ресторани, з терас яких можна в бінокль спостерігати, як відбуваються бойові дії в прилеглих населених пунктах Сирії. Тому в прагненні туристів відвідати Донбас і побачити, що там відбувається і як вплинула на регіон війна, нічого нового немає. І вірогідно, у швидкому майбутньому варто очікувати комерціалізації цієї сфери [5, с. 13].

На думку експертів, туризм на сьогоднішній день є однією з найперспективніших галузей економічної діяльності. Кожен турист є потенційним інвестором, а кожен 10 туристів дають роботу двом працівникам і створюють 4 робочі місця в суміжних галузях. До того ж, кожен вкладений один долар приносить сім доларів прибутку у суміжні галузі економіки [6]. Складно розраховувати на те, що в даний регіон поїде великий потік іноземних туристів, готових витратити валюту при відсутності високого рівня обслуговування, але є реальна можливість відновити внутрішній туризм на підконтрольних Україні територіях. Далеко не кожна українська родина може дозволити собі відпочинок за кордоном, але бажання провести відпустку вдалині від постійного місця проживання є у багатьох, чому б не скористатися таким шансом.

Підконтрольні території Донеччини усе ще мають у своєму розпорядженні достатню кількість культурно-історичних і природно-рекреаційних ресурсів, необхідних для організації як традиційних, так й інноваційних видів туризму. Серед усіх сучасних видів туризму найбільш перспективними для даної території є:

- лікувально-оздоровчий;
- сільський туризм (агротуризм);
- екотуризм;
- подієвий туризм;
- релігійний туризм
- екзотичний туризм.

Щодо першого виду, то як уже було відзначено раніше, на території підконтрольній Україні залишилася велика кількість лікувально-оздоровчих установ, готових приймати відпочиваючих цілий рік. Крім того, на Азовському узбережжі доступними є не такі відомі, як Бердянськ, але популярні серед жителів регіону курортні селища для бюджетного туриста: Мелекіно, Юрїївка, Урзуф, відоме місце для тихого сімейного відпочинку – Білосарайська Коса. Незважаючи ні на що, пляжний туризм на морському узбережжі все-таки залишається актуальним для Донецької області [5, с. 14].

Сільський або його різновид – агротуризм – також перспективний для української Донеччини, адже більша частина доступних Україні територій – це саме сільська місцевість, куди жителі міст можуть «утікати» на час відпустки, щоб відпочити від суєти, міського шуму, подоглядати за свійськими тваринами, зібрати й одержати в подарунок частину врожаю овочів або фруктів. До різновидів агротуризму відносять також полювання й риболовлю, якщо вони не вимагають особливої фізичної підготовки й не пов'язані з високим ризиком для життя (тоді мова йде або про спортивний або екстремальний туризм). Особливо перспективною є риболовля: крім морської й річкової риби є можливість вилову зі штучно створених водойм, де риба вирощується спеціально для цих цілей.

Екотуризм – це ще один напрямок, який можна й потрібно розвивати на території Донецької області. Серед збережених об'єктів природно-заповідного фонду в Донецькій області залишилися: Білосарайський орнітологічний заповідник, «Крейдова флора» й «Кам'яні могили». На території зазначених заповідників перебуває велика кількість рідких рослин, тварин, які можуть привертати увагу не тільки вчених, але й просто допитливих жителів регіону, сусідніх областей України. Особливо цікавий так званий орнітологічний туризм – спостереження за птахами. Цей вид турів сьогодні дуже популярний у західних країнах, може супроводжуватися екскурсією [9, с. 119].

Ще один перспективний вид – подієвий туризм. Сьогодні навіть у таких складних умовах розвитку туристичної галузі на Донеччині – це вид туризму, що активно розвивається, тому що місцеві органи влади, міжнародні проекти технічної допомоги організують велику кількість різних заходів, щоб привернути увагу громадськості до проблем і перспектив розвитку даного регіону. Серед найбільш перспективних напрямків подієвого туризму можуть бути: гастрономічні фестивалі, культурно-просвітні й етнографічні заходи, спортивні змагання, економічні форуми, релігійні свята.

Окремої уваги заслуговує релігійний туризм. Не всі святі місця сьогодні доступні для відвідування українськими й іноземними туристами: наприклад, з вище перерахованих у зоні конфлікту перебуває Кисельова балка. Проте з'являються нові храми, які залучають увагу туристів не тільки з паломницькою, але й з культурно-пізнавальною метою [5, с. 15].

Останній вид перспективного напрямку туризму для Донеччини – екзотичний. Раніше вже йшла мова про те, що до 2014 р. тут був можливий розвиток індустріального туризму. Сьогодні цей напрямок не такий перспективний в силу того, що більша частина промислових комплексів Україні зараз недоступна, однак цілком реально організувати відвідування підприємств з переробки сільськогосподарської продукції, підприємств харчової промисловості із залученням туристів до виробничого процесу. Крім того, можливий розвиток інших екзотичних видів, серед них: археологічний туризм, кінний туризм, уже згаданий військовий туризм [9, с. 120].

Продовжувати перелік можливих варіантів відродження й розвитку такої туристичної дестинації як Донеччина можна ще дуже довго, але найголовніше – необхідним є усвідомлення того, що відновлення галузі на первісному етапі можливе за умови активізації внутрішнього регіонального туризму. Жителі регіону повинні усвідомити, що тут є де відпочити, є на що подивитися й для того, щоб приємно провести свою відпустку, зовсім не обов'язково їхати в Західну Україну або взагалі за кордон. Досить просто поцікавитися, якими можливостями володіє ця дестинація, і більшість бажаючих зможе організувати свій відпочинок у відповідності зі своїми індивідуальними потребами, не виїжджаючи за межі

рідної області. На жаль, більшість жителів Донецької області просто не знають про існуючі можливості.

Висновки. На шляху формування Донецької області як реальної туристичної дестинації ще багато перешкод і проблем. На жаль, багато чого залежить від суб'єктивних факторів, від вирішення насамперед політичних питань. Сподіваємося, що після встановлення миру, коли саме населення Донеччини продемонструє готовність відпочивати на рідних просторах, привертаючи увагу жителів сусідніх областей України, стане можливим поновлення в'їзного потоку іноземних туристів, які одержать реальний доказ того, що тут відпочивати безпечно і головне – цікаво.

Список використаних джерел

1. Гальперин И.Р. Новый англо-русский словарь. – Т.1. – М.: Русский язык, 1999. – 368 с.
2. Горягин В.Ф. Туристические центры Донецкой области: возможные пути повышения эффективности / В.Ф. Горягин // Вісник ДІТБ. – 2005. – №9. – С. 118–121.
3. Данильчук В.Ф. Развитие рынка туристических услуг в условиях промышленных регионов Украины / В.Ф. Данильчук // Вісник ДІТБ. – 2011. – №15. – С. 283–290
4. Заваріка Г.М. Розвиток країн в постконфліктних ситуаціях. / Г.М. Заваріка // Галицький економічний вісник. – 2015. – № 6 (53). – С. 106–112.
5. Заваріка Г.М. Особенности развития туризма в современном украинском Донбасе / Г.М. Заваріка, Е.А. Зеленко // Туризм и гостеприимство – 2017 – №1 – С. 12-17
6. Зорин А.И. Дестинации в контексте ЮНЕСКО / А.И. Зорин – М: РМАТ, 2011. – 68 с.
7. Кудокоцев Н.С., Голубничая С.Н. Туристско-рекреационное зонирование территории на примере Волновахского района Донецкой области // Вісник ДІТБ. – 2010. – №11. – С. 208–213.
8. Купер К. Экономика туризма: теория и практика: учебник пособие / К. Купер. – СПб.: Омега, 2006. – 200 с
9. Мишечкин Г.В. Формирование туристской дестинации в Донецке: проблемы и перспективы / Г.В. Мишечкин, С.Г. Голубничая // Современные проблемы сервиса и туризма – 2017 – №2 – С. 117-123
10. Морозов М.А. Экономика и предпринимательство в социально-культурном сервисе и туризме / М.А. Морозов. – М., 2005 – 256 с.
11. Николаев С.С. Стратегия формирования единого туристского пространства: автореф. дис. ... канд. экон. наук / С.С. Николаев – СПб., 2010 – 29 с.
12. Хомутовская степь. Заповедник терпит бедствие // Степной бюллетень. – 2015 – №45 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.savesteppe.org/ru/archives/12380
13. Румянцева Т.В. Перспективы развития дестинаций культурного туризма / Т.В. Румянцева. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2009. – 161 с.
14. Рябуха А.Ю. Управление развитием местных сообществ на основе использования туристского пространства: дис. ... канд. экон. наук / А.Ю. Рябуха. – Краснодар, 2006. – 186 с.
15. Головчан, А.І. Теоретико-методологічні підходи до визначення сутності туристичних дестинацій та управління ними / А.І. Головчан // Торгівля і ринок України: темат. зб. наук. пр. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2009. – Вип. 27. – с. 104.; с. 160
16. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: Монографія.- К.: Київ.нац. торг.-екон. ун-т, 2006. – 537 с.

Робота виконана під науковим керівництвом док. геогр. наук, професора

Карта фізико-географічного районування Донецької області

